

BANKA VE EKONOMİK

AYLIK DERGİ
YIL : 35
ŞUBAT 1998
•
450.000 LİRA

YORUMLAR 2

- PARA POLİTİKASININ GÜVENİLİRLİĞİ VE GÜVENİLİRLİĞİN SAĞLANMASINDA ENFLASYON HEDEFİ YAKLAŞIMI
- BORSA KRİZLERİNDE SPEKÜLATİF FAALİYETLERİN ETKİLERİ

değiřtiren otomobil.

Örnek firmamızın, önceden belirlenmeden model, renk, teknik özellik, etipman ve aksesuar değiştirmesi hakkı saklıdır.

Kim demiy emniyet arttıkça sürüş zevki azalır diye? M3gane size bir otomobilde aradığınız bütün emniyet unsurlarını getirdi. Üstelik yüksek performans, etkileyici dış görünüş, ergonomik tasarım, yüksek konfor düzeyiyle birlikte... M3gane, otomobil kavramını değiştirdi. Artık hem içiniz rahat, hem sürüş zevkiniz tam!

M3gane'i kullanmaya başladığınızda, önce **yeni tasarım motorunun** gücünü ayuğlarınızda hissediyorsunuz. **Hidrolik direksiyon, yükseklik ve eğim ayarlı sürücü koltuğu, "akıllı" silcekler** sürüş zevkinizi doruğa çıkarıyor. M3gane'in üstün emniyet unsurları ise bu mükemmel tabloyu tamamlıyor: göğüs kafesinizi

koruyan **"emniyetli" emniyet kemeri**... otomobilin taşıyıcılığı olduğu ağırlığı kilosuna hissedilen bir sistemin sağladığı **"süper kısa" fren mesafesi**... **yalnız hava yastığı**... **ABS**... kaza anında **yakıt akışını kesen** sistem... çalınmaya karşı motorun çalışmasını önleyen **"immobilizer"**...

Renault M3gane

Renault M3gane ile ilgili ayrıntılı bilgi için BİLGİ RENAULT-MAİS' in (0212) 293 26 26 numaralı telefonunu arayın, sırasıyla 1-1-9 numaralı tuşlara basın.

BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR

ŞUBAT 1998 • YIL: 35 • SAYI: 2 • 450.000 LİRA (KDV DAHİL)

Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş. Adına

İmtiyaz Sahibi

BÜLEND ÇORAPÇI

Yazı İşleri Müdürü

DR. ÖZTİN AKGÜÇ

Danışma Kurulu Başkanı

ŞİNASİ ÇELİKKOL

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Asaf Savaş Akat • Dr. Öztin Akgüç • Prof. Dr. Erdoğan Alkin • Prof. Dr. Güven Alpay • Dr. Orhan Altan • Tevfik Altınok • Prof. Dr. Mustafa A. Aysan • Prof. Dr. Ömür Faruk Batirel • Dr. Metin Berk • Prof. Dr. Ünal Bozkurt • Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu • Prof. Dr. Nasulu Bursal • Yavuz Canevi • Ege Cansız • Haluk Ceyhan • Mehmet Gün Çalika • Özer U. Çiller • Bülend Çorapçı • Ahmet Demirel • Zeki Döğüoğlu • Necdet Durakbaşı • A. Aydın Dündar • Gazi Erçel • Kaya Erdem • Tarhan Erdem • Oktay Ersoy • Prof. Dr. Cumhur Ferhan • Prof. Dr. Atilla Gönenli • Prof. Dr. Emre Gönensoy • Doç. Dr. Seyfettin Gürsel • Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu • Erhan Işıl • Prof. Dr. Haluk A. Kabaoğlu • Prof. Dr. Müh. Kemal Kafalı • Adnan Başer Kafaçoğlu • Y. Doç. Dr. Ahmet S. Kalın • A. Nazif Keyman • Prof. Dr. Yıldırım Kılıç • Prof. Dr. Tamer Koçel • Kemal Kurdaş • Prof. Dr. Kemal Kurtuluş • Prof. Dr. Erol Manisalı • Prof. Dr. Orhan Murgil • Prof. Dr. Erdoğan Moroğlu • Ziya Nebioğlu • Ergin Neng • Alp Orçun • Rahmi Önen • Prof. Dr. İsmail Özasan • M. Celâlettin Özgen • Ertan Özgür • Tunçay Özilhan • Selâhattin Özmen • Ertuğrul İhsan Özel • Prof. Dr. Ergun Özsunay • Prof. Dr. Merih Paya • Prof. Dr. Reha Porroy • Prof. Dr. Dündar Sağlam • Halit Soydan • Prof. Dr. Mehmet Şükür Tekbaş • Osman N. Torun • Fikret M. Tuncer • Nezihi Tunçsiper • Prof. Dr. Gül G. Turan • Doç. Dr. Şeref Türen • Prof. Dr. T. Güngör Uras • İbrahim Ülkem • Dr. Cüneyt Ülsever • A. Doğan Yalın • Mehmed Tarık Yaşa • Doç. Dr. Göksel Yücel • Prof. Dr. Ahmet Yütsel

Yazı Kurulu

Dr. Öztin Akgüç • Doç. Dr. Seyfettin Gürsel • Prof. Dr. Merih Paya • Prof. Dr. Dündar Sağlam • Prof. Dr. T. Güngör Uras

Genel Yayın Yönetmeni

MUSTAFA BARIŞ

BU SAYIDA

Doç. Dr. Suat Oktar Para Politikasının Güvenilirliği ve Güvenilirliğin Sağlanmasında Enflasyon Hedefi Yaklaşımı	3
Ekonomik Göstergeler (İç)	12
Yrd. Doç. Dr. Zeynep Arıkan Avrupa Birliği Vergi Politikasının Türk Kamu Maliyesi Sistemi Üzerindeki Etkileri	13
Ekonomik Göstergeler (Dış)	22
Doç. Dr. Mehmet Bolak Sermaye Piyasası	23
Yrd. Doç. Dr. Nihat Aydeniz Toplam Kalite Yönetiminin Günümüz ve Gelecekteki Yeri	31
Eyüp Bastı / M. Murat Arabacı Borsa Krizlerinde Spekülatif Faaliyetlerin Etkileri	39
Yrd. Doç. Dr. Alkan Soyak Doğu Asya Deneyiminden GOÜ'lere Bir Sanayi Politikası Modeli Önerilebilir mi?	43
Yrd. Doç. Dr. Ayhan Gençler Ekonomide Mülkiyet Sorunu ve Kırgızistan Boyutu	49
Yrd. Doç. Dr. Sefer Gümüş Rusya Federasyonu Hazır Giyim ve Mensucat Pazarı	55
Dr. Yıldırım Kılıç Aydın Ekonomik Olayları	61
Abone Formu	64

Onu kıskanıyorum..

Xsara

O sınıfının en iyisi

Citroën Xsara... Çekici ve estetik görünümü,

geniş iç hacmi ve benzersiz yol tutuşuyla

Türkiye şartlarına en uygun otomobil.

Xsara 1.6i, 1.8i, 2.0i - Yeni koruma bantları, hidrolik direksiyon, ABS fren sistemi, sürtücü ve yolcu hava yastığı, pretansiyonlu ön ve arka emniyet kemeri, antiröl bariyer, uzaktan Kumandalı merkezi kilitleme sistemi, motor blokajı, radyo-teyyp, elektrik Kumandalı sağ direk ayarları.

* 1.8i ve 2.0i'de standart, 1.6i'de opsiyonel

 Bayraktar

TÜRKİYE GENEL DİSTRİBÜTÖRÜ

 Baylas OTOMOTİV A.Ş.

CITROËN

« Otomobilim »

Tel: (212) 211 78 99 - 211 79 44 Fax: (212) 211 24 51 <http://www.citroen.com.tr> e-mail: baylas@arti.net.c

Görüşler

Doç. Dr. SUAT OKTAR

Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

Para Politikasının Güvenilirliği ve Güvenilirliğin Sağlanmasında Enflasyon Hedefi Yaklaşımı

Güvenilirlik Sorunu

Bir istikrar aracı olarak para politikasının çeşitli amaçları bulunmakla birlikte, hiç kuşkusuz en önemli amacı uzun dönemde fiyat istikrarını gerçekleştirmek ve bunu devam ettirmektir. Enflasyonun kaynağı daha çok para stokundaki değişimler olduğu için fiyat istikrarının sağlanmasında para politikasına büyük görev düşmekte ve bu konu para politikasının birinci amacı haline gelmektedir. Burada fiyat istikrarı, fiyatların sabit ya da değişmez olmasını değil, bir ekonomik hedef olarak ortalama fiyat düzeyinde belli bir devamlılığın sürdürülmesini ifade eder⁽¹⁾

Para politikasında fiyat istikrarı amacının açık bir biçimde tanımlanması önemlidir. Çünkü fiyat istikrarı

amacı ile, saptanacak diğer amaçlar arasında çatışmaların yaşanması her zaman olasıdır. Büyüme ile fiyat istikrarı amaçlarını kısa dönemde eşanlı olarak realize edebilme çabası potansiyel bir çatışma konusudur. Bu iki amaç arasında dengenin sağlanabilmesi ancak uzun dönemde gerçekleşebilir. Bu nedenle, kısa ve uzun dönemli amaçlar arasında meydana gelecek uyumsuzluk ve çatışma para politikasının etkinliğini ciddi biçimde zaafa uğratabilecektir.

Gerçekten hızlı bir büyüme, istihdam hacmini genişletme, ödemeler bilançosunu denkleştirme ve fiyat istikrarını gerçekleştirme gibi amaçların artması amaçlar arasında etkin bir koordinasyon olanağını ortadan kaldırır. En önemlisi, para politikasının açıklı-

ğini azaltır, dolayısıyla para otoritesi olarak Merkez Bankasının ve siyasi iktidarın sorumluluğunu zayıflatır⁽²⁾. Böylece bir politika hedefinin gerçekleştirilmesiyle ilgili olarak bir başarısızlığın söz konusu olması durumunda, bu başarısızlığın diğer hedeflere yollama yapılarak mazur gösterilmesi kolaylaşmış olur. Bu nedenle, para politikasının gerçekleştireceği öncelikli amacın kesin olarak belirlenmesi durumunda, para politikasından sorumlu olacak kişi ya da kurumlar açık bir biçimde tanımlanamaz. Üstelik böyle bir durumda kamuoyunun para politikasına olan güvenirliliği ortadan kalkar ve belirsizlikler doğar⁽³⁾.

Oysa güvenirlilik para politikasının en önemli unsurudur.⁽⁴⁾ Güvenirliliğin varlığı ve bunun uzun süreli korunması para politikasının etkinliğini önemli ölçüde arttırır. Çünkü enflasyonun önlenmesi para politikasının kamuoyu tarafından güvenilir bulunmasına bağlıdır. Güvenirlilik sağlandığı ölçüde de enflasyon bekleyişleri kırılır. Bu durum, özellikle -ister ılımlı olsun isterse hiperenflasyon olsun- enflasyonu önlemeye angaje olmuş bir Merkez Bankası için geçerlidir. Eğer Merkez Bankası fiyat istikrarının sağlanması konusunda kararlı olduğuna kamuoyunu ikna edebilirse, bu durumda ücret sözleşmelerine ve faiz hadlerine ilişkin olarak oluşan ve enflasyonu mücadelesini sosyal yönden maliyetli hale getiren enflasyonist beklentilerle uğraşmak zorunda kalmadığı için görevi çok daha kolay olur⁽⁵⁾.

Bununla birlikte, para politikasının güvenilir olması hem önemli hem de gerekli olmasına karşın, onu sağlamak kolay değildir. Ancak, para

otoritesi olarak para politikasının yürütülmesinden sorumlu Merkez Bankasının saptanmış olan hedefleri izlediği konusunda kamuoyunu ikna etmesinin açık bir reçetesi de yoktur. Bu durumda, Merkez Bankası için somut çözüm saygınlık yaratmaktır. Nitekim kamuoyu bir yandan Merkez Bankasının tutarlı biçimde daraltıcı bir para politikası izlediğini ve buna bağlı olarak enflasyonun kademeli olarak düştüğünü gözlerken, düşük enflasyonun kalıcı olacağına inanmaya başlayacaktır. Kamuoyunun yürütülen para politikasına güven duyması ve inanması sonucu, desteğini de arkasına alan bir Merkez Bankası aynı zamanda saygınlığı sağlamış demektir. Kuşkusuz güvenirlilik kadar saygınlık da önemlidir. Saygınlık özellikle fiyat istikrarının sağlanmasında önemli bir rol oynar. Ancak saygınlığın varlığı enflasyonu bütünüyle sıfırlamaz, ne var ki azalması yönünde önemli ölçüde katkı yapar⁽⁶⁾.

Genellikle Merkez Bankasının bağımsız olmasının güvenirliliği sağlayacağına inanılır. Bu görüş özellikle son yıllarda büyük destek bulmaktadır. Gerçekten bağımsız bir Merkez Bankasının bu konumuyla siyasi baskılardan uzak kalması ve para politikasının düzenlenmesinde ve yürütülmesinde tam yetkiye sahip bulunması güvenirliliği sağlamanın belki de en etkin yoludur.⁽⁷⁾ Ancak, böyle bir Merkez Bankasının fiyat istikrarını sağlayacak politikayı uygulamaya koyacağından kamuoyu nasıl emin olacaktır? Bu başlı başına bir sorun gibi görünmektedir. Buna verilecek cevap ise oldukça nettir. Merkez Bankasının faaliyet ve uygulamaları olabildiğince açıklık taşımalıdır. Yani, para politikasının hedefleri ve bu hedeflerle gün-

lük politika faaliyetleri arasındaki bağlar kamuoyuna açıklanmalıdır. Dahası, Merkez Bankasının tüm işlemleri saydam, anlaşılır ve kamuoyunun denetimine açık olmalıdır. Zira bu açıklık bankanın işlemlerinin doğuracağı sonuçların anlayışla karşılanmasına ortam hazırlayacaktır⁽⁸⁾.

Güvenilirliğin Sağlanmasında Ara Hedef Seçimi Sorunu

Merkez Bankasının güvenilirliği sağlama amacına dönük olarak yapacağı bir diğer önemli çalışma ara hedefleri belirlemektir. Ancak ara hedef olarak seçilecek değişkenin uyum esnekliğinin bulunması gerekir. Bir kere, seçilecek değişkenin nihai hedefle tutarlı ve istikrarlı bir ilişkisi olmalıdır. Daha da önemlisi, bu değişken, Merkez Bankasının doğrudan ve etkin biçimde kontrol edebileceği bir değişken özelliğini taşımaktadır. Çünkü ancak böyle bir değişken, para politikasının güvenilirliği sağlama yolunda ara hedef rolünü oynayabilir⁽⁹⁾.

Öte yandan, seçilecek değişken diğer politika amaçlarının etkisinden de mümkün olduğunca uzak olmalıdır. Son olarak yapılması gereken uygulama, hedef olarak seçilen değişkenin hedeflenen değerine nasıl ulaşılacağına açıklanmasıdır. Böyle bir ara hedefin saptanması ve açıklanması yalnız para politikası eğilimlerini ve uygulamalarını kamuoyuna duyurmakla kalmaz, aynı zamanda para politikası uygulamaları için kamuoyunun desteğini de sağlayabilir⁽¹⁰⁾.

Ara hedef olarak seçilecek değişkenler genellikle para arzı, döviz kuru ve faiz haddidir. Bunlar arasında para arzı Merkez Bankasının doğrudan kontrolü altında bulunan, para

politikası araçlarıyla kolaylıkla etkilenebilen ve yönlendirilebilen bir değişkendir. Bu özellikleri nedeniyle 1980'li yılların başına kadar çok sayıda Merkez Bankası para arzı hedefini izlemiştir. Ancak Merkez Bankaları parasal göstergeleri kontrol etme ve bu göstergeler için uygun büyüme hedefleri belirleme (öngörme) güçlerinin zayıfladığını gördüklerinde bu ara hedef değişkeni terkedilmiştir. Zira para arzı değişkeninin başarısının büyük ölçüde para talebinin istikrarına ya da en azından tahmin edilebilirliğine bağlı olduğu görülmüştür. Ancak yine de bazı ülkelerin Merkez Bankaları parasal hedefler açıklamaya devam etmişlerdir. Örneğin Alman Merkez Bankası Bundesbank 1975 yılından bu yana tam anlamıyla realize edilememelerine karşın, parasal hedefler belirlemeyi sürdürmektedir⁽¹¹⁾.

Üstelik son yıllarda devreye giren yeni finansal araçların para stoku hedeflerini anlamsız kılması da, bu ara değişkeni gözden düşürmüştür. Para stokunun en önemli belirleyicisi olan para tabanının hedef değişkeni seçilmesi de pek uygun değildir. Çünkü para tabanı ile genel fiyat düzeyi arasında her zaman yüksek bir korelasyon da yoktur. Para arzı tanımlarını veren M_1 , M_2 ve M_3 gibi büyüklüklerin her birinde kısa dönemde ölçüm hataları söz konusudur.

Döviz kuru da para politikasının nominal çipası olarak kullanılabilir. Bu politikada, ülke parasının düşük enflasyon yaşayan ülkelerin para birimlerinin toplandığı bir sepete ya da istikrarlı bir yabancı ülke para birimine bağlanması ekonomiyi düşük enflasyona taşıma rolünü oynayabilir. Ancak bu, döviz kurunun zorunlu olarak

sabitleştirilmesini gerektirmez. Döviz kuru bir dışsal politika parametresi olarak belirlendiği ölçüde yavaşça kayan parite (crowling peg) ya da devalüasyon oranının "tablita" geleneğiyle tedricen azaltılması yine bir nominal çıpa görevini yapabilir⁽¹²⁾.

Döviz kurunun ara hedef olarak kullanılması gelişmiş ekonomiler için söz konusu olabildiği gibi, aynı zamanda dışa açık küçük ekonomilerde ya da para otoritesinin kredibilitesinin kaybolduğu ve onun yeniden kazanılmasına ihtiyaç duyulduğu ülkelerde de yarar sağlayabilir.

Ancak döviz kurunun ara hedef olarak seçildiği bir para politikası Currency Board (Para Kurulu) sistemindeki gibi otomatik bir işleyiş esasına dayanmaz. Oysa, katı bir Para Kurulunun yürürlükte olduğu durumda para politikası otomatik biçimde işleyiş gösterecektir.⁽¹³⁾ Bu arada Merkez Bankası politikanın uzun ve değişken gecikmeleri de dikkate almak durumundadır. Üstelik Merkez Bankası, faiz hadlerinin ve kredi koşullarının düzenlenmesinde sermaye hareketlerinin neden olduğu güçlükleri de hesaba katmalıdır.

Para politikasının döviz kurunun nominal çıpa olarak seçilmesinin yaratabileceği ciddi sıkıntılar söz konusudur. Bir kere çok yüksek düzeylerde seyreden enflasyona karşı yürütülen bir para politikasında döviz kuru sabit tutulmaya çalışılır. Bundan amaç döviz kurunda değer kayıp beklentilerini kırmaktır. Eğer bu politikada diğer politikalarla ve özellikle de fiskal politikayla desteklenmezse, sabitleştirilen kurlar bir süre sonra yeniden artış eğilimine girebilir⁽¹⁴⁾. Aşırı değerlenmiş döviz kuru ise ülke eko-

nomisinin rekabet gücünü azaltır ve ihracat sektörünün zarar görmesi nedeniyle ödemeler bilançosu sorunu nu gündeme getirir.

Döviz kuru, özellikle 1980'li yıllarda hiperenflasyon sürecinin yaşandığı birçok ülkede yürürlüğe sokulan istikrar politikalarında nominal çıpa görevini yapmıştır. Örneğin 1985-86 yılları arasında İsrail'de uygulanan Heterodoks istikrar politikasının nominal çipası döviz kurudur⁽¹⁵⁾.

Döviz kurunun nominal çıpa olarak taşıdığı sakıncalar, son yıllarda bu uygulamadan vazgeçilmesine neden olmaktadır. Bu durum özellikle gelişmekte olan ülkeler için söz konusudur. Nitekim ulusal para birimini güçlü bir yabancı paraya bağlayanların sayısı 1976 yılında IMF üyesi gelişmekte olan ülkelerin yüzde ikisini oluştururken, bu sayı 1991 yılında üçte birden daha aza inmiştir⁽¹⁶⁾.

Faiz hadleri ise hiç kuşkusuz siyasi müdahalelere en açık bulunan bir değişkendir. Şayet Merkez Bankası bağımsız değilse, faiz hadlerinin ara hedef olarak etkin biçimde yönlendirilebilmesi güçleşecektir. Bu bakımdan bu hedef değişkenin enflasyon için iyi bir gösterge olabilmesi bağımsız bir Merkez Bankasının varlığıyla gerçekleştirilebilir. Zira, para politikasının, siyasi iradenin çıkarları yönünde kullanılması amacıyla gelebilecek telkin ve taleplere ancak bağımsız bir Merkez Bankası karşı koyabilir. Aksi halde baskılara açık bir faiz politikası hedef değişken gücünü yitirir.

Üstelik, motenatırst iktisatçılarda da savunulduğu gibi, faizin oynak bir parametre olması ve dışsal faktörlerin etkisi altında bulunması faiz haddinin ara hedef olarak belirlenmesinde cid-

di bir engel sayılmaktadır. Çünkü böyle bir durumda iktisadi ajanlara yanlış bilgi akışı söz konusu olacaktır. Kaldı ki, faiz hadlerinin istikrara kavuşması, parasal hedefin istikrara kavuşması anlamına gelmez. Nominal faizler istikrar içindeyken, fiyat beklentilerinin değişmesi sonucu reel oranlar değişebilir ve dengeler bozulabilir⁽¹⁷⁾.

Bu nedenle, faiz haddinin bir ara değişken olarak değeri sınırlıdır ve pek anlamlı değildir. Nitekim birçok ülkede para politikasının ara hedefi olarak seçilen faiz hadleri beklenen sonuçları vermemiştir.

Enflasyon Hedefi Yaklaşımı

Enflasyonun hedeflenmesi yaklaşımında amaç, Merkez Bankasının yürütülen para politikası için bir nominal çıpa oluşturmasıdır. Bu yaklaşım özellikle enflasyon için orta vadede rakamsal bir hedef belirlemeyi gerektirmektedir. Enflasyonun hedeflenmesi, para politikasının etkileri konusunda tahmin edilen geleneksel dönem sayısına bağlı olarak genellikle iki ya da üç yıl yahut da daha uzun bir periyod için söz konusu olmaktadır. Düzeyi % 2-3 puanlık bir aralık içinde saptanmaktadır. Bu durum bir yandan para otoritesine nisbeten tanımı daha iyi yapılmış bir hedef verirken, diğer yandan da kamuoyuna enflasyonun kontrolü konusunda kararlı olunacağı yönünde iyi bir mesaj iletacaktır. Uygulamada çoğunlukla tek bir rakamdan çok, belirli bir aralığın saptanması tercih konusudur.⁽¹⁸⁾ Zira böyle bir tercih, Merkez Bankasının mutlak bir hedefi ıskalayabileceği olasılığından dolayı, kamuoyu için

daha inandırıcı ve güvenilir olacaktır. Üstelik aralık tercihi, kabul edilebilir bir sapmayı içerdiği için sorumluluğun gerçekleşmesi açısından da bir avantajdır⁽¹⁹⁾.

Enflasyonun hedeflenmesi, temel principal-agent analizine dayalı performans sözleşmesini esas alan bir yaklaşımdır⁽²⁰⁾. Bu yaklaşım günümüzde özellikle Yeni Zelanda ve Kanada'da uygulanmaktadır. Bu ülkelerde Merkez Bankası Başkanı ile hükümet arasında enflasyon hedefi üzerine bir sözleşme yapılmaktadır. Merkez Bankası bu sözleşme çerçevesinde Maliye Bakanı ile periyodik biçimde görüş alışverişinde bulunarak belirlediği enflasyon hedefini kamuoyu önünde deklare etmektedir. Bu deklarasyonla Merkez Bankası Başkanı enflasyonun hedeflenen düzeyde tutulacağına ilişkin taahhüt altına girmekte; yapacağı uygulamaların sonuçlarına katlanmayı kabullenmektedir⁽²¹⁾.

Sözleşmede hedeflenen enflasyona ulaşılması durumunda Merkez Bankası Başkanı ödüllendirilmektedir. Hükümetin, Merkez Bankası Başkanı'nın maaşını artırması ya da bankanın bütçesine destek sağlaması, bir ödüllendirme biçimidir. Bu tür bir ödüllendirmenin Merkez Bankası Başkanı için, kamuoyuna yapılan taahhüdün gerçekleşmesi yönünde önemli bir güdü olduğu kabul edilmektedir.

Ancak, hedeflenen enflasyondan uzaklaşılması durumunda ise bir yaptırıma gidilmekte, diğer bir deyişle maliyete katlanmak gerekmektedir. Nitekim Yeni Zelanda örneğinde görüldüğü gibi, Merkez Bankası Başkanı'nın görev süresi açıkça enflasyon hedefinin tutturulup tutturulmadığına

bağılıdır. Hedefin tutturulamaması durumunda, Merkez Başkanı Başkanının göreve yeniden atanması mümkün değildir. Hedef enflasyondan sapma durumunda yaptırım uygulaması daha farklı da olabilmektedir. Söz konusu yaptırım parasal olarak uygulandığı gibi, Merkez Bankasının kamuoyu önünde kınanması yoluna da gidilebilmektedir⁽²²⁾. Özellikle Merkez Bankası Başkanının görevden alınması yaptırımı, katı bir uygulama olarak kabul edilmekle birlikte, Başkanın göstereceği faaliyetlerde kararlı ve disiplinli olmasını sağlayacağı yönde zorlayıcı nitelik taşıdığı için olumlu bulunmaktadır.

Enflasyonun hedeflenmesi tamamıyla ileriye dönük bir uygulamadır. Pratikte enflasyon tahminleri merkezi politika değişkeni olarak kullanılır. Şayet enflasyonun hedeflenenin üzerinde gerçekleşeceği öngörülüyorsa para politikası dardaltıcı yönde; buna karşılık hedeflenenin altında gerçekleşeceği düşünülüyorsa genişletici yönde uygulanır.

Enflasyon hedefleri önemli bilgi değişkenlerinin kamuoyunca izlenmesini içerdiği için açıklığı, sağlar ve güvenilirliğin hızla gerçekleşmesine yardımcı olur. Kuşkusuz böyle bir ortamda bir yandan toplumda yerleşik enflasyon bekleşileri kırıldığı gibi; diğer yandan da ekonomik koşullarla ilgili sağlıklı öngörülerde bulunma olanağı doğar⁽²³⁾.

Enflasyonun hedeflenmesi Merkez Bankasına büyük bir sorumluluk getirir. Merkez Bankasının kamuoyu karşısında açık taahhütte bulunması, onu, hesap verme sorumluluğu altına sokar. Ancak bu hesap kime karşı verilecektir. Hedeflere ulaşıp ulaşıla-

madığını değerlendirecek ve ulaşılamadığı takdirde gerekeni yapacak kişi ya da makamın belirlenmesi gerekmektedir.⁽²⁴⁾ Uygulamada çeşitli hesap verme biçimleri söz konusudur. Yeni Zelanda'da Merkez Bankası Başkanı doğrudan Maliye Bakanı'na karşı sorumludur. Bu sorumluluk aynı zamanda kamuoyunu kapsayacak kadar geniş bir alanı içerir. Nitekim Merkez Bankası Başkanı en az her altı ayda bir yürüttüğü politikanın sonuçlarını ve son performansını yeniden gözden geçirerek, belirlenen hedef döneme ilişkin tahminlerini kamuoyuna açıklamakla yükümlüdür⁽²⁵⁾.

Yaklaşımın yeni olması uygulamada bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bunlardan biri enflasyon hedefinin ekonomiyi etkileyen şoklara dayandırılıp dayandırılmayacağı konusudur. Bu yaklaşımı uygulayan ülkelerde beklenmedik şokların varlığı durumunda saptanmış olan hedeflerin realize edilmesi yoluna gidilmektedir. Örneğin Yeni Zelanda'da dolaylı vergilerin artması, ithal ve ihrac fiyatlarının değişmesi nedeniyle ticaret hadlerinde güçlü dalgalanmaların meydana gelmesi ve fiyatların önemli ölçüde artmasına yol açan doğal afetlerin yaşanması durumunda enflasyon hedefi revize edilmektedir⁽²⁵⁾. Merkez Bankasının meydana gelebilecek olası şokların etkisini ortadan kaldırmak için hedefleri realize etmesi, şokların olumsuz etkisini daha az inanılırlık kaybıyla önleyebilir. Bununla birlikte, bunu yaparken bazı sınırlamalar getirilebilir. Nitekim, Kanada uygulamasında görüldüğü gibi, hedefin revize edilmesi yönünde yapılacak değişikliği ücretler üzerindeki ikinci etkilerinin aksine, şokun doğru-

dan etkilerini kapsayacak şekilde sınırlamalar konabilir⁽²⁷⁾.

Öte yandan, enflasyon hedefinin bir aralık şeklinde mi, yoksa tek bir rakam olarak mı saptanacağı konusu da bir uygulama sorunudur. Merkez Bankasının mutlak bir hedefi tutturma güçlüğü dikkate alındığında, aralık seçimi, tek bir rakamdan daha güvenilir bir durumdur. Uygulamada da genellikle tek bir rakamdan çok, belirli bir aralığın saptanması tercih konusu olmaktadır.

Sonuç

Para politikasının fiyat istikrarının gerçekleştirilmesi için güvenilir olması temel koşuldur. Ancak nasıl sağlanacağı ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Ara hedeflerin seçiminin güvenilir ve seçilen değişkenlerin para politikasının çıpası olma özelliğini yitirmeleri, gündeme enflasyonun hedeflenmesi yaklaşımını getirmiştir. Uygulamada çok yeni olmakla birlikte, bu yaklaşıma dayalı para politikasının olumlu sonuçlar vermesi, üzerinde en azından düşünceyi gerektirmektedir.

Dipnotları

- 1- Robert H. Marshall ve Rodney B. Swanson, (1980), s. 470.
- 2- Mark Swinburne ve Marta Castello-Branco, (1991), s. 426.
- 3- Suat Oktar, (1996a), s. 118.
- 4- Güvenilirlik (kredibilite), kamuoyunun, uygulanan politikada bir değişiklik meydana geldiğinde, böyle bir değişikliğin gerçekten gerekli olduğuna inanmasıdır. Bkz. Alex Cukierman, (1996), s. 6.
- 5- Timothy, D. Lane, Mark Griffiths ve Alessandro Prati, (1995), s. 27.
- 6- Manfred J. M. Neumann, (1991), s. 98.

- 7- Keith Blackburn ve Michael Christensen, (1989), s. 27.
- 8- Erdiñ Tokgöz, (1995), s. 6.
- 9- Stanley Fischer, (1996), s. 36.
- 10- Gazi Erçel, (1996), s. 6.
- 11- Helmut Schesinger, (1993), s. 2.
- 12- İlker Parasız, (1995), s. 39.
- 13- Para Kurulunun yapısı ve işleyişiyle ilgili geniş bilgi için bkz. Steve H. Hanke ve Kurt Schuler, (1994), Mathias Sutter, (1996), s. 131-38.
- 14- İlker Parasız, (1995), s. 41.
- 15- Stanley Fischer, (1987), s. 277.
- 16- Peter J. Montiel ve Jonathan D. Ostry, (1993), s. 38.
- 17- Hurşit Güneş, (1992), s. 27.
- 18- Suat Oktar, (1996a), s. 51.
- 19- Timothy D. Lane, Mark Griffiths ve Alessandro Prati, (1995), s. 21.
- 20- Merkez Bankasının bağımsızlığı tezi-ne dayalı bu yaklaşım için bkz. T. Persson ve G. Tabellini, (1993), s. 53-84.
- 21- Suat Oktar, (1996a), s. 53.
- 22- Charles A. E. Goodhart, (1994), s. 1431.
- 23- Helmut Schlesinger, (1993), s. 2.
- 24- Funda Erdoğan, (1997), s. 122.
- 25- R. Lindsay Knight, (1991), s. 143.
- 26- Andreas M. Fischer ve Adrian B. Orr, (1994), s. 159.
- 27- Timothy D. Lane, Mark Griffiths ve Alessandro Prati, (1995), s. 23.

Kaynakça

- Blackburn, Keith ve Christensen, Michael; "Monetary Policy and Policy Credibility", *The Journal of Economic Literature*, Vol. 29, No. 1, (March 1992).
- Cukierman, Alex; "Central Bank Behavior and Credibility: Some Recent Theoretical Developments", *Federal Reserve Bank of St. Louis*, Vol. 68, (May 1986).
- Erçel, Gazi; "Türkiye'de Para Politikası Uygulamaları ve Etkileri", *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, Yıl 11, Sayı 129, (Aralık, 1996).

Erdoğan, Funda; Para Politikasının Zaman Tutarsızlığı ve Güvenilirlik Problemi: Türkiye Örneği, Sermaye Piyasası Kurulu Yayını No. 63, Ankara, 1997.

Fischer, Stanley; "The Israeli Stabilization Program, 1985-86", *American Economic Review*, Vol. 77, No. 2, (May, 1987).

Fischer, Stanley; "Central Bank Independence Revisited", *The American Economic Review*, Vol. 85, No. 2, (May, 1995).

Fischer, Andreas M., ve Adrian B. Orr; "Monetary Policy Credibility and Price Uncertainty: The New Zealand Experience of Inflation Targeting", *OECD Economic Studies*, No. 22, (Spring, 1994).

Goodhart, Charles A. I.; "What Should Central Banks Do? What Should Their Macroeconomic Objectives and Operations?", *The Economic Journal*, Vol. 104, No. 427, (November, 1994).

Güneş, Hurşit; Enflasyonun Kontrolünde Alternatif Para Programı, İstanbul Ticaret Odası Yayını No. 1992-18.

Hanke, Steve H., ve Schuler K., "Financial Reform and Economic Development: The Currency Board System for Eastern Europe", içinde P. J. Boettke, ed., *The Collapse of Development Planning*, New York, 1994.

Knight, R. Lindsay, "Central Bank Independence in New Zealand", içinde *The Evolving Role of Central Banks*, ed., Patrick Downes ve Reza Vaez-Zadeh, Washington, IMF, 1991.

Lan, Timothy, D., Griffiths, Mark Prati, Alessandro, "Can Inflation Targets Help Make Monetary Policy Credible?", *Finance and Development*, Vol. 32, No. 4, (December, 1995).

Marshall, Robert H., ve Swanson, Rodney B., *The Monetary Process: Essentials of Money and Banking*, Second Edition, Houghton, Mifflin Company, 1980.

Montiel, Peter ve Ostry, Jonathan, "Targeting the Real Exchange Rate in Developing Countries", *Finance and Development*, Vol. 30, No. 1, (March, 1993).

Neumann, Manfred J. M., "Precommitment by Central Bank Independence", *Open Economics Review*, Vol. 2, 1991.

Oktar, Suat, Merkez Bankasının Bağımsızlığı, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1996.

Oktar, Suat, "Merkez Bankasının Bağımsızlığı ve Düşük Enflasyon Hedefi: Yeni Zelanda Deneyimi", *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Yıl. 33, Sayı 10, (Ekim, 1996).

Parasız, İlker, Kriz Ekonomisi: Hiper Enflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1995.

Persson, T., ve G. Tabellini, *Macroeconomic Policy, Credibility and Politics*, New York, Harwood Academic Publishers, 1990.

Schesinger, Helmut, "Current conditions of German monetary policy and the steps towards European Monetary Union", *Deutsche Bundesbank Auszüge Presseartikeln*, No. 8, (30 Januar, 1993).

Swinburne, Mark ve Branca, Marta Castello, "Central Bank Independence and Central Bank Functions", içinde *The Evolving Role of Central Banks* ed., Patrick Downes, ve Reza Vaez-Zadeh, Washington, IMF, 1991.

Tokgöz, Erdinç, "Merkez Bankalarının Bağımsızlığı", *Hacettepe Üniversitesi İkt. ve İd. Bil. Fak. Dergisi* Cilt. 113, 1995.

**SAYIN
OKURUMUZ,
ABONELİĞİNİZİ YENİLEDİNİZ Mİ?
BEKLİYORUZ...**

Adres:

.....

.....

Telefon:

Fax:

GÖKŞEN
DERSHANELERİ

ÜNİVERSİTEYE HAZIRLIK

AKŞAM LİSESİ

AKŞAM ORTAOKULU

KREDİ TAMAMLAMA

SÜRÜCÜ KURSU

BAKIRKÖY

Istanbul Cad. No:81 Bakırköy - İstanbul
Tel: (0-212) 660 08 58 (10 hat)

AKSARAY

Vatan Cad. Mektep Sok. No:3 Aksaray - İstanbul
Tel: (0-212) 631 18 09

Ekonomik Göstergeler (İç)

Şubat / 1998

	1995	1996	1997		Ekim
			Ağustos	Eylül	
T.C. MERKEZ BANKASI					
Döviz ve Altın Mevcudu (milyon \$)	13732.0	-	-	21304	22363
Banknot Miktarı (milyar TL)	223934.0	-	-	686273	713471
T.C. Merkez Bankası İç Kredileri (milyar TL)	206126.0	-	-	346884	346617
Hazineye Kısa Vadeli Avans (milyar TL)	192790.0	-	-	337623	337623
BANKALAR (milyar TL)					
Toplam TL Mevduat	1297155.5	3294383.7	4783185.0	5275189.0	5830761.0
Ticari Kuruluşlar Mevduatı	202144.7	474632.3	476175.0	575619.0	616761.0
Tasarruf Mevduatı	684904.3	1733118.2	2527617.0	2703106.0	2900643.0
Vadesiz Tasarruf Mevduatı	52471.5	133919.9	168174.0	177869.0	172922.0
Vadeli Tasarruf Mevduatı	632432.9	1599198.3	2359443.0	2525237.0	2727721.0
Mevduat Sertifikası	6916.6	11207.6	716.0	627.0	557.0
Resmi Kuruluş Mevduatı	36839.9	165741.0	320850.0	347308.0	512714.0
Bankalar Mevduatı	178367.7	485498.2	833402.0	886700.0	979491.0
Diğer Kuruluşlar Mevduatı	187982.2	424186.2	624425.0	734829.0	820595.0
Döviz Tevdatı	1367626.8	2851132.0	4431119.0	4508335.0	4957773.0
Toplam Krediler	1738270.3	3860069.8	6271385.0	6703532.0	7246773.0
Tarım	326982.3	668826.0	739116.0	750717.0	799212.0
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	178290.2	351902.0	507782.0	542800.0	580970.0
Mesleki (Küçük Esnaf ve Sanatkar)	47242.0	72522.0	123750.0	128099.0	132776.0
Gayrimenkul	56350.0	77380.0	100045.0	105933.0	108722.0
Denizcilik	1562.0	4732.0	10537.0	11124.0	11681.0
Turizm	7903.2	11770.0	15185.0	15762.0	15970.0
Diğer İhtisas Kredileri	1842.0	74766.0	145412.0	157287.0	167815.0
Ticari, Sınai, Sair	1118098.5	2598171.3	4629558.0	4991810.0	5429627.0
PARA ARZI (milyar TL)	396047.0	-	-	1158960.0	1315788.0
FIYATLAR (DİE; 1987 = 100, 1994 = 100)					
Toplam Eşya Fiyatları İndeksi (Genel)					
Tarım (Genel)	8733.7	-	-	663.7	708.0
Kalkınma (Genel)	9313.7	-	-	766.0	839.3
İmalat Sanayii (Genel)	8403.9	-	-	634.9	671.2
Tüketici Fiyatları (Türkiye)	10962.3	-	-	706.1	764.9
Tüketici Fiyatları (İstanbul)	10718.2	-	-	713.1	775.3
DIŞ ÖDEMELER (milyon \$)					
Dışalım (CIF)	35709.0	-	-	33591.1	-
Dışsattım (FOB)	21635.9	-	-	118020.8	-
İşçi Dövizleri	-	-	-	3064.0	-

Notlar: (1) TCMB altın ve döviz mevcuduna, altın stokunun yeniden değerlendirilmesinden doğan değer artışıları dahildir. (2) TCMB kredilerine, borç tahkimleri (konsolide edilen krediler) dahil değildir. (3) Para arzı (M_1) dar tanımlıdır. (4) Fiyatlar, Ocak/1996'dan itibaren 1994=100- olarak verilmektedir. (5) Dışalım, dışsattım rakamları Şubat/1996, işçi dövizleri Ocak/1996 itibarıyla.

Görüşler

Yrd. Doç. Dr. ZEYNEP ARIKAN

Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü Öğretim Üyesi

Avrupa Birliği Vergi Politikasının Türk Kamu Maliyesi ve Vergi Sistemi Üzerindeki Etkileri

I- GİRİŞ

Avrupa Birliği'nin Türkiye üzerinde yaşanan en büyük etkisi birliğe üye olma çabalarının Türkiye'yi tam üyelikten önce gümrük birliği sürecine sokmasıdır. Böylece Gümrük Birliği'nin, 6 Mart 1995 tarihinde Brüksel'de toplanan Türkiye-Avrupa Ortaklık Konseyinde, Ankara Anlaşması ve katma protokol hükümlerine dayalı olarak 1 Ocak 1996 tarihinde başlatılması kararlaştırılmıştır. Söz konusu bu karar 13 Aralık 1995 tarihinde Avrupa Parlamentosunda onaylanarak kabul edilmiş ve Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki gümrük birliği 1996 yılı başında yürürlüğe girmiştir. Sonuçta 1996 yılı ve sonrası, gümrük birliği sürecini yaşayan Türkiye açı-

sından son derece önemli bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Türkiye'nin gümrük birliği sürecinde yaşadıklarının belirlenmesi ve Avrupa Birliği'ne tam üyelik durumunda Türk kamu maliyesi ve vergi sistemi üzerinde ortaya çıkabilecek olası etkilerin tahmini, alınması gereken önlemlerle ilgili ipuçlarının ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Bu çalışmada iki temel husus ortaya konmaya çalışılmaktadır:

– Vergi politikasının Avrupa Birliği'nin temel amaçlarına ulaşılmasında ne ölçüde önem taşıdığını ve özellikle hangi vergiler alanında vergi uyumlaştırmasının gerçekleştirilebileceğini ortaya koyabilmek,

– Gümrük Birliği'nin Türk Kamu Maliyesi ve vergi sistemi üzerindeki olası etkilerini ortaya koyarak, gümrük birliği sürecinin bizi tam üyeliğe götürebilmede başarısı ve gerek gümrük birliği sürecinde ve gerekse Avrupa Birliği'ne tam üyelikten sonra egemenliğin sınırları konusunda değerlendirmeler yapabilmektir.

II– Avrupa Birliği Vergi Politikasının Önemi

Vergi uyumlaştırması, iktisadi işbirliği kurmak isteyen devletlerin bu münasebetlerini daha başarılı kılmak için vergilendirme konusunda paralellik sağlamak üzere yapılan çalışmaları ifade eder. Ekonomik birlik modelinde, işbirliğinin başarısı için vergi politikasının bir araç olarak kullanılması söz konusudur. Vergi uyumlaştırması ortak bir vergi politikası oluşturmayı amaçlamaktadır, aynı zamanda tek başına bir hedef de değildir. Vergi politikası sorumlulukların yerine getirilmesi için tanınan araçların ve yetkilerin bir parçasıdır. Bu açıdan bakıldığında bütünleşme çabalarının geliştirilmesinde bir araçtır⁽¹⁾. Bu nedenle vergi politikası belirlenirken Avrupa Birliği'nin amacı ve hedeflemiş olduğu bütünleşme modeli önemli bir rol oynar.

Avrupa Birliğine üye ülkelerin çıkarlarının uzlaştırılması konusunda vergi politikasına önemli görevler düşmektedir. Bu amaçla Avrupa Birliği'nin kurucu anlaşmalarında (Roma Antlaşması, Paris Antlaşması gibi) vergilendirme ile ilgili bazı hükümler yer almaktadır.

Roma Antlaşmasının iç vergilerle ilgili hükümleri Antlaşmanın 95-99 maddelerinde düzenlenmiştir. Bu hükümler ile üye ülkelerin vergilendirme yetkilerini kullanmaları sınırlandırılmış; ayrıca üye ülkeler arasında ayırımı bir vergilendirme önlenmeye çalışılmıştır. 95. madde ile ithal edilen ürünlere, benzeri yerli ürünlere doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak uygulanlardan daha yüksek bir vergi konulmaması, bu alandaki yetkinin sınırını göstermektedir. 95. madde ile koruyucu amaçla konulan vergiler de önlenmek istenmiştir. Koruyucu vergilerin önlenmesi rekabetin bozulmasını da engellemektedir.

96. madde ile de üye ülkeden diğer ülkeye giden mallara yapılacak vergi iadesinin bu mallara uygulanmış olan vergi iadesini aşmayacağı hükmü ile üye ülkelerin topluluk içindeki karşılıklı ticari işlemlerinde hem ithalat hem de ihracat açısından serbest rekabet şartlarını bozucu nitelikteki uygulamalar ortadan kaldırılmak istenmiştir.

Roma Antlaşmasının 95-97. maddeleri AB'nin dolaylı vergiler alanında kabul ettiği "varış ülkesinde vergilendirme" (destination principle) yönünde hükümler getirmektedir. Böylece dolaylı vergilerden mal ve hizmetlerin tüketimine konu olduğu üye devlet yetkilidir. Dolaysız vergiler Antlaşmasının 95-97. maddeleri kapsamında dışında tutulmuştur. Dolaysız vergiler alanında mal ve hizmetlerin üretildiği devlet yetkilidir.

Antlaşmanın 98. maddesi gelir ve kurumlar vergisi gibi dolaysız vergilerle ilgili tek hüküm durumundadır.

Söz konusu maddede; dolaysız vergilerle ilgili olarak ihracatta vergi muafiyetlerinin ya da iadelerinin yapılabilmesi ve ithalatta denkleştirici vergiler konulabilmesi, ancak komisyon önerisi üzerine baş vurulan önlemlerin belirli bir süre için konsey tarafından ağırlıklı çoğunlukla uygun görmeleri halinde mümkündür. Bu maddeye göre topluluk kurumları aksine bir karar vermediği sürece "çıkış ülkesinde vergilendirme" (origin principle) geçerlidir. Dolaysız vergilerle ilgili olarak Antlaşmada sadece bu hükmün bulunması, ayrıca özel hükümlerin bulunmaması, Antlaşmanın dolaysız vergiler konusunda komisyona yetki vermediği anlamına gelmez. Dolaysız vergilerin uyumlaştırılmasına ilişkin girişimler, ortak pazarın işlememesi üzerine doğrudan etkiye sahip hukuki düzenleyici idari hükümlerin yaklaştırılması ile ilgili 100.maddedeki hükümlere dayandırılmaktadır. Bu madde uyarınca komisyon, mevcut ayrıcalıkları ortadan kaldıracabilecek nitelikteki önlemleri konseye sunmakla görevlidir⁽²⁾.

Roma Antlaşmasının vergilendirmeye ilişkin 95-98. maddeleri hükümlerine benzer hükümler Katma Protokolde yer almıştır. Ancak Ankara Antlaşmasının ve katma Protokol'un vergilendirme ile ilgili hükümleri, gerekli hukuki yaptırımlarla desteklenmediği ve Topluluk Adalet Divanı'nın yargısal denetimi ortaklık ilişkisinde geçerli olmadığından gerektiği şekilde uygulanması söz konusu olmamıştır.

AB, hükümet ve devlet başkanları 7 Şubat 1992'de imzalamış oldukları Maastricht Avrupa Birliği Antlaşmasında ekonomik ve parasal birlik ve

siyasal bütünleşme hedefleri ortaya koymuştur. Ancak bu antlaşma vergi politikası ile ilgili somut bir değişiklik öngörmemiştir.

Dolaysız vergiler alanında uyumlaştırma gelir ve kurumlar vergisi alanındadır. Gelir vergileri alanında uyum sağlanması gereği duyulmasına rağmen, bu vergilerin düzenlenmesi üye devletlerin kendi vergilendirme yetkileri sahasındadır. Gelir vergileri sahasında üye ülkelerin vergi uyumlaştırılmasına gitmemelerinin nedeni, bu vergilerin milli politikanın bir aleti olmasından kaynaklanmaktadır.

Dolaylı vergiler alanındaki uyumlaştırma çalışmalarının önemlilerinden biri sermayenin serbest dolaşımını etkileyen vergilerle ilgilidir. Ancak dolaylı vergiler alanında uyumlaştırmanın ağırlığını katma değer vergisi ile tüketim vergisi oluşturmaktadır. Bu nedenle birliğe üye ülkelerin hepsi mevcut muamele vergilerini katma değer vergisine dönüştürmüş ve tümüyle aynı olmasa da benzer bir vergi sistemi uygulamaya başlamışlardır. Bu nedenle birlik bünyesinde şimdiye kadar en ciddi çalışmalar katma değer vergisi alanında yapılmıştır⁽³⁾.

Özel tüketim vergileri alanındaki uyum çalışmalarında kaydedilen ilerlemeler yavaş olmaktadır. Zira özel tüketim vergileri mali amacı ön planda tutan yüksek oranlı vergiler oluşunun yanısıra, üye devletler arasında bu vergilerin sayıları ve oranları bakımından oldukça büyük farklar mevcuttur.

Tüketim vergilerinin uygulanması konusunda, bazı güçlükler çıksa da,

üye ülkeler arasında başka vergilerde ulaşılamayan çapta uyum bu vergiler alanında, özellikle de KDV'nde görülmektedir.

Avrupa Birliği vergi politikası çerçevesinde özel tüketim vergilerine yönelmenin belli başlı nedenleri vardır.

– Özel tüketim vergileri tahsili kolay bir vergi türüdür. Bu nedenle önemli ölçüde gelir sağlayan bu vergilerin hem idare ve hem de mükellef için idari maliyetleri oldukça düşüktür.

– Özel tüketim vergileri tüketicive ve topluma zararlı bazı ürünlerin tüketimini caydırıcı ya da büyük ölçüde azaltıcı etki yapabilmektedir. Özellikle içki, sigara gibi sosyal zararı büyük olan ürünlerin tüketimini kısıtlar.

– Lüks ürünler üzerinden alınan bu tür vergilerin büyük ölçüde gelir dağılımının düzeltilmesine olumlu katkıda bulunabilmesi hedeflenmektedir.

Özel tüketim vergileri ile vergi yükü dağılımında artan oranlılığın gerçekleştirilmesi istenir. Artan oranlı gelir vergisi uygulamasının güç olduğu durumlarda, özellikle az gelişmiş ülkelerde lüks maddeler üzerinde yoğunlaştırılan özel tüketim vergileri gümrük vergileri ile birlikte gelir dağılımını düzenleyici etkin bir araç olarak kullanılabilirler. Ancak alışkanlık ve keyif veren maddeler üzerinden alınan yüksek oranlı özel tüketim vergilerinin gelir dağılımını düzenleyici etkisi olumsuzdur. Çünkü belirli maddelerin (sigara, bira, şarap vb.) tüketiminin özel ödeme gücünün göstergesi olduğu görüşü bir dereceye kadar geçerli olmakla beraber, modern

sanayi toplumları için kitle maddesi niteliğinde olan bu malların çoğu kullanılabılır gelirini yüzdesi itibariyle düşük gelirli taraflardan diğer gelir gruplarına kıyasla daha fazla tüketilirler. Bu mallara ilişkin talebin fiyat esnekliğinin de bütün gelir grupları için zayıf olduğu düşünülürse, tüketicilerin ödeme gücü ile taban tabana zıt olan tersine artan oranlı bir etkinin meydana gelebileceği ve gelir dağılımının daha da bozulabileceği sonucuna varılabilir⁽⁴⁾.

Gelişmiş ülkelerde özel tüketim vergileri otomobil, radyo, televizyon, benzin, viski, kakao, kahve... gibi lüks sayılabilecek mallardan alındığı halde, az gelişmiş ekonomilerde şeker, tuz, kibrit, gaz, tütün, sigara, kahve, çay gibi zorunlu ihtiyaçlardan alınır. Bu nedenle gelişmiş ekonomilerden farklı olarak, azalan oranlıdırlar ve gelir eşitsizliklerini artırırlar, halbuki gelişmiş ekonomilerde bu eşitsizlikleri arttırmayıp azalttıkları bile ileri sürülebilir⁽⁵⁾.

III – Türk Kamu Maliyesi Üzerindeki Etkileri

Gümrük birliği sürecinin başlamasıyla Türkiye'de yerli sanayici ve üretici, maliyet, kalite ve fiyat açısından üstün yabancı malların rekabeti ile karşı karşıya kalmıştır. Yabancı ürünlere duymuş olduğumuz hayranlık bu etkinin boyutunu önemli ölçüde etkilemektedir. Sonuçta bu yoğun rekabet ortamına dayanamayan ve pazar payını koruyamayan Türk Firma ve sektörlerinde ortaya çıkan üretim

ve istihdam kaybına karşı bazı önlemlerin alınması gerekmektedir.

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin rekabet güçlerini artırılması için bu işletmelere yeterli derecede yaygın ve yoğun "yapısal uyum kredileri" verilerek, devlet yardımlarından yararlandırımları zorunludur. Bu durumda Avrupa Birliği'nden sağlanacak mali yardımların önemi büyük olmaktadır. Gümrük birliğinin yürürlüğe girmesinin üzerinden belli bir süre geçmesinin ardından Avrupa Parlamentosu Türkiye'ye yapılacak mali yardımın 1997 yılı için öngörülen bölümünün askıya alınmasını karşılaştırdı. Böylece, tam üye olmadan gümrük birliğine katılan tek ülke olan Türkiye, yeterli mali yardım almadan kapılarını Avrupa mallarına açan bir ülke konumuna geldi. Avrupa Parlamentosunda 1997 bütçe oylamasında gümrük birliği çerçevesinde Türkiye'ye beş yıl içinde verilecek toplam 375 milyon ECU'luk yardımın 1997 yılında kaldırılması öngörülen 53 milyon ECU'luk tutarının askıda kalması kararlaştırılmıştır. Avrupa parlamentosu ayrıca, Türkiye'ye verilmesi öngörülen 3.5 milyar ECU'luk AB özel yardımının da askıda kalmasını kararlaştırmıştır⁽⁶⁾. Avrupa parlamentosunun Türkiye Avrupa Birliği ilişkilerine yönelik olarak takınmış olduğu bu olumsuz tavır, doğal olarak Avrupa Birliği'nden yeterli ölçüde mali yardım alamayan Türkiye'nin Bütçe harcamalarını artırıcı etkilerin ortaya çıkmasına neden olabilecektir.

İşletmelerimizin desteklenmesinde kaynak meselesi en önemli konu olup, kaynaklarımızın Avrupa Birliği ile karşılaştırılmayacak düzeyde ol-

ması nedeniyle en rasyonel şekilde kullanılması gerekli ve önemlidir. Ayrıca, AR-GE faaliyetlerini artırmak, girişimcilik eğitim ve yeteneğini geliştirmek, mal üretimini çeşitlendirmek, artırmak, vergi indiriminden yararlandırılmaları, böyölce rekabet gücünün artmasına katkıda bulunmak gerekmektedir.

Gümrük vergisi ve eş etkili mali yükümlülüklerin sanayii koruyucu etkilerinin yanında mali etkileri de vardır. İthalatta gümrük vergilerinin sıfırlanması ile, tüketicilerin daha ucuz ve kaliteli ürünleri satın alma imkanına kavuşacakları, sanayicinin hammadde ve yatırım mallarını daha kolaylıkla elde edebileceği ve seçim hakkının çeşitleneceği yönündeki umutlar boşa çıkmıştır. Enflasyon, gümrük vergilerinin kaldırılmasından doğan avantajı yok etmiş ve yine bunların AB yönünden sıfırlanmasının bütçede yol açtığı gelir kaybının telafi edilmesi için KDV'nin artırılması ve daha sonra özel tüketim vergilerinin yürürlüğe konulması suretiyle giderilmesi öngörülmektedir. Türkiye zaten öteden beri Avrupa Birliği menşeli malların çok büyük bir bölümüne düşük düzeyde gümrük vergisi uygulamaktaydı. Gümrük Birliği'ne girişimizle birlikte, Türkiye, sanayi ürünlerinde Avrupa Birliği ve EFTA ülkeleri yönelik koruma oranlarını, % 5.94'den sıfıra, diğer ülkelere ise yine ağırlıklı koruma oranını % 10.79'dan % 6'ya indirmiştir. Sadece gümrük vergilerinin indirilmesi ile anlamlı bir ucuzluk beklemek doğru değildir⁽⁷⁾. Türkiye'nin yaptığı indirimler kamu gelir kaybını ortaya çıkarmakta, kamu harcamalarını -transfer harcamalarını- artırmaktadır.

AB, hükümet ve devlet başkanları 7 Şubat 1992'de imzalamış oldukları Maastricht Avrupa Birliği Anlaşmasında ekonomik ve parasal birlik ve siyasal bütünleşme hedefleri ortaya koymuştur. Ancak bu anlaşmada vergi politikası ile ilgili somut bir değişiklik öngörülmemiştir.

Maastrich Anlaşması ile, Birliğe üye ülkelerin hükümetlerinin iktisat politikaları üzerindeki yetkileri belli kriterler çerçevesinde sınırlanmıştır. Ekonomik ve parasal birlik için üzerinde uzlaşılan kriterlere göre birliğe üye ülkelerde bütçe açıklarının GYİH'ye oranı % 3'den; toplam borçların GSYİH'ya oranı % 60'dan fazla olamayacaktır. Birliğe üye ülkeler enflasyon ve uzun vadeli devlet tahvillerine ödenen faiz oranı konusunda da sınırlamalara tabidir. Maastricht Anlaşması bir tür ekonomik anayasa görünümündedir. Amaç, hükümetlerin makro-ekonomi yönetimindeki keyfiyetine son vermek, mali ve parasal disiplini sağlamaktır⁽⁸⁾.

Birliğe tam üyeliği hedefleyen Türkiye'nin Maastricht Anlaşmasının hedeflerine uygun bir politika izlemesi gerekmektedir. Oysa ki ülkemizdeki kamu finansman dengesizliğini gözönüne aldığımızda Türkiye'nin Maastricht Anlaşmasında belirlenen kriterlerin oldukça gerisinde olduğu görülmektedir.

Maastricht kriterlerine göre Birliğe üye ülkelerin durumu değerlendirildiğinde hiçbir ülkenin tüm kriterlere tam uyum sağlayamadığı görülmektedir. Enflasyon oranı Yunanistan hariç tüm ülkelerde % 5'in altındadır. İngiltere, İtalya, Portekiz, İspanya ve

Yunanistan hariç tüm ülkelerde enflasyon, 1995 Maastricht hedefi olan % 3'ün altında gerçekleşmiştir. Türkiye'nin bu açıdan durumu Avrupa Birliği ülkeleri ile karşılaştırılmayacak kadar kötüdür. Ülkemizde 1994 yılı gerçekleşen enflasyon rakamı % 120.7'dir. Bütçe açığı yönünden Avrupa Birliği'nde durumu en kötü olan ülke Yunanistan'dır. Bu ülkede gerçekleşen oran % 9.3'dür. Lüksemburg'da 1995 yılında bütçe açığı değil, bütçe fazlası gerçekleşmiştir. Türkiye'de ise 1993 yılı oranı % 12.2, 1994 yılı oranı ise % 8.1'dir⁽⁹⁾.

Türkiye'nin Maastricht hedeflerinin çok gerisinde kaldığı açıktır. Bu nedenle en kısa zamanda tam üyelik hedefine ulaşmak isteniyorsa mali ve parasal disiplinin sağlanması şarttır. Aksi takdirde tam üyelik için daha çok uzun yıllar beklememiz gerekecektir.

IV— Türk Vergi Sistemi Üzerindeki Etkileri

Türkiye Avrupa Birliği'ne tam üyelik hususunda bir adım olarak görülen Gümrük Birliği'ne girmiştir. Gümrük Birliği'nin dolaysız vergiler alanında pek etkili olduğu söylenemez. Çünkü dolaysız vergiler üretim faktörlerinin serbest dolaşımı ile ilgilidirler. Dolaysız vergiler tamamen gümrük birliği kapsamı dışındadır. Avrupa Birliği'nde dolaysız vergiler alanında uyumlaştırma konusunda pek başarı sağlanamamıştır. Avrupa Birliği'nin vergi uyumlaştırması konusunda en başarılı olduğu vergi türü

malların serbest dolaşımına imkan tanımamasından dolayı dolaylı vergilerdir.

Türkiye 1985 yılında yürürlüğe koyduğu Katma Değer Vergisi Kanunu'nda Avrupa Birliği Konseyi'nin çıkardığı 6. Direktifi temel model olarak benimsemiştir. Türkiye'nin katma değer vergisini kabul edişindeki önemli nedenlerden biri de Avrupa Birliğine tam üye olma çabasıdır. Birliğe tam üye olmayan bir devletin böyle bir uyum çabasına "spontane uyumlaştırma" denir. Ancak Türk Katma Değer Vergisi Kanunu'nda Avrupa Birliği direktifleri ile uyuşmayan çok farklı uygulamalar vardır.

Eğitim ve sağlık hizmetleri Avrupa Birliği'nde vergiden istisna edilmiştir. Ancak Türkiye'de eğitim ve sağlık hizmetleri vergiden istisna edilmedikleri gibi % 8 ve % 15 gibi yüksek oranlarda vergiye tabidirler. Diğer taraftan katma değer vergisi oranlarında da farklılıklar vardır. Avrupa Birliği'nde yükseltilmiş oran kaldırılmış, indirilmiş oran en az % 5, standart oran % 15 olarak saptanmıştır. Türkiye'de ise indirilmiş oran % 8, standart oran % 15'dir.

Türkiye Gümrük Birliği sürecine girmekle Avrupa Birliği'ne tam üye olmadan tam üyelerin ulusal çıkarları doğrultusunda, söz sahibi olamadığı bir sisteme otomatikman uymak zorundadır. Gümrük Birliği karar metnindeki bazı maddeler incelendiğinde Türkiye'nin bundan böyle kendi ulusal yetkisine dayalı bir politika izlemesinin de mümkün olmayacağını söyleyebiliriz. Gümrük Birliği süreci gümrük vergilerinin ve eş etkili mali yükümlülüklerin karşılıklı olarak tama-

men kaldırıldığı, birlik içinde alınan kararlara uyma zorunluluğunun bulunduğu ve şartları anlaşma ile belirlenen uluslararası bir birlik olduğundan birliğin gereklerini kesintisiz olarak yerine getirmek gerekir. Türkiye için bazı istisnalar getirilmiş ise de, bu istisnalar, ya belirli bir süre sonra kalkacak veya Türkiye istisnaya başvurduğu zaman Avrupa Birliği Türkiye'ye karşı önlem alabilecektir. Zira Gümrük Birliği, sadece karşılıklı gümrüklerin indirilmesini içermemekte aynı zamanda üçüncü ülkelere karşı Avrupa Birliği'nin yetkili kurullarının belirleyeceği çerçeve içinde ortak politika gereklerini kesintisiz uygulamayı da zorunlu kılmaktadır⁽¹⁰⁾.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliği durumunda AB hukuku diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye için de uluslarüstü bir hukuk niteliği kazancak, ulusal mevzuatlarımızdan önce uygulanacak yani bağlayıcı olacaktır. Vergi hukuku sahasında KDV mevzuatı önce AB mevzuatına tabi tutulacak ve bu mevzuata göre yönlendirilecek ve şekillendirilecektir. Böyle bir yönlendirme ve şekillendirmede ise Türkiye Ekonomisinin içinde bulunduğu ekonomik, mali, sosyal durum dikkate alınmayacaktır. Bu durum ekonomimiz açısından olumsuz gelişmelere yol açabilecektir⁽¹¹⁾.

Türkiye'nin Gümrük Birliği nedeniyle ortaya çıkacak olan gelir kaybını telafi etmek amacıyla uygulanacak özel tüketim vergisi'nin bu fonksiyonunu tam olarak gerçekleştireceği şüphelidir.

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planında Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nun çı-

kartılması ve Katma Değer Vergisi Kanunu'nun muafiyet ve istisnaları düzenleyen 11. ve 17. maddeleri ile oranları düzenleyen 28. maddenin Avrupa Birliği vergi mevzuatı çerçevesinde uyumlaştırılması hedeflenmektedir. Ayrıca tüketim üzerinden alınan birçok verginin özel tüketim vergisi kapsamında birleştirilmesinin hedeflenmesi vergi mevzuatımıza sadelik ve belirlilik kazandıracaktır. Ancak uyum çabaları nedeniyle vergi kanunlarında sık sık değişikliklerin yapılması, bu değişikliklere uyum sağlanmasında zorluk çekilmesine neden olabileceği gibi, vergi kanunlarında yapılan değişiklikler bu kanunların etkin bir şekilde uygulanmasına da bir engel teşkil etmektedir.

V- Sonuç ve Öneriler

Avrupa Birliğine tam üyelik için başvurduğumuz şu aşamada Birliğin düzenlemeleri gözönüne alınarak birlik modeline uyum sağlama çabaları, birçok yönden yararlı sonuçlar doğurabileceği gibi, aşılması güç sorunlar da getirebilecektir. Hedeflenen ise gümrük birliği sürecinin Türkiye'yi en kısa zamanda tam üyeliğe götürmesidir.

Vergi yapımızın Birlik modeline uyumu konusunda yapılması gerekenlerle ilgili olarak bazı önerilerde bulunmak ve toplumun her kesimince bu önerileri gerçekleştirmek için çaba sarfetmek, Gümrük Birliği Sürecini kısaltabilecek ve Birliğe tam üyeliğimiz durumunda ortaya çıkabilecek sakıncaları önleyebilecektir.

Avrupa Birliğine kısa sürede tam üye olabilmemiz ve beklenen hedefleri gerçekleştirebilmemiz için öncelikle vergi kaçakçılığı ile mücadele edilmesi gerekir. Bunun için vergi denetimleri etkinleştirilmeli ve uzman kişilerce gerçekleştirilmelidir. Vergi kaçakçılığının önemli boyutlarda olması Birlik açısından ciddi tehlikeler oluşturmaktadır. Üye ülkeler için bütçe açıklarına ve vergi adaleti ilkesinin zedelenmesine böylece Birlik açısından rekabet şartlarında sapmalara yol açar.

Vergi yükünün dengeli ve adaletli dağılımının sağlanması da bir başka önemli konudur. Ülkemizde vergi yükünün Avrupa Birliği ülkeleri seviyesine ulaştırılmasında rant ekonomisinin önlenerek vergilenmeyen kaynakların vergi kapsamına alınması adil bir yük dağılımının gerçekleşmesinde önemli olabilecektir.

Vergi yapımızdaki çoğu istisna ve muaflik uygulamaları da vergi yükünün dengeli ve adaletli dağılımına engel olmaktadır. Örneğin milletvekili tazminatlarının tamamının vergi dışı kalması, gelirlerinin büyük bir kısmını tazminatların oluşturduğu milletvekillerinin çok düşük miktarda vergi ödemesine yol açmaktadır. Aynı seviyelerde ücret alan bir devlet memuru ise daha az tazminat aldığı için bir milletvekilinden kat kat daha fazla vergi öder. Bazı yüksek dereceli devlet memurlarının böyle ayrıcalıklı olmasının sosyal bir nedeni yoktur. Sadece tek amaç gelirin büyük bir kısmını vergi dışı bırakmaktır. Bu ve benzeri uygulamalar Avrupa Birliğine tam üye olabilmek için harcanan çabanın boş içeriğini ortaya koymaktadır. Böyle uygulamalara son vermek, birlik

üyesi ülkelere kıyasla düşük seviyelerde bulunan vergi yükümüzün adil bir şekilde yükselmesine katkıda bulunacaktır.

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde olduğu gibi vergi idarelerinin uzman personel istihdamına özen gösterilmesi ve bu idarelerin çağın gerekleri olan modern araç ve gereçlerle donatılmaları sağlanmalıdır.

Türkiye'nin dengeli bir büyüme politikası izlemesi, dış ticaret dengesini koruması, istikrarlı bir fiyat politikası belirlemesi, sağlıklı bir istihdam politikası takip etmesi tam üyeliğini daha kolaylaştıracaktır.

Dipnotlar ve Kaynaklar

1- Nami Çağan, "Avrupa Birliği Vergi Politikası ve Türkiye Üzerindeki Etkileri" Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Avrupa Birliği El Kitabı, Avrupa Birliği ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Semineri, 30-31 Mart 1995, Ankara 1995, s. 147, 148.

2- Sami Kazıcı, KDV Teorisi ve AT'da Dolaylı Vergilerde Uyumlaştırma, MGB Yayını: 27, Ankara 1988, s. 52; Nasini Pierro, "Avrupa Ekonomik Topluluğunda Vergi Ahenkleştirilmesi", (Çev. Türkan Öncel) İstanbul Üniversitesi

İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Konferansları, Seri: 22 (1972), Fakülteler Matbaası, İstanbul 1974, s. 302, 303.

3- Ramazan Uludağ, Avrupa Topluluğu ve Türk Vergi Sisteminin Topluluk Modeline Uyumu, MGBAPKK Yay. No. 1988/302, Ankara 1988, s. 121; Commission of the European Communities, "Tax Harmonization in the Community", European File, 7/81, Luxembourg, April 1981, s. 18.

4- İbrahim Hüvez, Adnan Uyar, "Özel Tüketim Vergisi ve Gümrük Birliği Sürecinde Özel Tüketim Vergisi Uyumlaştırma Çabaları", Vergi Dünyası Dergisi, s. 183, Kasım 1996, s. 83.

5- Hüvez, Uyar, a.g.m., s. 83.

6- 25.10.1996 tarihli Yeni Yüzyıl Gazetesi, s. 10.

7- Şevket Özügergin, "Gümrük Birliği'nde İlk Altı Ay", Egevizyon Dergisi, S: 13, 1996, s. 43.

8- Coşkun Can Aktan, "Mali ve Parasal Disiplin İçin Ekonomik Anayasa Gerekli", 17 Ocak 1997, Radikal, s. 6.

9- Coşkun Can Aktan, Ekonomik Anayasa, TİSK İnceleme Yayınları: Ankara 1997, s. 48, 49.

10- Mert Uydacı, "Gümrük Birliği ve Türkiye'nin Rekabet Durumu" Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, S: 7, Temmuz 1996, s. 49.

11- Mehmet Tosuner, Türkiye-Avrupa Topluluğu Bütünleşme Sürecinde Katma Değer Vergisinin Uyumlaştırılması, Bilim Ofset, İzmir 1991, s. 110.

banka ve ekonomik yorumlar Aylık Dergi

Ciltlenmiş eski sayıları:

(1 Ocak 1998'den başlayarak)
 1991 Yılı Cildi: 3.500.000 TL
 1992 Yılı Cildi: 3.500.000 TL
 1993 Yılı Cildi: 3.500.000 TL
 1994 Yılı Cildi: 3.500.000 TL
 1995 Yılı Cildi: 3.500.000 TL
 1996 Yılı Cildi: 4.000.000 TL
 1997 Yılı Cildi: 4.000.000 TL
 (Öğrencilere % 40 indirim)

İSTEME ADRESİ

Bırbırdık Mahallesi Suterazlı Sokak No. 6/2 Sultanzade - İstanbul
 Telefon: (0212) 518 17 32 Faks: (0212) 518 60 43

EKONOMİK GÖSTERGELER DIŞ DÜNYA (ŞUBAT 1998)

Ülkeler	GSYİH*	Tüketici Fiyatları*	Ücretler Kazançlar*	İşsizlik Oranı (%) (En Son)	Dış Ticaret Dengesi** (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Cari İşlem Dengesi** (Milyar \$) (Son 3 Ay)	Falz Oranları (%)	
							Para Piyasası (Son 3 Aylık)	Kredi
A.B.D.	3.9	1.7	3.8	5.4	-198.1	-156.9	5.44	8.50
Almanya	2.4	1.3	0.5	11.3	73.1	-5.2	3.38	4.95
Avustralya	3.6	-0.2	2.7	8.6	2.0	-13.2	4.98	8.75
Avusturya	1.3	1.0	5.0	7.1	-6.9	-6.0	3.38	6.50
Belçika	2.9	0.4	2.2	13.6	12.0	10.5	3.58	7.25
Danimarka	2.2	2.1	4.0	8.2	3.9	0.6	3.80	6.25
Fransa	2.7	1.1	2.7	12.5	29.1	37.4	3.38	6.55
Hollanda	2.9	1.8	3.2	6.4	16.6	22.4	3.32	5.25
İngiltere	3.1	3.3	4.8	6.5	-19.2	6.3	7.22	8.25
İspanya	3.4	2.0	3.1	21.9	-17.8	8.2	4.83	7.25
İsveç	2.7	1.9	4.3	8.8	17.1	7.1	4.25	5.20
İsviçre	0.8	0.4	1.3	5.7	-0.1	20.3	1.00	3.00
İtalya	1.9	1.6	3.6	12.0	32.9	34.2	6.19	8.25
Japonya	1.0	1.8	1.8	3.3	101.6	94.7	0.40	1.63
Kanada	4.0	0.7	-1.8	9.7	17.3	-8.5	4.53	6.50

Açıklamalar: (b.d.) = Belli Değil. Kaynak: The Economist, 14 Şubat 1998.

(*) Yıllık Yüzde Değişim.

(**) Avustralya, Fransa, İngiltere, Japonya, A.B.D. ve Kanada için İthalat F.O.B.; İhracat F.O.B.; Diğerleri için C.I.F / F.O.B.

Sermaye Piyasası

Doç. Dr. MEHMET BOLAK

İstanbul Teknik Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi

Ocak Ayında Hayal Kırıklığı

Yeni yıla son derece hızlı bir başlangıç yapan borsa, Ocak ayının ilk işlem gününü 3711.40 puanla kapatarak yeni bir zirve oluşturmuş, yatırımcılarda Ocak ayı ile ilgili olumlu beklentiler yaratmıştır. Yeni yıla beraber işlem hacminde de tirmanış gözlenmiş, "8 Ocak 1998 Perşembe" günü günlük işlem hacmi 123 trilyon liraya ulaşarak tarihi zirvesini hemen hemen yakalamıştır.

Ay başındaki bu iyimserlik havasının ardındaki en önemli etken, koalisyon ortaklarının yeni yıl mesajları verirken, kendi aralarında ve CHP ile uyum içinde oldukları, yakın gelecekte bir erken seçimin gündemde bulunmadığı intibasını uyandırmaları olmuştur. Ancak bu olumlu hava uzun sürmemiş, borsa yılın ilk işlem gününde yakalanan zirveden sonra yavaş yavaş gerilemiş ve kısa sürede yıl sonu seviyesinin de altına düşmüştür. Uzun zamandır beklentileri satın alınmış olan enerji ihalelerinin açıklanmasının ardından, ihale kazanmış şirketlerin hisseleri anlamsız bir düşüş yaşamaya başlamışlardır. Piyasamızda sıkça gözlenen bu durumun, manipülatörlerin davranışının bir sonucu olduğunu ve sözkonusu şirket hisselerinin önemli bir gelecek vaadettiğini düşünmekteyiz.

Ocak ayına damgasını vuran önemli gelişmelerden biri de Refah Partisi'nin kapatılma davasının piyasalarda yarattığı tedirgin bekleyiş olmuştur. Borsanın yeni yıldaki ilk hafta sonu tedirginlikle geçerken, Uzakdoğu borsalarında yaşanan küçük çaplı bir kriz dalgasının borsamıza yansımaları çok şiddetli olmuş, "12 Ocak 1998 Pazartesi" günü İstanbul Menkul Kıymetler Borsası % 10.79 ile tarihindeki ikinci en yüksek oranlı düşüşü yaşamıştır. Haftanın sonraki günlerinde

bu düşüşe karşı bir miktar tepki alımı gelmesi de borsayı canlandırmaya yeterli olmamış, borsaya doping hiç umulmadık biçimde, Anayasa Mahkemesi'nin Refah Partisi'nin kapatma kararını açıklamasıyla gelmiştir. Gerçekten de, "16 Ocak 1998 Cuma" günü henüz mahkeme kararı açıklanmadan borsada alımlar başlamış, kararın açıklanmasını takibeden hafta başında da borsa yükselişini sürdürmüştür. Parti kapatılmasının dış dünya ile ilişkilerimizde yarattığı bir takım sorunlara rağmen, bu olayın yatırımcılarca siyasi belirsizliklerin azalmış olduğu şeklinde algılandığı aşikardır.

Refah Partisi davasının da gündemden düşmesiyle, piyasaların yeni gündemini İMF heyeti ile 19 Ocak'da başlayan görüşmeler oluşturmuştur. Ne yazık ki İMF heyeti ile görüşmeler, tatminkar sonuçlara ulaşmaktan uzak gözükmektedir. Tarafların, sürdürülmesi gerekli ekonomik politikalar hakkındaki düşünceleri arasında uçurumlar bulunmasına karşılık, henüz köprülerin atılmamış olması ve ileriye yönelik umutların devam etmesi şimdilik bu konunun piyasalar üzerinde olumsuz yansımalar yaratmasını engellemektedir. Önümüzdeki günlerde, İMF görüşmelerinden ziyade, hisse senedi kazançlarının vergilendirilmesi konusunun gündemi işgal edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu konudaki son gelişmeler, işlemler üzerinden alınacak verginin hakkaniyete uymayacağı düşüncesiyle, alım-satım kazançlarının vergilendirilmesi esasının benimsenmiş olduğu, hisse senetlerinin bir yıldan uzun süre tutulması halinde kazançların vergiden muaf sayılacağı, enflasyonun üzerindeki kazançların vergilendirmeye esas olacağı ve nihayet; vergilendirme için, enflasyonun üzerindeki kazancın 1.5 milyar lirayı aşması gerektiği şeklindedir. Uygulamanın 1999 yılında başlatılması planlanmaktadır.

Önce çıkış, ardından düşüş, sonra yeni bir çıkış ve bayram öncesi takas avantajıyla yaşanan son bir sıçramanın ardından İMKB Ulusal-100 indeksi "28

Tablo 1
Ocak Ayının En Başarılı Hisseleri

Dergi İndeksi Kapsamında	Verim (%)	Diğer	Verim (%)
Güney Bira	75.93	Milliyet G.	92.86
Ege Bira	34.67	Petkim	62.22
Kordsa	27.78	T.H.Y.	52.00
Hektaş	26.87	Tüpraş	44.68
Çukurova El.	21.05	Sabah Yay.	44.44
Bağfaş	18.52	Sifaş	40.82
Anadolu Cam	15.38	Erciyas Bira	37.93
Bolu Çim.	11.11	Medya Hol.	37.21
Teletaş	8.20	Hürriyet G.	33.33
Döktaş	6.25	Marmaris M.O.	28.00
T.Şişe Cam	6.03	Usaş	28.00

Ocak 1998 Çarşamba" günü kapanış fiyatları itibariyle 3547.00 puan olmuş, 1997 yılı sonuna göre sadece 96 puanlık ya da % 2.78 oranında bir artış göstermiştir. Geleneksel Ocak ayı beklentilerine göre bu artış son derece yetersiz olup, yatırımcılarda hayal kırıklığı yarattığını söylemek mümkündür. Bilanço beklentilerinin bile henüz fiyatlara yansımamış olduğu ve bu etkinin Şubat ayı içinde gözlenebileceği düşünülmektedir. Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi indeksinin Ocak ayındaki artış oranı da yine aynı tarih itibariyle % 1.44 oranında gerçekleşmiş, dergimiz indeksi 970.038,69 puana ulaşmıştır. İndeks kapsamındaki hisselerden 19'u değer kazanmış, 18'i değer kaybetmiş, değerlerini koruyan hisseler ise Eczacıbaşı Yatırım, Erdemir ve Yapı Kredi Bankası olmuşlardır. Görüldüğü gibi Ocak ayında, değer kazanan ve kaybeden hisseler hemen hemen eşit dağılmışlardır. Tablo 1 ve 2'nin incelenmesi, Ocak ayında kamu hisseleri yanında, özellikle, bira sektörü ve Basın-Yayın sektörü hisselerinin belirgin biçimde değer kazandıklarını göstermektedir.

Şirket Haberleri

Yılın ilk ayında sermaye artırımları başlamış, 9 şirket Ocak ayında sermaye artırımına gitmişlerdir. Bu şirketlerin yaptıkları bedelli ve bedelsiz sermaye artırımlarıyla, artırım öncesi ve sonrası ödenmiş sermaye tutarları Tablo 3'de verilmiştir. Her ay bir-iki yeni şirketin işlem görmeye başladığına tanık olduğumuz İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Ocak ayında hiçbir halka arz olayının gerçekleşmemesi ise dikkat çekmiştir.

1997 Yılında Yatırım Araçlarının Getirileri

1996 yılından sonra 1997 yılında da yatırımcılara en yüksek kazanç sağlanan yatırım alanı borsa olmuştur. Borsa Ulusal-100 indeksinin 1997 yılındaki artış

Tablo 2
Ocak Ayının En Başarılı Hisseleri

Dergi İndeksi Kapsamında	Verim (%)	Diğer	Verim (%)
Pınar Süt	-13.56	Dardanel	-33.00
T.D.Döküm	-12.17	Köytaş	-17.55
Makina Takım	-9.89	Aygaz	-16.88
Otosan	-8.70	Aksa	-14.75
İzmir D.Ç.	-8.16	Alternatifbank	-12.00
Kav	-7.22	Sasa	-11.11
Brisa	-6.90	Ardem	-10.47
Kartonsan	-5.88	Beko Elek.	-9.80
Sarkuysan	-4.05	Transtürk Hol.	-9.41
Koç Holding	-3.09	Tat Konserve	-9.18
Aktaş	-3.03	İhlas Hol.	-8.33

oranı % 253.59 olurken, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi İndeksi de hemen hemen aynı oranda % 244.09 artış göstermiştir. Öte yandan, 1997 yılı başında Ulusal-100 indeksi kapsamındaki hisselerle eşit tutarda yatırım yapmış bir yatırımcının yıllık kazanç oranı % 196.99 olarak gerçekleşirken, dergimiz indeksi kapsamındaki 40 hisseye eşit tutarlarda yatırım yapmış bir yatırımcı ise % 201.51 oranında kazanç sağlamayı başarmıştır. Hisse senetleri arasında % 1000'in üzerinde getiri sağlamış olanların da bulunduğu geçen ayki yazımızda değinilmiştir.

1997 yılı enflasyon oranının % 90 mertebesinde gerçekleştiği kabul edilecek olursa, dövize yapılmış yatırımlardan genelde enflasyon oranının altında kazanç sağlanmış olduğu, yalnızca Amerikan Dolan'nın enflasyonun bir parça üzerine çıkmayı başardığı görülebilmektedir. Bu durumu, Türk parasının yabancı paralar karşısında aşırı değerlenmiş bir hale geldiği şeklinde de yorumlamak mümkündür.

Bundan 15-20 yıl öncesine kadar en güvenilir yatırım aracı olarak kabul edilen altının ise artık eski cazibesinin kalmadığı anlaşılmaktadır. Gerçekten, 1997 yılında altına yatırım yapmış olanların kazancı, geçen senekinden de düşük olmuş, diğerlerinden nisbeten biraz yüksek getiri sağlayan reşat altını bile yatırımcısını enflasyona karşı koruyamamıştır.

Borsanın performansına yakın performans gösteren ikinci yatırım alanı ise, "yatırım fonları" olmuştur. 1997 yılının en yüksek verim sağlayan 10 yatırım fonundan 9 tanesi A tipi yatırım fonu olurken, bunlardan hiçbirinin borsa indeksinin genel artışının üzerinde bir verim sağlayamamış olması da dikkat çekmektedir. Bu durum; yatırım fonlarının önemli bir portföy yönetimi becerisi sergileyememiş olduklarını göstermektedir. Oysa geçen sene, borsa yine yılın en çok ka-

Tablo 3
Ocak Ayında Sermaye Artırımları
(Milyon TL)

Şirket	Önceki Ser.	Bedelli	%	Bedelsiz	%	Yeni Ser.
Alarko San.	1.000.000	-	-	350.000	35.00	1.350.000
Çimentoaş	700.000	-	-	1.050.000	150.00	1.750.000
Demirbank	16.500.000	4.950.000	30.00	-	-	21.450.000
Derimod	125.000	375.000	300.00	-	-	500.000
Kristal Kola	1.200.000	-	-	1.200.000	100.00	2.400.000
T.H.Y.	10.000.000	10.000.000	100.00	10.000.000	100.00	30.000.000
T.Şişe Cam	11.200.000	-	-	7.280.000	65.00	18.480.000
Yaşarbank	15.000.000	-	-	955.000	6.36	15.955.000
Yapı Kredi Y.O.	300.000	450.000	150.00	-	-	750.000

zandıran yatırım alanı olurken, içlerinden ikisi B tipi olmak üzere 7 yatırım fonunun yıllık getirisi, borsa indeksinin genel artışından yukarıda gerçekleşmişti.

Sektör İndekslerinin Yıllık Gelişimi

1997 yılında borsadaki genel artış oranı % 253.59 olarak hesaplanmış olmakla birlikte, tüm hisselerin veya sektörlerin aynı performansını gösterdiklerini söylemek mümkün değildir. Yıl içinde en yüksek artış, % 482.93 ile Banka sektöründe gözlenirken, Elektrik sektörü % 364.05 ile ikinci sırayı, Sigorta sektörü ise % 361.60 ile üçüncü sırayı almışlardır. Buna karşılık, yıl içinde en az artış gösteren sektör indeksi, % 67.21 ile Tekstil-Deri sektör indeksi olurken, Ulaştırma sektörü % 89.10 ve Gıda-İçecek sektörü de % 102.58 ile onu izlemişlerdir. Genel olarak Sanayi sektörünün Mali sektör ve Hizmetler sektörü kadar başarılı olmadığı dikkat çekmektedir. Seçilmiş hisselerden oluşturulmakta olan Ulusal-30 indeksinin artış oranı, Ulusal-100 indeksinin artış oranının hayli üzerine çıkarken, borsanın genel eğilimini Ulusal-100 ya da Ulusal-30 indekslerinden daha iyi yansıttığını düşündüğümüz Ulusal-Tüm indeksinin yıllık artış oranı da % 238.32 olarak gerçekleşmiştir. Dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da; fiyat indeksleri sadece hisselerin fiyat düzeylerine göre hesaplanırken, kâr payı verimlerini de dikkate alan getiri indekslerinin yıllık kazanç oranları hakkında daha gerçekçi bilgi vermekte olduklarıdır. Nitekim, tablonun ikinci bölümünde yer alan getiri indekslerinin yıllık artış oranları, fiyat indekslerinin yıllık artış oranlarından daha yüksek seviyelerdedir. Sektörler arası sıralamada ise iki indeks türü arasında

Tablo 4
1997 Yılında Çeşitli Yatırım Araçlarının Verimleri

Yatırım	Verim (%)	Yatırım	Verim (%)
Hisse Senedi		Yatırım Fonları (En Yüksek ilk 10)	
İMKB (İndeks)	253.59	CU Sigorta Fon	194.15
İMKB (Eşit tutar)	196.99	Dışbank Karma Fon	184.48
Banka Ek.Yor. (İndeks)	244.09	Esbank Değişken Fon	175.90
Banka Ek.Yor. (Eşit tutar)	201.51	Eczacıbaşı Değişken Fon	166.13
		Global Değişken Fon	164.27
Döviz (Serbest Piyasa)		Vakıf Hisse Fon	163.24
Dolar	92.20	Dışbank Değişken Fon	163.00
Mark	66.07	Koçbank Tahvil Fon (*)	155.15
Sterlin	88.98	Koçbank Hisse Fon	143.54
İsviçre Francı	77.63	Alfa Değişken Fon	142.11
Hollanda Florini	66.40		
		(*) B tipi	
Altın			
Cumhuriyet	49.71		
Reşat	52.13		
24 Ayar Külçe	50.78		

pek farklılık gözlenmemekte, ilk üç ve son üç sırayı alan sektörler yine aynı şekilde sıralanmaktadır.

Tablo 5
1997 Yılında İndekslerdeki Artış Oranları

İNDEKSLER	FİYAT İNDEKSLERİ			GETİRİ İNDEKSLERİ		
	96 SONU	97 SONU	ARTIŞ (%)	96 SONU	97 SONU	ARTIŞ (%)
İMKB ULUSAL-100	976	3.451	253,59	976	3.593	268,14
İMKB ULUSAL-TÜM	976	3.302	238,32	976	3.442	252,66
İMKB ULUSAL-30	976	4.060	315,98	976	4.231	333,50
İMKB ULUSAL-SINAI	1.046	2.660	154,30	1.046	2.764	164,24
GIDA, İÇECEK	1.046	2.119	102,58	1.046	2.161	106,60
TEKSTİL, DERİ	1.046	1.749	67,21	1.046	1.831	75,05
ORMAN, KAĞIT, BASIM	1.046	2.795	167,21	1.046	3.025	189,20
KİMYA, PETROL, PLASTİK	1.046	2.769	164,72	1.046	2.919	179,06
TAŞ, TOPRAK	1.046	2.851	172,56	1.046	2.974	184,32
METAL ANA	1.046	2.577	146,37	1.046	2.659	154,21
METAL EŞYA, MAKİNA	1.046	3.267	212,33	1.046	3.355	220,75
İMKB ULUSAL-HİZMETLER	1.046	3.593	243,50	1.046	3.727	256,31
ELEKTRİK	1.046	4.854	364,05	1.046	5.111	388,62
ULAŞTIRMA	1.046	1.978	89,10	1.046	2.105	101,24
TURİZM	1.046	2.748	162,72	1.046	2.805	168,16
TİCARET	1.046	2.917	178,87	1.046	2.938	180,88
İMKB ULUSAL-MALI	914	4.522	394,75	914	4.750	419,69
BANKA	914	5.328	482,93	914	5.746	528,67
SİGORTA	914	4.219	361,60	914	4.293	369,69
FİNANSAL KİR.,FAC.	914	2.034	122,54	914	2.129	132,93
HOLDİNG VE YATIRIM	914	3.716	306,56	914	3.742	309,41
İMKB BOLGESEL, YŞP	976	2.761	182,89	976	2.765	183,30
İMKB YATIRIM ORTAKLIKLARI	976	2.934	200,61	976	3.458	254,30

Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Hisseler Senedi Fiyat İndeksi

(Ocak 1974 = 100)

Aylar	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Ocak	6793.38	8224.39	12953.90	10382.15	46499.72	66641.02	121282.26	482009.45	970038.69
Şubat	7402.13	10950.59	9572.27	14056.56	43685.74	72135.19	148672.55	481567.26	
Mar	6957.24	9793.56	11006.98	13455.69	36336.97	94874.84	178248.67	449760.66	
Nisan	7054.56	8814.38	10128.12	20399.46	37260.41	109201.43	174945.81	419157.76	
Mayıs	8438.48	7932.99	9067.92	21856.16	40688.45	112502.77	166514.22	468188.27	
Haziran	7573.16	8275.38	12297.79	26303.88	52300.27	116528.07	193595.07	526546.21	
Temmuz	10664.47	7533.47	11754.44	24501.68	59216.98	128087.60	176955.20	568012.42	
Ağustos	10166.14	7950.10	11314.53	27193.90	69147.24	110555.47	183969.42	579112.78	
Eylül	10907.66	6913.80	10310.15	33729.69	68630.14	98538.52	207830.76	779779.25	
Ekim	10596.87	6835.47	9077.97	34444.97	66413.15	114393.38	238854.42	849700.62	
Kasım	6955.17	10214.39	9344.20	44519.48	74373.54	96196.98	267385.51	839360.91	
Aralık	6750.24	11048.39	9744.28	51099.56	71525.29	96450.06	277823.68	956310.79	

Sıra No.	Kuruluşun Adı	Kayıtlı Sermaye (Milyon TL)	Çıkarılmış (Ödenmiş) Sermaye (Milyon TL)	Takvim Yılı Kârı (Net)			Dağıtılan Kâr Payı (%)			Piyasa Fiyatı (TL)			
				1994 (Milyon TL)	1995 (Milyon TL)	1996 (Milyon TL)	1994 (Net)	1995 (Net)	1996 (Net)	Ocak 1997	Kasım 1997	Aralık 1997	Ocak 1998
1	AKTAŞ	-	1 000 000	-	929 662	3 231 885	-	-	1 100 00	200 000	157 500	165 000	160 000
2	ANADOLU CAI	8 000 000	3 085 000	161 647	153 595	328 300	60	39	29 00	2 950	3 000	3 250	3 750
3	ARÇELİK	30 000 000	10 125 000	1 107 368	3 010 177	6 705 597	26	35	50 00	23 000	17 250	19 500	19 000
4	BAĞFAŞ	2 000 000	200 000	445 728	300 947	667 192	120	100	170 00	35 500	117 500	135 000	160 000
5	BOLU ÇİMENTO	6 000 000	4 356 033,744	201 300	554 630	1 222 117	27 80	31 44	41 65	4 600	3 650	3 600	4 000
6	BRISA	25 000 000	7 441 875	750 626	2 469 222	6 829 689	33	110	322 00	65 000	99 000	14 500	13 500
7	ÇELİK HALAT	1 000 000	997 150	39 071	108 668	349 676	20 30	27	48 50	8 300	7 300	7 400	7 200
8	ÇİİSA	10 000 000	4 212 000	614 748	670 378	1 133 237	740	115	39 00	14 000	34 500	11 250	11 000
9	ÇUKUROVA ELEKTRİK	5 000 000	500 000	8 736	538 409	5 446 640	10	130	967 65	240 000	375 000	570 000	690 000
10	DÖKTAŞ	1 000 000	2 400 000	221 282	273 144	278 166	60	62 50	50 00	17 250	57 000	8 000	8 500
11	ECZACIBAŞI YATIRIM	3 000 000	800 000	90 339	132 597	313 860	50	-	-	14 250	7 700	7 900	7 900
12	EGE BİRACILIK	4 256 582,4	1 097 296 2	1 149 526	1 217 144	1 056 326	100	-	35 00	37 000	20 000	18 750	25 250
13	EGE GÜBRE	500 000	432 000	125 783	97 480	71 402	200	37	23 00	7 100	4 750	5 000	5 300
14	EREĞLİ DEMİR ÇELİK	20 000 000	6 336 000	2 234 869	6 788 278	6 109 443	24 66	65 26	45 37	21 500	26 000	32 000	32 000
15	GENTAŞ	600 000	449 280	-	257 931	539 035	-	-	-	8 700	13 750	15 500	16 250
16	GOOD YEAR	1 500 000	534 125	795 566	1 855 422	3 722 772	125	300	500 00	85 000	83 000	93 000	94 000
17	GÜBRE FABRİKALARI	2 500 000	576 000	250 101	114 913	508 705	20	10	40 00	15 750	11 000	13 500	13 250
18	GÜNEY BİRA	1 000 000	1 097 296 2	260 492	434 383	600 596	85	60	55 00	10 500	13 500	13 500	23 750
19	HEKTAŞ	2 000 000	1 577 600	14 610	499 190	780 278	5 23	89 23	75 09	7 400	3 200	3 350	4 250
20	İZMİR DEMİR ÇELİK	10 000 000	3 300 000	280 445	54 452	247 950	10 50	-	-	2 650	2 100	2 450	2 250
21	İZOCAI	4 000 000	900 000	156 338	220 972	420 809	50	40	20 00	10 100	7 900	7 200	7 600
22	KARTONSAN	2 700 000	2 025 000	673 242	2 030 810	2 739 522	120	130	120 00	14 750	11 000	12 750	12 000
23	KAY	3 000 000	2 340 000	148 850	151 776	733 144	130	65	22 40	3 900	4 600	4 850	4 500
24	KOÇ HOLDİNG	16 025 550	16 025 550	3 294 193	3 702 432	6 678 664	65	15	15 00	37 000	46 500	43 500	47 000
25	KONYA ÇİMENTO	-	2 436 720	-	120 783	467 258	-	-	60 00	15 500	3 700	3 700	3 850
26	KORDSA	10 000 000	2 128 250	436 833	1 259 441	2 888 202	100	140	400 00	65 000	14 500	18 000	23 000
27	MARINA TAYIM	3 500 000	2 669 640,1875	18 734	50 016	242 291	2	6	25 00	3 400	2 025	2 275	2 050
28	MİGROS	1 000 000	945 000	395 144	716 101	1 345 346	220	40	50 00	152 500	165 000	187 500	197 500
29	MUDURNU TAV	-	750 000	-	224 902	250 539	-	-	-	11 250	4 850	6 400	6 300
30	OLİMKSA	2 000 000	1 270 500	225 547	587 737	26 058	45	110	-	4 800	7 900	9 000	9 100
31	OTOSAN	2 500 000	1 392 500	397 840	2 607 218	9 532 194	25	100	401 08	70 000	152 500	172 500	157 500
32	PETROL OFİSİ	20 000 000	7 000 000	2 924 574	4 027 689	10 575 635	93 18	144 34	272 65	53 000	30 000	49 500	49 000
33	PINAR SÜT	984 150	934 150	9 367	105 016	698 452	10	120	58 00	6 900	11 750	14 750	12 750
34	SARKUNSAN	10 000 000	1 134 000	575 334	887 118	1 621 319	150	100	90 00	14 250	18 500	18 500	17 750
35	TELETAŞ	10 000 000	2 000 000	(44 928)	552 445	1 705 621	-	75	30 00	15 500	25 000	30 500	33 000
36	TÜRK DEMİR DOKUM	3 600 000	2 500 000	55 742	371 859	868 314	6 5	25	50 00	13 500	14 000	11 000	10 100
37	T GARANTİ BANKASI	-	40 000 000	-	9 029 604	1 973 440	-	-	78 64	9 400	10 500	10 250	10 000
38	TÜRKİYE ŞİŞE VE CAI	50 000 000	16 460 000	427 966	1 312 990	3 130 151	17	50	50 00	19 000	14 000	15 250	9 800
39	YAPI KREDİ B	-	60 066 468	2 569 293	16 225 432	22 724 428	60	20	60 00	5 000	6 100	7 900	7 900
40	YAŞAŞ	972 000	324 000	215 515	66 892	885 980	200	17	232 00	15 250	31 500	40 000	40 500

Görüşler

Yrd. Doç. Dr. NİHAT AYDENİZ

Dicle Üniversitesi Diyarbakır Meslek Yüksekokulu Öğretim Üyesi

Toplam Kalite Yönetiminin Günümüz ve Gelecekteki Yeri

Günümüzün sanayi işletmeleri küreselleşen dünyada diğer ülke firmalarıyla oluşan rekabet ortamında müşteri isteklerini tatmin edebilmeyi başarabildikleri ölçüde geliyeceklerdir. Gelecekte modern işletmeler olma yolunda atılacak adımlarla teknolojik yeniliklerin getireceği sosyo-ekonomik dinamik çevre, alabildiğine rekabet ve karmaşık örgüt yapılarının yanısıra müşteri tatmini gibi sorunlarla karşılaşacaklardır. Sorunların odak noktasında bulunan müşteriler ise işletmelerin karşısına fonksiyonlarını yeterli bir şekilde yerine getirebilen daha kaliteli ürün istemiyeler çıkmaktadırlar.

İşletmeler müşterilerinin isteklerini karşılayabildikleri sürece yaşantılarını devam ettirebilirler. Müşteri taleplerine cevap verebilmek, toplumun değişik ihtiyaçlarını kaliteli bir üretimle en kısa zamanda karşılayabilmek, üretim ve verimliliği arttırabilmek için; kaliteyi işletmenin bütün birimlerine yayarak Toplam Kalite Yönetimini gerçekleştirmek gerekecektir. Bunun içinde işletme kendi açısından kaliteli üretim yaptığını göstermek, kaliteyi

tanımlamak, bir kalite politikası geliştirerek kaliteli üretimi düzenli bir şekilde gerçekleştirmeye devam etmek zorundadır.

Tarihi Gelişim Sürecinde Toplam Kalite Yönetimi

İkinci dünya savaşından sonraki yıllarda teknolojiye meydana gelen hızlı değişim ve gelişiminde, üretim sürecinin karmaşıklaşması, kontrol edicilerle karar alıcıları arasında koordinasyon ve geri besleme mekanizmasının oluşturulması zorunluluğunun ortaya çıkması sonucunda Toplam Kalite Yönetimi anlayışı ve felsefesinin hayata geçmesine neden olmuştur. Böylece kalitenin kontrolü, tasarım aşamasından başlayarak ara girdiler, dönüşüm süreci ve son çıktı aşamalarını izleyerek kalite yönetimine doğru geliştirilmiştir (Tekin, 1996, 71).

Toplam Kalite Yönetimi anlayışının temellerini kalite felsefesinin çağdaş düşünce ustalarından olan W. Edward Deming, Joseph Juran ve

Philip Crosby atmışlar, çatısını da Armond V. Feigenbaum ve Kaoru Ishikawa kurmuşlardır (Gözlü, 1994, 54). Kavram olarak Amerika Birleşik Devletlerinde ortaya çıkmasına rağmen, Toplam Kalite Yönetimi anlayışını benimseyen ve uygulayan insanlar Japonlar olmuşlardır. Toplam Kalite Kontrolü terimi ilk olarak Feigenbaum tarafından kullanılmış, Ishikawa bunu daha da geliştirerek Japon kalite hareketi ile bütünleştirmiş ve Toplam Kalite Yönetimi yaklaşımını ortaya koymuştur (Honeycutt, 1993, 54).

1970'li yıllara kadar ucuz ve düşük kaliteli mallar içerisinde sayılan Japon mamülleri ile ilgili düşünceler giderek değişmiş ve Japon işletmeleri süper kaliteli mal üretmeye başlamışlardır. Dünyadaki rekabet şartları içerisinde Japon'ların ortaya koyduğu bu hızlı kalite değişim rüzgârları W. Edward Deming, Joseph Juran, Philip Crosby, Armond Feigenbaum, Masaaki Imai ve Kaoru Ishikawa ve diğer kalitenin öncü ustalarının eser ve uygulamaları sayesinde esmeye başlamıştır (Aguayo, 1994, 270). Japonlar kalite ile ilgili uygulamalarında, istatistikî kalite kontrolü, kalite teşhisi, kalite eğitim programları, sıfır felsefesi gibi konulara önem vermişler, bunları geliştirerek yasal düzenleme ve uygulamalarla Toplam Kalite Kontrolü ve Toplam Kalite Yönetimi kavramlarına ulaşmışlardır (Kavakoğlu, 1990, 263).

Japon işletmelerinin 1970'lerden sonra dünya pazarlarında yüksek satış performansını yakalamalarının temelinde Toplam Kalite ve Yönetimi anlayışının büyük katkısı vardır. Toplam kalitenin bir yönetim sistemi olarak gelişmesinde bu yüzyılın başından itibaren yapılan çalışmaların biri-

kiminin payı olduğu gibi, bu yeni ve önemli yaklaşımın işletmelerde uygulanmasında kuramcı ve uygulamacıların ve kalite ustalarının ferdi çabaları da çok önemli rol oynamış ve özellikle 1980'lerden günümüze kadar tüm dünyada Toplam Kalite Yönetimi kavram ve anlayışının biliniyor, uygulanmasına yardımcı olmuştur (Ersun, 1994, 18-24).

Kaliteli mal ve hizmet üretiminin giderek ön plana çıkmasının yanısıra kalite yönetimi konusunda da; Toplam Kalite Kontrolü, Deming Felsefesi, Sıfır Hata ve Taguchi Yaklaşımı gibi önemli yaklaşımlar uygulanmaya başlanmıştır. Öte yandan ISO-9000 standard serisi, ISO tarafından geliştirilmiş ve EN-29000 normu olarak AT tarafından kabul edilmiştir. ISO 9000 serileri beş dizi standardtan oluşmuştur. Bunlar sadece kaliteyi ölçme ve kontrol standartları değil, aynı zamanda bir kalite yönetim sistemi olarak karşımıza çıkmıştır (Demirdöğen, 1994, 49).

Günümüzde Toplam Kalite Yönetimi

Günümüz ortamında tüketici, piyasaya sürülen her türlü mamül almak yerine, kalitesi yüksek olan mal ve hizmetlere yönelmiştir. Böylece müşteri piyasaya sunulan çeşitli mamüller arasında tercih yapma şansını yakalamış, aynı zamanda işletmeleri kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmeyi de başarmıştır. Zamanla müşteriler de gelişen, istenilen beğenide kalite ve modern teknoloji anlayışı, sonunda üretim sektörünü yüksek teknoloji ve kaliteyi yakalamaya yönlendirmiştir. 1970'li yıllarda Ameri-

ka'lıların yardımıyla Japonya'da gerçekleştirilen kalite yöntemlerinde ortaya çıkan Toplam Kalite Kontrol kavramı 1980'li yıllarda kalitenin çeşitli aşamalardan geçerek Toplam Kalite Yönetimi yaklaşımına dönüşerek günümüzde kabul görmeye başlamıştır. Bundan böyle bütün işletme organizasyonlarında Toplam Kalite Yönetiminden bahsedilmiş ve mevcut rekabetçi ortamda firmaların başarması gereken bir hedef olmuştur (Aksoy, 1996, 10-11).

Müşteri taleplerine cevap verebilmek, tüketici kesiminin değişik ihtiyaçlarını kaliteli bir üretimle en kısa zamanda sağlayabilmek amacıyla işletmeler, kaliteyi tüm boyutlarıyla benimseyip bütün birimlerine yayarak hem kaliteli ürün miktarını hem de ürün verimliliğini arttırmak zorundadırlar (Savaş, 1995, 5).

Bir işletmenin en önemli hedeflerinden biri müşterilerini tatmin etmektir. Bu nedenle müşteri ihtiyaçlarının işletmeye bildirilmesi, genişletilmiş bir süreçte ele alınan sonsuz iyileştirme çalışmalarının toplamı, ürünün toplam kalitesine katkıda bulunacaktır. Geliştirilmiş süreç, işletmenin yatırımcılar, tedarikçiler, müşteriler, işgörenler ve toplum ile bütünleştirilmesidir (Gitlow, 1989, 123). Genişletilmiş süreçte müşteri en önemli unsur olarak görülmektedir. İşletmeler ürün veya hizmet kalitesinin performans düzeylerini sürekli olarak belirleyecek bir sürece sahip olarak, müşteri tatminini arttıracak yeni karakteristikleri belirleyecek Toplam Kalite Yönetimi araştırma çalışmalarını geliştireceklerdir (Bozkurt, 1994, 109).

Günümüzde müşteri, neyi, ne zaman ve ne şekilde nasıl istediğini

üretici ve satıcıya söyleyen bir güç durumuna gelmiş ve şimdi kendi özel ihtiyaçlarının tatminine yönelik olarak tasarlanmış mal ve hizmetleri talep etmekte ve bunları kendilerine sağlayan kaliteli ürünlere yönelmektedirler. Benzer ürünler piyasada rekabet şartlarında müşteri karşısına çıkmakta ve fiyat, çeşit, satış öncesi ve sonrası hizmetlerin yanında kalite ön plana çıkmış bulunmaktadır.

Üretilen ürünlerde istenilen özellikleri gerçekleştirmek için yapılan bütün çalışmalar Toplam Kalite Yönetimi anlayışını yerleştirmeye yönelik olmakta, böylece yüksek kalite ve düşük maliyet düşüncesinin ortaya çıkardığı Toplam Kalite Yönetimi oldukça önem kazanmaktadır (Tümer, 1995, 41).

Günümüz dünyasında gerek yurt içi gerekse yurt dışı ticaret sektörlerindeki şiddetli rekabet şartları altında mal ve hizmet üretiminde bulunan işletmelerin hem mevcut durumlarını korumaları hem de mevcut iç ve dış piyasadaki pazar paylarını arttırmalarının tek çaresi kalite güvence sistemi ve toplam kalite çalışmalarında gizli olduğu bir gerçektir. Son yıllarda kalite sistem ve elemanlarının standartlaştırılması ve istatistikî yöntemlerin kalite sistemleri içindeki yeri ile ilgili olarak çeşitli yoğun çalışmalar yapılmıştır. Birçok işletme artık ekonomik bir kalite kontrolü için etkin bir işlem ve kalite yükselmesi kadar Toplam Kalite Yönetiminde istatistikî yöntemlere de büyük bir ihtiyaç olduğunu kavramış bulunmaktadır (Atayeter, Cindik, 1996, 55).

Günümüzün rekabetçi dünyasında, müşteri istek ve beklentileri üzerinde durmayan işletmelerin varlıkları

nı sürdürüebilmeleri mümkün değildir. Bunun için işletmeler müşteri istek ve beklentilerine uygun en iyi mal ve hizmet üretmek amacıyla iyi bir kalite sistemine ve yönetimine sahip olmak zorundadırlar. Artık AT ülkeleri dahil birçok ülkede ISO 9000 standartlarının sadece mal üretiminde değil, hizmet üretiminde dahi kalite ile ilgili uygulamalarda kullanıldığı görülmektedir. Hem kalitenin tesisi, hem müşteri tatmini zorunluluğu, kalite güvence sistemlerinin kurulmasını gerekli kılmış ve bugün birçok ülkede milli standartlar olarak kabul edilen TS-EN-ISO 9000 standartları ortaya çıkmıştır. Bu standartlar bir taraftan kalite güvence sistemi organizasyonunu kolaylaştırıcı ve sorumluluklar yükleyen bir yol ortaya koyarken, diğer yandan asıl amaç olan kalitenin elde edilmesinde bir basamak olmaktadır. Böylece Toplam Kalite Yönetimine giden yolda ISO 9000 standartları uygun bir yapı oluşturmaktadır (Aksoy, 1996, 12).

Toplam Kalite Yönetiminin İşletmeler Üzerine Etkileri

Müşteri odaklı bir sistem olup, müşteri tatminini hedefleyen Toplam Kalite Yönetimi, müşteri beklentilerini ve isteklerini her şeyin üzerinde tutan ve müşteri tarafından tanımlanan kaliteyi, bütün faaliyetlerin yürütülmesi sırasında mal ve hizmet bünyesinde oluşturan bir yönetim şeklidir. İşletmelerin dünyadaki yıkıcı rekabetin hakim olduğu pazarlarda ayakta kalabilmeleri Toplam Kalite Yönetimi anlayışını benimsemeleriyle mümkün olacaktır (Erol, 1994, 18).

Kalite yönetiminde üst yönetimin sorumluluğunun belirlenmesi, kalite yönetimine ait eğitim faaliyetlerinin her alan ve düzeyde yürütülmesi, sürekli olarak kalitenin geliştirilmesi ve kalite kontrol çemberleri içinde bütün işgücünün kalite geliştirme faaliyetlerine katılımlarının sağlanması ile ilgili bütün çalışmalar Toplam Kalite Yönetimi'ni oluşturmaktadır (Efil, 1995, 38). Yönetici zihniyetinden ve örgüt kültüründen ileri derecede etkilenen, sistem yaklaşımı içinde insan unsuruna ağırlık veren, sosyal ve davranışsal bilimlerden büyük destek alan, katılımcı ve paylaşımcı lider yöneticiler gerektiren bir uygulamalı felsefe olarak ortaya çıkan Toplam Kalite Yönetimi, kalitenin de kaliteli olarak meydana getirilmesini kendisine ana hedef edinmiştir (Üstel, 1995, 3).

Toplam Kalite Yönetimi, organizasyon kültüründe toplu olarak bir değişiklik gerektirirken; bütün çalışanların, proseslerin, üretim araçlarının ve ürünlerin bütünleşik halde ele alınarak, Sürekli Gelişme-Kaizen anlayışının işletmede yerleşmesi ile de, içte ve dışta rekabet gücünün sağlıklı bir şekilde artırılmasını zorunlu kılar (Kalder, 1995, 28).

Katılımcı örgütlenme ve Toplam Kalite Yönetimi birlikteliği içinde sürekli gelişme projesi uygulanabildiği ölçüde de tam zamamında üretim gerçekleştirilerek müşteri tatminine ulaşılabilmektedir (Mitroff, 1994, 102). Örgütsel etkinsizliğin gündeme gelmemesi için işletmeler, örgüt kültürünü insana değer verip değerlendirmek şeklinde geliştirip Toplam Kalite Yönetimi yaklaşımını benimseyerek iş görmeleri ile, muhtemel bir risk ortamını aşma yolundaki uygulamaları desteklemeyi amaçlamaları gerek-

mektedir (Thompson, 1993, 693). Özel ve kamu işletmelerinin bugünkü rekabet ortamına, gelişmişliğe ve gelecekteki muhtemel gelişmelere uyum sağlayabilmeleri; zaman geçirmeden Toplam Kalite Yönetimine geçiş yaparak çağdaş yönetim sistemini oluşturmaları ile mümkün olacaktır. Günümüzün modern işletmeleri için, üretilen mal ve hizmetlerde kalite ve güvenilirliğini sağlama, giderek büyüyen tüketici hareketleriyle uyum sağlayarak, müşterinin talep ettiği veya edileceği ürünün mümkün olan en kısa sürede ve en iyi kalitede karşılabilmek büyük önem taşımaktadır (Hickes, Gullett, 1981, 326). Bu yüzden işletmelerin tamamında üründe daha fazla kalite sağlama isteği vardır. İşletmelerce yüksek kalite ihtiyacının herkesin problemi olduğu inancıyla Tam Kalite Kavramına uyum sağlanmakla, muhtemel kriz ortamlarını aşma yolunda da etkinlik amaçlanabilecektir. Küreselleşen dünya ekonomisinde işletmelerin bütünleşme gayretleri, çok uluslu şirket haline dönüşme çalışmaları, teknolojik üstünlüğün kalite ile birlikte yakalanmasında Toplam Kalite Yönetimini ön plana çıkarmıştır.

İşletmelerin dünya piyasalarında rekabet edebilir mal üretebilmeleri, her şeyden önce belirli bir kaliteyi tutturmaları ile mümkün olabilecektir. Kalitenin dünya standartlarında olabilmesi için de, halen ABD, Avrupa ve Japonya ile birlikte bir çok dünya ülkesinde geçerli genel amaçlı Kalite Güvence Standardı olan ISO 9000'ün uygulanması gerekmektedir. Toplam Kalite Yönetimini sağlayacak olan ISO 9000 Kalite Güvence Standartlarının işletmelerde uygulanması ile; üretim belirli bir plan ve programa

göre yapılacak, kayıp ve artıklar standard seviyesinde en aza inecek, ülkeler arası ürünlerde haksız rekabet önlenilecek, verimlilik ve üretim artışı sağlanabilecek, tüketiciler daha iyi korunabilecek ve genel olarak belirli bir rekabet gücüne ulaşılabilecektir (Sadıklar, 1995, 185-188).

Gelecekte Toplam Kalite Yönetimi

Geleceğin modern işletmeleri olma yolunda hızla ilerleyen sanayi kuruluşları, değişim olgusu çerçevesinde meydana gelen hızlı teknolojik yenilikler karşısında, daha kaliteli mal üreterek, dünya pazarlarında rekabet edebilecek güce erişmeye çaba göstermelidirler (Akal, 1995, 83).

Çağımızda ülkeler arasındaki rekabet savaşının arkasında kalite yönetimi ve kalite güvencesi yatmaktadır. Gelecekte ise bunu ve Toplam Kalite Yönetimini topyekün başarabilen ülke lider ülke olma konumunda olacaktır. İşletmelerin damarlarında bundan sonra dolaşacak kan kalitedir (Aryörük, 1992, 11) ve işletmelerin kalbi Toplam Kalite Yönetimi için atacaktır. Bugün bu olguyu iyi kavrayıp yakalayan Japonya lider ülke konumuna yükselmiştir. Yarın ise niçin Türkiye lider ülke olmasın?

Japonlar kalite konusundaki alışkanlıkların terk ederek bu günkü başarıya ulaştılar. Bizler eski alışkanlıklarımızdan ve düşüncelerimizden vazgeçmedikçe gelecekte bir şansımız olmayacaktır. Bugün dünya ülkeleri topyekün Toplam Kalite Yönetimine doğru yol alırken, Japonlar Sıfır Hatalı Üretime doğru uçuyorlar ve gele-

cekte bunu da başarmaya namzettirler.

Bugün ülkemizdeki işletmeler bu gerçekleri gözardı ederek bir yerlere varamazlar. Geleneksel yönetim düşüncesinden yöneticilerin sıyrılarak, profesyonel yönetimi gerçekleştirmeleri, rekabet şansı bakımından gerekli olmaktadır. İşletmeler dünyadaki gelişmelere ayak uyduracak tarzda yönetilmeli ve klasik yönetim anlayışından vazgeçmelidirler. Dünyada yeni ekonomik dengeler kurmak ve üstünlüklerini devam ettirmek için, ülkeler bir araya gelip çeşitli kuruluşlar şeklinde örgütlenip, ticari imparatorluklar kurma yolunda adım atarlarken; bunlarla yapılacak rekabette üstünlük sağlamak istiyorlarsa; işletmelerimiz onlardan daha iyi kaliteyi daha ucuza mal etmek durumundadırlar ve geleceğe yönelik kalite ve Toplam Kalite Yönetim Stratejilerini şimdiden belirlemeleri gerekmektedir (Aksoy, 1996, 11).

Gelecekte iyi bir rekabet şansı yakalamak için bir kalite sistemine sahip olmak gerekir. İşletmeler kendi özel şartlarına uygun çözüm bulup TS-EN-ISO 9000 Kalite Güvence Sistemini kalite yönetim sistemleri standartlarına uygun olarak kurmak ve geliştirmek zorundadırlar. Kalite Güvence Sisteminin işletmelerde başarıyla uygulanması sonucunda; maliyetlerin düşmesi, verimliliğin artması, işgörenlerde işletmeye bağlılığın çoğalması ve müşteri tatmininin sağlanması mümkün olabilecektir. Bu açıdan kalite güvence sistemi, Toplam Kalite Yönetimine geçişte bir araç olarak kabul edilerek, vakit kaybetmeden bu alandaki çabalar yoğunlaştırılmalıdır. TS-ISO 9000 standartlarına uyum sağlama işletme yaşama-

nı olumlu yönde etkileyerek, rekabet şansını ve gücünü yükseltecektir (Peker, 1993, 215).

İstenen kaliteye ulaşmada katılımcı bir yönetim anlayışı ortaya konularak, yetki, sorumluluk ve mükafatlandırma sisteminin işletmenin bütün birimlerindeki işgücü düzeyine yayılması gerekmektedir. Bütün birimlerde üretimin her aşamasındaki kalite kontrolü, mal ve hizmetlerin belirli şartlardaki standartları karşıladığını gösterirken, işlerin daha iyi yapılabildiği sürece kalite yükseltilemesi sağlanabilecektir. Gelecekte dünya pazarlarında Türk sanayi ürünlerinin boy ölçüşebilmeleri, Avrupa Birliği'nde uygulanan standartlara uyum sağlayabilecek bir kalitede olmaları ile mümkün olacağından; ISO-9000 standartlarına bir an önce işletmelerimizin uyum sağlayarak, Toplam Kalite Yönetimi'ni sağlamaya çalışmaları büyük önem taşımaktadır (Morgil, 1995, 2).

Gümrük Birliği kapsamında kararnamelere konu olan ürünlerin, Avrupa Birliği'ne satılabilmeleri için CE-Marking (ISO 9000 ve EN 29000), bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kararnamelerin Global Yaklaşım olarak isimlendirilen yenden yapılanmaları ve 1997 yılına kadar bir geçiş devresinden sonra uygulanmaları zorunlu olacaktır. (Önal, 1994, 40). Gelişmiş Futures piyasaları kote edilen ürün grupları için iyi işleyen bir kalite kontrol sistemi geliştirerek, takas odalarında bunların denetimlerini yaptırmaktadırlar. Gelecek dünya pazarlarında bu açıdan futures işlemlerine girecek olan işletmelerimiz, kalite ve standartlara uygun ürün demetlerini oluşturmak durumunda-
dırlar (Erol, 1994, 140).

Gelecekte işletmeler topyekün mükemmeliğe, kalite ve şirket kültürüne ulaşabilmek için; bugünden müşterilere karşı daha duyarlı olmak, işletmedeki problemleri çözmede işgörenlerle birlikte hareket ederek örgütsel katılım sağlamak, açık politikalar geliştirmek, işgörenlere güvenip, saygı, sabır ve disiplin ortamı oluşturmak zorundadırlar. Öte yandan Kalite Yönetimi Sisteminde tasarım, hammadde temini, üretim, pazarlama ve satış sonrası hizmetlerin etkin ve zamanında yerine getirilmesi gerekir. Böylece işletmelerde Toplam Kalite Yönetimi daha fonksiyonel sonuçlar meydana getirebilecek ve muhtemel mikro veya makro düzeydeki kriz dönemleri daha hazırlıklı olarak karşılanıp, daha kolay aşılabilecek ve işletmelerin kriz ortamından mümkün olan en az düzeyde etkilenmeleri sağlanabilecektir (Güven, 1993, 357).

Gümrük Birliği'ne giren ve gelecekte Avrupa Topluluğu'na üye olmaya namzet olan ülkemizde, imalat ve hizmet sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin kaliteyi artırma yönündeki her türlü çabaları ile Toplam Kalite Yönetimini gerçekleştirme yolunda atılan bütün adımlar; globalleşen dünyanın rekabet çarklarında başarılı bir ihracat yapacak çalışmalarımızı destekleyecek faktörlerin en önemlilerinden biridir. Toplam kaliteye giden yolda, kalite sistemlerinin temellerini, TS-EN-ISO 9000 standartlarını sağlayacak güçlü kalite araçlarını kullanarak atmak, geleceğin güçlü rekabet ortamında ülkemizi başarıya ulaştıracak en doğru karar olacağı modern işletmelerimizce hatırla tutulmalıdır (Aksoy, 1996, 12).

Sonuç

Bugün işletmeler "ne üretirsem satarım, tüketiciler nasılsa bize mahkûmdur" mantığından kurtularak, müşterinin neyi, nasıl, ne şekilde, ne zaman, hangi fiyatla talep ettiğini öğrenmek durumundadırlar. Müşteri tatminini hedefleyen müşteri odaklı bir sistem olarak gelişen Toplam Kalite Yönetiminde, kalite sisteminin sadece bugün neyi elde ettiği değil, gelecekte elde edeceği muhtemel getirilerinin ne olacağını hesap ederek, toplam kaliteye ulaşma oldukça önemlidir. Bunu sağlamak için işletmelerde bütün birimleri, bütün işgörenleri harekete geçirerek kalitenin de kaliteli yapılmasında herkesin yetki ve sorumluluğunun sağlanması gerekli olacaktır.

Rekabetçi global dünya pazarlarında, küreselleşen ekonomilerde başarılı olabilmek için, rakip işletme ve ülkeler bazında asgari düzeyde sahip olunan bir kalite güvence sisteminin geliştirilmesi gerekecektir. Bunun sağlanması için geleneksel sistem ve düşüncelerin terk edilerek, çağdaş kalite düşüncesi ve yönetimi işletmelerde hâkim kılınmalıdır. Bugün bunu yeterince başaramayan batılı ülkeler kaybederken, yeni düşünce sistemini uygulayan Japonya kazanan ülke olmuştur. Dünya ülkeleri bugün Toplam Kalite Yönetimine doğru yol alırken, Japonya bu olayı çoktan aşarak Sıfır Hata düzeyinde üretime doğru koşmakta ve dünyada lider ülke konumunda bulunmaktadır. Yarın ise akılcı yaklaşımları kullanarak bir atılım yapan ve dünya liderliğine soyunan yeni ülke niçin Türkiye olmasın?

Yarının yöneticileri küreselleşen dünyada hâkimiyet kurmak ya da ra-

kipleri karşısında başarıya ulaşmak için, bugünden itibaren işletmelerinde, insan kaynaklarına gereken önemi vermeli, işgörenlere yetkileri güvenerek devretmeli, değişimin gerekliliğine topyekün inanmalı, üst yönetimde duyarlılığı sağlamalı, en önemli görevin müşteri tatmini ve hizmeti olduğuna inanılmalı, grup çalışmaları teşvik edilmeli, bütünleşik yönetime geçilmeli, sürekli gelişme atılımlarla birlikte yürütülmeli, Toplam Kalite Yönetimi ilkeleri benimsenmeli ve bunları gerçekleştirmek için çaba sarfedilmelidir.

Kaynaklar

- 1- AGUAYO, Rafael (1994), Dr. Deming, Japon Mucizesinin Mimarı, Form Yayınları, İstanbul.
- 2- AKAL, Zühal (1995), "Toplam Kalite Yönetimi ve Performans Ölçme ve Değerlendirme Sistemleri", Verimlilik Dergisi, MPM Yayınları, Ankara.
- 3- AKSOY, Rüstem (1996), "Dünya Kalite Günü ve Kalitenin Günümüzdeki Yeri", Standard Ekonomik ve Teknik Dergi, TSE Yay., Özel Sayı, Ekim.
- 4- ARİYÖRÜK, M. Yılmaz (1992), "Uluslararası Standartlar Serbest Pazarın Anahtarıdır", TÜSİAD 1. Ulusal Kalite Kongresi, Yayın No. T/93, Beta Basın Yayın Ltd, İstanbul.
- 5- ATAYETER, Coşkun ve CINDIK, Mine (1996), "İstatistiksel Yöntemlerin Kalite Kontrol ve Kalite Güvencesindeki Önemi", Standard Ekonomik ve Teknik Dergi, TSE Yay., Sayı: 416, Ağustos.
- 6- BOZKURT, Ridvan (1994), "Kalitenin Esasları ve Deming'in Ondört İlkesi", Verimlilik Dergisi, MPM, Yay., Ankara.
- 7- DEMİRDÖĞEN, Osman (1994), "Kalite Yönetimi Açısından TS-ISO 9000 Serisi ile Deming Felsefesi Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesi", Verimlilik Dergisi, MPM, Yay., Ankara.
- 8- EFİL, İsmail (1995), Toplam Kalite Yönetimi ve Toplam Kaliteye Ulaşmada Önemli Bir Araç: ISO 9000 Kalite Güvencesi Sistemi, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa.
- 9- EROL, Zeki (1994), "Kriz ve Kalite", Önce Kalite Dergisi, Yıl 3, Sayı 9, Ekim.
- 10- ERSUN, Semih (1994), "Kalite Üstadları", Önce Kalite Dergisi, Yıl 2, Sayı, 7 Nisan.
- 11- GİTLOW, H.S. (1989), Tools and Methods For The Improvement of Quality, Irvin, Homewood Il.
- 12- GÖZLÜ, Sıtkı (1994), "Üretim Verimlilik ve Toplam Kalite Yönetimi", Toplam Kalite Yönetiminde Türkiye Perspektifi, Uniform Matbaacılık, İstanbul.
- 13- GÜVEN, Özcan (1993), İhracat ve İthalatçının El Kitabı: Nasıl İhracatçı Olunur? Alfa Yayın Dağıtım, İstanbul.
- 14- HICKES, Herbert G. and C. Ray GULLETT (1981), Organizasyonlar: Teori ve Davranış, Çev. Besim BAYKAL, İst. Üniv. Yay., İstanbul.
- 15- HONEYCUTT, Alan (1993), "Total Quality Management at TRW", The Journal of Management, MCB. University Pres Ltd., Vol. 15, Number: 5, California
- 16- KALDER (1995), Kalite Derneği, Temmuz-Aralık 95 Eğitim Programı, İstanbul.
- 17- Kavakoğlu, İbrahim (1990), Management Sience Practice, Boğaziçi Üniv. Yay., No: 467, İstanbul.
- 18- MİTROFF, L. (1994), "Crisis Management and Environmentalism: A Natural Fit", California Management, Review Vol. 36, No: 2.
- 19- MORGİL, Orhan (1995), "Gümrük Birliğinin Kapsamı ve Çevre Koruması", Çevre Teknoloji Dergisi, Sayı 13, Nisan.
- 20- ÖNAL, Alp (1994), "CE-Marking veya EN-29000 (ISO 9000) Avrupa Birliğine Mal Satmak İçin Bir Zorunluluk mu?", Önce Kalite Dergisi, Yıl 2, Sayı 7, Nisan.
- 21- PEKER, Ömer (1993), "Toplam Kalite Yönetimi", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 26, Sayı 1, Mart 93'ten Ayır Bası.
- 22- SADIKLAR, Cafer Tayyar (1995), 2000'li Yıllar: Dünya ve Türkiye, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., No. 1720, Ankara.
- 23- SAVAŞ, Halil (1995), "Esnek Üretim Sistemlerinin Firma Verimliliğine Katkısı Üzerine Bir Araştırma", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- 24- TEKİN, Mahmut (1996), Üretim Yönetimi, Cilt 2, 3. Baskı, Arı Ofset Matbaacılık, Konya.
- 25- THOMPSON, John L. (1993), "Strategic Management: Awareness and Change", 2 nd. ed, Chapman and Hall, London.
- 26- TÜMER, Sumru (1995), "Toplam Kalite Yönetiminde Kuruluş Organizasyon Yapısı", Verimlilik Dergisi, MPM, Yay., Ankara.
- 27- ÜSTEL, İsmail (1995), "Toplam Kalite Yönetimi İşliğinde Sağlık Hizmetleri", Tüketici Bülteni, TSE Yay., Nisan, Ankara.

Görüşler

EYÜP BASTI

Fatih Üniversitesi İşletme Bölümü Araştırma Görevlisi

M. MURAT ARABACI

Fatih Üniversitesi İşletme Bölümü Araştırma Görevlisi

Borsa Krizlerinde Spekülatif Faaliyetlerin Etkileri

Hisse senedi fiyatlarının ait oldukları şirketlerin değerini yansıttıkları kabul edilir ve hisse fiyatları, fiyat risk ilişkisine göre çizilen Capital Market Line üzerinde inişli çıkışlı bir grafik çizerler. Bu iniş ve çıkışlar şirketin değerindeki oynamalardan kaynaklanabileceği gibi çoğu zaman piyasa koşullarından kaynaklanmaktadır. Hisse fiyatları zaman zaman gerçek değerinin üzerine çıkmakta, belli bir direnç noktasına ulaştıktan sonra da satışlarla düşmekte, aynı şekilde zaman zaman da değerinin altına düşmekte, alımlarla tekrar yükselerek dengeye ulaşmakta ve bu böyle sürüp gitmektedir.

Yukarıda Capital Market Line ile alakalandırılarak anlatılan husus böğa piyasalarında spekülatif ve mani-

pülatif faaliyetlerle de desteklendiğinde hisse senetleri genel fiyat seviyesinde de meydana gelebilmektedir.

Endekste şişmeler meydana geldiği bu durumlarda piyasalar çok hassaslaşmakta, aksi esen bir rüzgâr krizlere dönüşebilmekte ve buna ek olarak iletişim sistemlerinin gelişmesiyle globalleşen dünyada bölgesel krizler global hale dönüşebilmektedir.

Bu açıklamaların ışığında 1929, 1987 ve 1997 borsa krizlerinin oluşmasında etkili olan etmenlerin değerlendirilmesi ve kriz öncesi spekülatif faaliyetlerin boyutlarına dikkat çekmek faydalı olacaktır.

1929 krizi borsalarda denetleyici kurumların olmadığı, içerden bilgi almanın ve piyasayı manipüle etmenin

kanunen suç sayılmadığı bir dönemde meydana gelmiştir.

Kriz öncesi manipülasyon amacıyla ortaklıklar kurulmakta ve çok yüksek miktarlarda açığa satışlar yapılmaktaydı. 1901 yılında gerçekleşen Kuzey Pasifik Köşesi Waal Street'te o dönemde gerçekleşen en ilginç köşelerden biriydi. Kısa sürede açığa satış hacmi artar ve var olan hisse senedinden daha fazla hisseye ilişkin açığa satış işlemi yapılır. Bu noktada beklenmedik ve planlanmamış bir köşe oluşur. Satıcılar alım emri verme durumunda kalır ve başlangıçta 112 dolar olan hisse senedinin fiyatı sırasıyla 150, 170, 225, 280, 300, 650, 700 ve en nihayetinde 1000 dolara fırlar. Piyasa karışır, para talebi % 70 artar. İki büyük bankanın spekülâtorlere kredi vereceklerini açıklaması üzerine para talebi % 3'e düşer ve hisse senedinin fiyatı 150 dolarda dengelenir⁽¹⁾.

Hisse senedi fiyatlarında bu denli iniş çıkışların olabildiği 1929 yılı büyük çöküşünden NYSE'de kayıtlı hisse senetlerinin toplam değeri 89 milyar doları gösteriyordu, 1932'de ise bu değer 15 milyar dolara eşitti. Kuşkusuz ne 89 milyar dolar ne de 15 milyar dolar hisse senetlerinin gerçek değerini göstermiyordu. 1929'da hisse senedi fiyatları 89 milyar dolara fırladığında kâr realizasyonları ve açığa satışların da tesiriyle finansal sistem çökmüştü. Bunun bir sonucu olarak 1933 Securities Act kanunlaşmış ve bu kanunla manipülâtif faaliyetler kanunen yasaklanmış ve bir denetleme kurumu olarak SEC'in kurulmasına karar verilmişti. Bunun hemen bir yıl ardından 1934 Securities and Exc-

hange Act yürürlüğe girmiş ve hisse senetlerinin ikincil piyasalarda işlem görme esasları belirlenmiştir.

1930'lardan 1980'lere gelindiğinde ise SEC Wall Street'te Sokaktaki Kartal adıyla ünlenmiş, denetleme bölümü başkanı Stanley Sporkin'le birlikte denetleme faaliyetleriyle çok büyük bir prestije sahip bir denetleme kurumu konumuna gelmişti. Fakat 80'li yılların başında Reagan dönemiyle birlikte SEC başkanlığına John Shad, Denetleme Bölümü başkanlığına John Fedders atanmıştı. Bu yıllardan itibaren denetlemelerin gereğinden fazla sıkı olduğu görüşü ile birlikte deregülasyona gidildi. Bu yıllar aynı zamanda genellikle spekülâtorlerin denetimindeki finans şirketlerinin riskli tahvil ihraç ederek şirket ele geçirme işine giriştikleri yıllara rastlıyordu.

SEC yönetimi ise riskli tahvillerin küçük firmalara finansman sağlama aracı olması dolayısıyla riskli tahvil ihracının olumlu yönlerinden etkilenmiş bir durumdaydı. Spekülâtorler riskli tahvilleri geri döndüğünde satın alarak başka tahvillerle finanse ediyor, böylece piyasada belli bir likidite sağlanmış oluyordu. Şirket ele geçirmelere idareciler karışmamayı tercih ediyor, şirket ele geçirmelerin firmaların gerçek değerine ulaşmasına ve verimliliğinin artmasına yardımcı olduğunu düşünüyorlardı. Ama gerçekte hiçbir spekülâtor ele geçirmeye çalıştığı şirketin yönetiminde yer almıyor, ya şirket başka bir şirketle birleşmek zorunda kalıyor ya da yüksek paralar ödeyerek spekülâtordeki hisseleri geri alıyordu. Bu yıllarda Amerikan borsaları boğa piyasasına sahne

olmuş ve Dow Jones endeksi 1980'lerin başından 1987'deki krize kadar % 240 değer kazanmıştı. Herkes gidişattan memnun görünüyordu. 1986 Aralığı'na gelindiğinde enteresan olaylar zinciri başladı, içerden bilgi alarak ticaret yaptığı ispatlanan bir spekülâtörün ihbarıyla diğer birçok spekülâtörün suçu ispatlanıyor ve spekülâtörler piyasadan çekiliyorlardı. Bunların en etkililerinden olan Ivan Boesky ile, suçu ispatlanamadığı için, diğer büyük ortağı Michael Milken'i ele vermesi karşılığında anlaşmış ve elindeki hisseleri satana kadar olay kamudan saklanmıştı. 1987 Ekim'ine yaklaşıldığında ekonomi dergisi Fortune, kapağında "Hisse Fiyatları Çok mu Yüksek?" sorusunu soruyor, içerideyse hisse senetlerinin aşırı değerlendiğini gösteren eski usul bazı yöntemlerin artık geçerli olmadığını ve hisse senedi fiyatlarının yükseltmekten başka çaresi olmadığını söyleyen bazı uzmanların "şaşırtıcı" ifadelerine yer veriyordu⁽²⁾.

Kriz başladığında ilk fireyi şirket ele geçirmelerle ilgili spekülasyonlar nedeniyle şişirilmiş hisseler verdi ve Amerikan finans piyasası tarihinin ikinci büyük krizini yaşadı. Ama bu kez gerekli derslerin alınmış olmasıyla 1930'larda çöken ABD finans sistemi sağlam kalabilmişti. 1930'lara göre ekonomik durumun daha iyi olması sayesinde 1987 krizi daha kısa sürede atlatılabildi.

1980'li yılların boğa piyasası, büyük ölçüde nedeni ister vadeli opsiyonlar ve vadeli işlemler, isterse şirket ele geçirmelerdeki patlama olsun, hummalı spekülasyondan kaynaklanmıştı. Kriz sonrası Institutional Maga-

zine 100'ün üzerinde finansal kurum idarecileri arasında bir anket yapmıştı. Ankete katılanların % 65'i krizin önemli sebebi olarak aşırı şişmiş fiyatları göstermişlerdir. Bunun yanında büyüyen bütçe açığı ve bu açığın kapatılacağına olan inancın azalması, yükselen faiz oranları, kısıtlayıcı para politikası krize sebep olan diğer sebepler arasında gösterilmiştir⁽³⁾.

1997 krizinde ise Hong-Kong'daki krize başlangıç olarak gene spekülâtörlerin sebep olduğunu söyleyebiliriz. Güneydoğu Asya'da ekonomik yavaşlama ve ticaret açıklarından dolayı spekülâtörler bölgedeki finansal yatırımlarını geri çekmeye başladılar. Bunun sonucu olarak dolara karşı oluşan aşırı talep karşısında ilk olarak Tayland resmi parası % 18 oranında devaluasyona uğradı. Bunun sonrasında 14 yıldır sabit kur uygulayan Hong-Kong bunu bozmuş ve parasının değerini korumak için faiz oranlarını yükseltmiştir. Faiz oranlarındaki bu yükseliş borsadaki ani satışları getirdi ve endeksin düşmesi kaçınılmaz oldu.

Asya'da başlayan böylesi bir krizin çok kısa bir sürede bütün dünya borsalarını etkilemesinin globalleşmeden kaynaklandığı düşünülmektedir. Zira bugün Amerikalı, Japon ve Avrupalı yatırımcılar yüksek gelirlerinden dolayı dünyanın her tarafındaki gelişmekte olan ülke borsalarında yatırım yapmaktadırlar. Hong-Kong krizinin başlamasıyla birlikte bu global yatırımcılar diğer borsalardaki kârlarını da realize etme yoluna gitmişler ve kriz de globalleşmiştir.

Bu noktada İMKB'nin ilk kez dünya borsalarında yaşanan krize aynı yönde tepki verdiği noktasına da değinmek gereklidir. Krizin meydana geldiği tarihte İMKB endeksi son iki ayda % 70 değer kazanmış bir durumda idi. Tahmin edilebileceği gibi bu değerlenme tamamen şirketlerin reel değerinin artmasından kaynaklanmıyordu. Ve çoğunluk itibarıyla hakim olan düşünce endeks hemen düşmeye başlar mı, veya biraz daha yükseldikten sonra mı düşmeye başlar şeklinde idi. Bu noktada İMKB'nin dünya borsaları ile pozitif ilişkili hale geldiği hükmüne varmak erken olacaktır.

Gelişmiş borsalarla kıyaslandığında İMKB gerek derinliğinin az olmasından gerekse mevzuat boşluklarından dolayı spekülative ve özellikle manipülatif faaliyetlere daha fazla maruz durumdadır. Türkiye'de hiçbir şirket % 50'den fazla oranda halka açık olmadığı için temettü dağıtımı, üretim ve yatırım politikaları tamamen şirket yönetiminin insiyatifinde belirlenmektedir. Şirketlerin çok düşük oranlarda halka açık olmasının sakıncalarından biriside manipülatif faaliyetlere bizzat şirketlerin kendi hisselerini alıp satarak girmesine olanak vermesidir. Örneğin, bazı firmalar hisse fiyatları yükseldiğinde bir miktar daha hisse sevedi satıp, hisse fiyatları düştüğünde de hisseleri geri alarak fiyatlarda normal olmayan yükselme ve düşmeler neden olabilmektedirler. Buna rağmen Amerika'da S.E.C. denilince denetleme akla gelirken Türkiye'de denetleme ile, özellikle de içeriden öğrenenlerin ticareti ile ilgili çok az sayıda dava açılmış olması SPK bünye-

sinde yapılan denetleme faaliyetlerinin boyutları hakkında bir fikir verebilir. Dünya borsalarındaki krizin İMKB endeksinin, yukarıda anlatılan sebeplerle, tavan yaptığı bir sırada meydana gelmesi borsa krizinin bu şiddette yaşanmasına sebep oldu denilebilir. Bunun yanında, globalleşmenin bir sonucu olarak, işlem gören hisselerin % 50'den fazlasına yabancıların hakim olması da İMKB'nin dünya borsalarında yaşanan krizlerden bu derece etkilenmesinde önemli sebeplerden birisi olarak sayılabilir.

Kaynaklar

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, "Borsa Uyuşmazlıkları, Uygulama, Örnek Kararlar ve Mevzuat", Hukuk İşleri Müdürlüğü, İstanbul, 1997.

Madura, Jeff, Financial Markets and Institutions, 2nd Ed., West Publishing Company, St. Paul, 1992.

Tezcanlı, Meral Varış, İçeriden Öğrenenlerin Ticareti ve Manipülasyonlar, İMKB Yayınları, İstanbul, 1996.

Vise, David A., Coll Steve, Eagle on The Street, Collier Books - MacMillan Publishing Company, New York, 1991.

Dipnotları

1- Tezcanlı, Meral Varış, İçeriden Öğrenenlerin Ticareti ve Manipülasyonlar, İMKB, 1996, ss. 134-135.

2- Vise, David A., Coll, Steve, Eagle on the Street, Collier Books - MacMillan Publishing Company, New York, 1991, s. 297.

3- Madura, Jeff, Financial Markets and Institutions, 2nd Ed., West Publishing Company, St. Paul, 1992, s. 216.

Görüşler

Yrd. Doç. Dr. ALKAN SOYAK

Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü Araştırma Görevlisi

Doğu Asya Deneyiminden GOÜ'lere Bir Sanayi Politikası Modeli Önerilebilir mi?

GİRİŞ

Genellikle sanayileşmeye yönelik tartışmalarda sanayi politikasının gerekliliği, serbest ticaret ve korumacılık olgularından hareketle, başarılı veya başarısız ülke deneyimlerine dayandırılmaktadır. Halbuki sanayileşme sürecinde teknolojinin ve teknolojik yetenek birikiminin doğası ve bunun ortaya çıkardığı piyasa başarısızlıkları için içine katıldığında, sanayi politikasının gerekliliği bu tür modellere dayandırılmaktan çok, teknolojik derinleşmenin doğasının ortaya çıkardığı piyasa başarısızlıklarının zorunlu kıldığı kurumsal düzenlemeler olarak algılanacaktır. Bu tür sanayi politikası anlayışı içinde, Doğu Asya deneyiminden hareketle gelişmekte olan ülkelere (GOÜ) bir sanayi politikası modeli önerilebilir mi?

Yapısalcı Yaklaşım ve Doğu Asya'da Teknoloji Politikaları

Yapısalcı yaklaşım olarak nitelenen böyle bir sanayileşme - teknoloji ilişkisi çerçevesinde, teknolojik üstünlük ve dinamizmin kazanılması süreci yeni bilgi, nitelik, organizasyonel biçimler ve kuruluşlar arası karşılıklı bağlantıların varlığını, kısaca *yeni teknolojik yetenekleri* gerektirir⁽¹⁾. Teknolojik yetenek, yalnızca yeni teknolojileri geliştirme becerisi anlamına gelmemekte, aynı zamanda ithal edilen teknolojinin etkin kullanımını da içermektedir⁽²⁾. Teknolojik yetenek birikimi ve bunun biçimlendirdiği teknolojik gelişme süreci, geleceğe yönelik olduğundan ve bir takım belirsizlikleri de içinde barındırdığından, piyasa bozukluklarına karşı oldukça duyarlıdır. Teknolojik gelişme süreci hem yaratılması hem de yayılması aşama-

larında belirsizlikten etkilenmekte, bu piyasa başarısızlığı da teknolojik yeniliğe yönelik kaynakların Pareto Etkinliği anlamında dağılımını engellemektedir. Bir de buna teknolojik bilginin asimetrik doğası eklendiğinde, teknoloji politikasının varlığı daha da anlam kazanmaktadır. Teknolojik gelişmenin piyasa ekonomilerinde ortaya çıkabilmesinin olmazsa olmaz koşulu bilginin asimetrik oluşudur. Dolayısıyla bilgi asimetrisi ve teknolojik gelişme ayrılmaz bir ikili iken, Pareto Optimumu ve teknolojik gelişme de bir birine zıt düşen iki kavramdır. Kısaca, teknolojik gelişme süreci hem oluşumu hem de yayılımı aşamasındaki belirsizlikleri ve bunun yanı sıra teknolojik bilginin doğasının getirdiği asimetrik olma özelliği nedeniyle piyasa başarısızlıklarını da içinde taşır⁽³⁾. Bu nedenle yapısalcı yaklaşım, piyasa başarısızlıklarını teknolojik gelişme sürecinde asli bir unsur olarak varsayar.

GOÜ'de ise teknolojik gelişme sürecini belirleyen farklı teknoloji edinim biçimlerinin doğası, bu piyasa başarısızlıklarını uyarmakta ve etkilemektedir. Özellikle GOÜ'in teknoloji politikaları uygulamalarından, teknolojinin tekil olduğu, dolayısıyla hem

yurtiçinde yaratılması hem de ithal edilmesi gerektiği gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Buna karşın teknoloji; teknolojik bilgi, teknolojik araçlar ve teknolojik kavrayıştan (technological understanding) oluştuğu için, tekil değildir. Teknolojik yetenek birikimi problemi de, teknolojinin yurtiçinde üretilmesi veya ithal edilmesi ile ilgili olmaktan çok, hangi unsurların yurtdışından, hangi unsurların yerel kaynaklardan sağlanacağı ile ilgilidir⁽⁴⁾. Bu problem, farklı teknoloji edinimi biçimlerinin belirlediği teknolojik derinleşmenin uyardığı piyasa başarısızlıkları ve devlet müdahaleleri doğrultusunda sinai derinleşme problemini de içinde barındırmaktadır. Doğu Asya ülkelerinde teknolojik yeteneğin oluşum sürecinde yabancı teknolojinin transferi ve uyarılması kritik bir rol oynamaktadır. Buna karşın yabancı teknoloji edinim biçimlerindeki farklılıklar ve uygulama dereceleri, ülkelerin sinai derinleşmelerinin farklılaşmasına neden olmaktadır⁽⁵⁾.

Ülkelerin uyguladıkları teknoloji politikalarının sinai derinleşmeye etkisini belirleyebilmek için özellikle doğrudan yabancı yatırım (DYY) konusundaki tutumlarını gözler önüne sermek gerekir:

Tablo 1
Doğu Asya Ülkelerinde ABD ve Japon Kökenli DYY Miktarı (Milyar Dolar)

	1980-85		1986-88		1980-88	1980-88	1980-88
	Japonya	ABD	Japonya	ABD	Japonya	ABD	TOPLAM
Kore	194	22	1566	522	1760	544	2304
Tayvan	146	114	1030	761	1176	875	2051
H. Kong	663	552	3236	1850	3899	2402	6301
Singapur	491	430	1543	1109	2034	1539	3573
Toplam	1494	1118	7375	4242	8869	5360	14229

Kaynak: M. Hobday, "Export-led Technology Development in the Four Dragons: The Case of Electronics, Development and Change, Vol. 25, 1994, s. 338.

Tablo 1'i değerlendirmeden önce, bu ülkelerde yabancı yatırımın rolünü doğru belirleyebilmek için şu saptamayı yapmak gerekir. 1980-88 dönemi boyunca bu ülkelerdeki ABD ve Japon doğrudan yatırımlarının miktarı 11.6 milyar dolardır. Bu miktar ise Kore'nin iki büyük Chaebol'un den biri olan Samsung'un yıllık cari satışlarının % 20'sinin biraz üstündedir. DYY'ların toplam sermaye formasyonuna katkısı görece olarak düşük gibi görülse de, bu durum DYY'in önemini yadsımayı gerektirmemektedir. Yabancı sermaye özellikle elektronik ve makine gibi teknoloji-yoğun sektörlerle yoğunlaşmıştır. Bu sektörler ise uluslararası ekonomi ile önemli bağlantıların kurulduğu sektörlerdir⁽⁶⁾.

DYY'ı dışa açıklığın bir göstergesi olarak kabul edersek, 4 ülkenin DYY büyüklüklerini karşılaştırdığımızda önemli sonuçlara ulaşılmaktadır. Kore ve Tayvan diğer ülkelere göre yabancı sermayeye daha temkinli yaklaşan ve onu sınırlandırıcı politikalar uyguladığı görülür. Kore'de toplam DYY 2.3 milyar dolar iken, Tayvan'da 2.1 milyar dolar civarındadır. Aynı dönemde H. Kong'da DYY miktarı 3.6 milyar dolar iken, Singapur'da 6.3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu da özellikle Singapur'da ve H. Kong'da yabancı yatırıma karşı *Açık Kapı* politikalarının uygulandığını göstermektedir.

Yabancı yatırıma karşı uygulanan sınırlayıcı veya açık kapı politikaları, yabancı teknoloji ediniminin, teknolojik yetenek birikimine olan etkisini de biçimlendirmektedir. Bu açıdan bakıldığında, sanayileşmesinin en kritik döneminde (1963-83) Kore ve Tayvan'da yurtdışı öğrenme süreci DYY ve

lisans anlaşmalarının kontrol altında tutulması yoluyla biçimlendirilmiştir. Singapur ise DYY'a Açık Kapı politikaları uygularken, özellikle yüksek teknoloji faaliyetlere yabancı yatırımın çekilmesini hedeflemiştir. H. Kong hükümeti ise tam bir *Laissez-faire* politikası uygulamıştır⁽⁷⁾.

Yabancı teknoloji ediniminde DYY miktarı özellikle Singapur için çok önemlidir. 1971-75 döneminde Gayri Safi Sabit Sermaye formasyonunun % 15'i, 1976-80'de % 16.6'sı, 1981-85'de % 17.4'ü ve 1986-91 döneminde 29.4'ü DYY'nin katkısıdır. H. Kong için aynı oran dönemler itibarıyla sırasıyla, % 5.9, % 4.2, % 6.9 ve % 1.2, Tayvan'da % 1.4, % 1.2, % 1.5 ve % 3.5 iken Kore'de % 1.9, % 0.4, % 0.5 ve % 1.1 olarak gerçekleşmiştir.

Sermaye malı ithalatı tüm ülkeler için yabancı teknoloji ediniminin en önemli biçimidir. Buna karşın G. Kore'de olduğu gibi sermaye malı ithalatı, DYY ile ilintili değildir. Bazı hükümetler DYY'a yapmış oldukları sınırlamaları sermaye malı ithalatı için de uygulamıştır. Örneğin Tayvan'da bu tür ithalatlar 1970'lerin sonuna kadar engellenmiştir. 1980'lerin sonuna kadar yeni makine ve donanım ithalatı için onay alınması gerekliliği devam etmiştir⁽⁸⁾.

Doğu Asya ülkelerine özgü diğer bir yabancı teknoloji edinim biçimi OEM (Orjinal Equipment Manufacturer)'dir. Bu teknoloji edinim biçimi yabancı ortakla çok sıkı bağları gerektirir. Sözleşme koşulları gereği yerel firma yabancı firmaların kesin olan teknik şartnamesi doğrultusunda bir ürün üretir. Daha sonra yabancı firma ürünü kendi dağıtım kanalları içinde ve kendi markası altında piyasaya sü-

rer. Burada dikkat çekilmesi amaçlanan nokta, OEM'in yerel öğrenmeye etkisidir. OEM sözleşmesi süreci ile ihracat ve verimlilik artışı arasında doğrudan bir bağlantı oluşmakta ve yerel bir firma için ürün tasarımına yönelik daha fazla yetenek gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Bu süreç özellikle, G. Kore ve Tayvan elektronik sektöründe olduğu gibi bazı sektörlerde önemlidir. OEM'le birlikte yabancı alıcılar, uluslararası piyasalarda yerel firmalar ile işbirliğine girmekte, onları teşvik etmekte ve teknolojik bilgi sağlamaktadır.

Başta Kore olmak üzere, Doğu Asya ülkelerinde ithal edilen teknolojinin uyarlanması ve geliştirilmesini desteklemede yurtiçi Ar-ge önemli bir paya sahiptir. Kore'de sanayileşmenin ilk dönemlerinde formel Ar-ge çok fazla önemli değildir. Formel Ar-ge'den çok ithal edilen makinelerin tersine mühendisliği ve uyarlanması üzerinde durulmuştur. Bu tür araştırmanın ise yerel teknolojik yeteneğin oluşumunda çok büyük etkisi olduğu varsayılmaktadır. G. Kore'de de ithal edilen teknolojinin benimsenmesi ve geliştirilmesi için Ar-ge desteklenmektedir. Ar-ge çabalarında temle rolü özel sektör üstlenmekle birlikte, devlete tercih edilen bazı faaliyetleri teşvik, araştırmaya doğrudan destek gibi doğrudan yollarla Ar-ge'yi desteklediği gibi, Ar-ge ile ilişkili mülkler üzerinden alınan reel varlık vergisinden muafiyet, Ar-ge için gerekli donanım ve girdilerin ithalatından alınan gümrük vergilerinin düşürülmesi gibi bazı vergi teşvikleri de yapmaktadır.

Tayvan'da ise sanayi genellikle küçük ölçekli bir yapılanma gösterdi-

ğinden, Ar-ge desteği de bu duruma göre biçimlenmiştir. Devlet, bu küçük ölçekli işletmelerin sınırlı kaynakları ile Ar-ge faaliyetlerini yüklenmede karşılaştıkları güçlükleri gidermek amacıyla politikalarını belirlemiştir. Devlet, küçük işletmelerin gereksinimleri doğrultusunda pazarlama ve teknik eğitim konularında olduğu kadar teknolojik Ar-ge oluşturulmasında da kurumlar yaratmıştır.

Singapur'da ise Ar-ge, bilimsel ve teknolojik altyapının kurulmasını yüklenen büyük bir çabanın önemli bir parçası niteliğindedir. Devlet özellikle DYY'yi çekebilmek için oluşturduğu bir *teknoloji koridoru* ile cazibe merkezi yaratmakta ve yerel olarak ileri teknolojilerin gelişimine katkıda bulunan faaliyetleri çekmeye çalışmaktadır. Bu koridor, Singapur Bilim Parkı ve belirli bir teknoloji üniversitesini kapsamakta ve ilksel amaç olarak da sanayi ile Ar-ge arasındaki bağlantıları kolaylaştırmak hedeflenmektedir⁽⁹⁾.

Sonuç ve Yorumlar

Doğu Asya ülkelerinin sanayileşme sürecine yapısalcı açıdan bakıldığında, Doğu Asya deneyimlerinden GOÜ'ler için tek tip bir sanayi politikası modelinin önerilemeyeceği argümanını desteklemeye yönelik aşağıdaki saptamaları yapmak mümkündür:

- Hong Kong dışında, Doğu Asya ülkelerindeki sanayileşme hareketlerine hükümetlerin müdahaleleri yani sanayi politikaları farklı biçimlerde ve yoğunluklarda gerçekleşmiştir. G. Kore ve Tayvan hükümetleri genellikle korumacı ve daha seçici politikalarla sanayileşme sürecine müdahale et-

miş ve sınai derinleşmede bu ülkeler diğerlerine göre daha yüksek ve sofistike teknolojilere doğru yönelebilmişlerdir. Singapur ise sanayileşme sürecinde korumacılığa ve seçici devlet müdahalesine çok fazla önem vermemiş ve sınai derinleşme açısından daha hafif sanayilerde ve teknolojilerde yoğunlaşmıştır. Hong Kong'da devlet tam bir *Laissez Faire* politikası uygulayarak, ne ithalata sınırlandırmalar getirmiş ne de ihracatı teşvik etmiştir. Yalnızca fonksiyonel olarak genel ve teknik eğitim sağlamaya müdahale edilmiş, üreticilere ihracat bilgisi ve destek hizmetleri konusunda yardımcı olunmuştur. Bunun sonucunda ülkede sınai derinleşme, hafif sanayi ürünleri ve bazı sofistike ürünlerin üretilebildiği emek-yoğun sektörlerde kalmıştır.

- Ülkelerin uyguladıkları sanayi politikalarıyla bağlantılı olarak, teknoloji edinim biçimlerindeki farklılıklar ve DYY'a karşı tutum da ülkelerin sınai derinleşme derecelerini biçimlendirmede önemli rol oynamıştır. G. Kore ve Tayvan DYY'a karşı sınırlandırıcı bir tutum takınırken, Singapur "Açık Kapı" politikaları uygulamıştır. Böyle olunca, G. Kore ve Tayvan'da teknoloji transferi DYY kanalından çok dışallaştırılmış teknoloji edinimi araçlarına (OEM, lisans, donanım satınalma, alt-sözleşme vs) yönelik olarak yoğunlaşmış, bu kanallar ülkelerin zaman içerisinde yerel teknolojik yetenek birikimine önemli fırsatlar sunmuştur. Burada önemli olan diğer bir nokta, ortaya çıkan piyasa başarısızlıklarının her iki ülkede ithal teknolojinin uyarlanması ve yerel teknolojik yetenek birikiminin teşvikine yönelik teknoloji politikalarını uyarılmış olmasıdır. Bu doğrultuda devlet G. Kore'de

çeşitli yollarla Ar-ge çabalarını teşvik etmiş, Tayvan'da ise daha çok küçük sanayinin Ar-ge problemlerini çözmeye yönelik müdahalelerde bulunulmuştur. Singapur'da ise DYY kanalıyla Çokuluslu Şirketleri (ÇUŞ) ülke içine çekmeye yönelik bir sanayi politikası uygulanmış ve teknolojik yetenek birikiminin niteliği ülke ekonomisine hakim olan ÇUŞ'ler tarafından biçimlendirilmiştir. Teknoloji ve nitelik transferinde aşırı derecede yabancı yatırımlara güvenen böyle bir uzmanlaşma, içsel teknolojik yatırımlara yönelik gereksinimi de önemli ölçüde azaltmıştır. Böylelikle Singapur sanayi tüketici elektroniği, optik ve hassas araçlar gibi sofistike ürünlere yönelmiş, yerel girişimlerin teknolojik düzeyi karşılaştırmalı olarak düşük düzeyde kalmıştır.

- Doğu Asya ülkelerinin sınai derinleşme farklılıklarını yalnızca teknolojik yetenek birikimi sürecini biçimlendiren sanayi ve buna bağlı teknoloji politikalarının farklı olmasına bağlamak da yanıltıcı olabilir. Ülke ekonomilerinin kendi yapısal özellikleri de bu farklılaşmada önemli rol oynamıştır. Örneğin Singapur ve Hong Kong ekonomileri ağır sanayinin kurulmasını kaldıracı olarak ol-dukça küçüktür. Dolayısıyla sanayi politikasının amaçları da sınırlanmaktadır. Bu durumda, daha yoğun bir sanayileşme hareketine izin veren ekonomi hacmine sahip olduğu için, Tayvan ve G. Kore'de sanayi politikaları çok etkili olurken, Hong Kong ve Singapur'da ya hiç uygulanamayacak ya da etkili olmayacaktır.

- Doğu Asya ülkelerindeki sanayileşme sürecinden hareketle tek tip bir sanayi politikası modelinin sunula-

mayacağı argümanını destekleyecek bir başka önemli unsur da, ülkelerin tarihsel-toplumsal ve politik özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Ülkeler bir taraftan tarihsel olarak Japonya ve Çin'in etki alanları içindeyken, diğer yandan, Hong Kong gibi yıllarca İngiliz kolonisi olarak kalmış ve birçok gelişmekte olan ülkede olmayan "Serbest Ticaret Merkezi" olma özelliğine sahip bir yapıyı da içinde barındırmıştır. Örneğin bunun sonucu olarak ülkede, teknolojik yetenek birikimi ve sanayileşmede önemli rol oynayan nitelik ve teknik bilgi gereksinimi, Çin'den gelen akımlarla ve İngiliz Finans devleriyle karşılanmıştır. Diğer yandan, bu ülkelerin geleneksel yapıları yeni teknolojilerin ve organizasyon biçimlerinin oluşturulması ve yayılmasında önemli üstünlükler sunmakta, bu durum teknolojik derinleşmeyi ve sanayileşmeyi olumlu yönde etkileyebilmektedir. Politik açıdan grev yasağı gibi oldukça baskıcı ve anti demokratik uygulamaların yaşandığı bir sistemin varlığı da, ülkelerin sanayileşme süreçlerini anlamada önemli bir faktördür.

Bu bağlamda, Doğu Asya'daki ülkeler hem ekonomileriyle, hem de tarihsel-toplumsal-politik ortamları ve bunların biçimlendirdiği sanayi ve teknoloji politikaları ile diğer GÖÜ'lerden farklılaşan birçok özelliğe sahiptir. Dolayısıyla ülkelerin uygulamaları sanayi ve teknoloji politikaları, ancak bu ülkelerin kendi özgün koşulları içerisinde bir anlam bulmaktadır. Bütün bu unsurları veri kabul edip, Doğu Asya ülkelerinin sanayileşme süreçlerinden hareketle GÖÜ'ler için bir sanayi politikası modeli sunmak ve Türkiye gibi ülkelere bunu önermek, kolaylıktan başka

bir anlam ifade etmeyecektir. Kaldı ki, Doğu Asya ülkelerinin kendi içlerinde bile tek bir bir sanayi politikası modeli söz konusu değildir ve olamaz da.

KAYNAKÇA

Dahlman, C., B.R. Larson ve L. E. Westphal, "Managing Technological Development: Lessons From the Newly Industrializing Countries", *World Bank Staff Paper*, No: 717, The World Bank Washington, 1987.

Hobday, M., "Export-led Technology Development in the Four Dragons: The Case of Electronics", *Development and Change*, Vol. 25, 1994.

Lall, S., "Industrial Policy: The Role of Government in Promoting Industrial and Technological Development", *UNCTAD Review*, 1994.

Metcalfe, J. S., "Technology Systems and Technology Policy in an Evolutionary Framework", *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 19, 1995.

Soyak, A., *Teknolojik Gelişme ve Özelleştirme: Telekomünikasyon Sektörü Üzerine Bir Deneme*, İstanbul: Kavram Yayınları, 1996.

UNCTAD, "The Visible Hand and Industrialization of East Asia", *UNCTAD Report*, 1994.

DİPNOTLARI

1- S. Lall, "Industrial Policy: The Role of Government in Promoting Industrial and Technological Development", *UNCTAD Review*, 1994, s. 68. Ayrıca bu yazıda da, Doğu Asya'daki sanayileşme deneyimine yönelik bilgiler verilirken, Lall'in çalışmasından yararlanılmıştır.

2- Az gelişmiş ülkelerin teknolojik yeteneğine ilişkin kuramsal bir tartışma için bkz: A. Soyak, *Teknolojik Gelişme ve Özelleştirme: Telekomünikasyon Sektörü Üzerine Bir Deneme*, İstanbul: Kavram Yayınları, 1996.

3- J. S., Metcalfe, "Technology Systems and Technology Policy in an Evolutionary Framework", *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 19, 1995, s. 26-27.

4- C. Dahlman, B. R. Larson ve L. E. Westphal, "Managing Technological Development: Lessons From the Newly Industrializing Countries", *World Bank Staff Papers*, No: 717, The World Bank Washington, 1987, s. 28.

5- UNCTAD, "The Visible Hand and Industrialization of East Asia", *UNCTAD Report*, 1994, s. 60-62.

6- Hobday, 1994, s. 338-339.

7- UNCTAD, 1994, s. 60.

8- UNCTAD, 1994, s. 61.

9- UNCTAD, 1994, s. 60-62.

İnceleme

Yrd. Doç. Dr. AYHAN GENÇLER

Trakya Üniversitesi İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi

Ekonomide Mülkiyet Sorunu ve Kırgızistan Boyutu

I. KURAMSAL YAKLAŞIM

İktisat bilimi içinde Neoklasik Tam Rekabet teorisine dayanan "laissez-faire" bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler görüşü piyasada tam rekabetin olduğu esasına dayanmaktadır. Buna göre de piyasada serbestçe oluşan fiyatlar yoluyla arz ve talep otomatik olarak dengeye gelir, etkin kaynak dağılımı gerçekleşmiş olur. Bu yaklaşımın temelinde piyasaya hiçbir devlet müdahalesinin olmaması, devletin sadece fonksiyonel olarak genel hukuk kurallarını belirleyici ve yönetim hakkı olan toplumun güvenliğini sağlama olarak nitelendirilmektedir.

Ancak 1917 yılında Rusya'daki Ekim Devrimi 1929 yılında gerçekleşen dünya ekonomik krizi ile II. Dün-

ya savaşını izleyen yıllarda Batı dünyasına hakim olan görüşler, sistemi kurtarmak için devletin ekonomik hayata müdahalesini arttırmıştır. Nitekim 1936'da Keynes teorisi ortaya atıldı. Ona göre; sistemin kendi güçleri ile dengeye gelmesi hayaldir. Bu sebeple, devlet ekonomi içinde yer almalıdır.⁽¹⁾ Devletin ekonomi içerisinde etkinliğinin artması piyasada oluşabilecek çarpıklıklarında minimize edilmesine yol açacaktır.

Fakat serbest piyasa sistemi, spontane düzen sistemidir. Merkezi otoritenin yönlendirmesi olmaksızın bireylerin bilgilerini, farklı amaç ve çıkarlar doğrultusunda serbest hareket etmeye karar verme sınırlanmasının olmaması esasına dayanmaktadır.⁽²⁾ 1970'li yıllara kadar sistemin temel

mantığına ters düşmesine rağmen merkezi otoritenin piyasaya müdahale etmedeki etkinliği sürekli olarak artmıştır.

Devletin toplumu yönlendirme-deki rolü elbette inkar edilemez. Ama bu durum kalkınmanın sürekli devlet eliyle sürdürüleceği anlamına gelmemelidir.⁽³⁾ Nitekim, devletin ekonomiyeye üretici olarak müdahalesi kârlılık hesaplamalarının haricinde sosyal yarar ilkeside gözönünde bulundurularak yapılmaktadır. Piyasa ekonomilerinde devletin üretim hacminin artması kaynakların etkin ve verimli kullanılmasından uzaklaşarak kaynak israfına ve toplumsal refah kaybına neden olmaktadır.⁽⁴⁾

Kamunun yatırım, üretim ve istihdam kararlarında pragmatik yaklaşımdan uzaklaşarak politik tercihler gözönünde bulunularak hareket edilmesi kaynakların kullanımında optimizasyona ulaşmayı engelleyerek sorunları büyütüştür. Objektif ve pragmatik olmayan yaklaşımlar kamu kesiminin bütçe açıkları ve enflasyon üzerindeki etkisinde artırmıştır. Kamu kesiminin piyasadaki üretken güçlerinin yanlış politikalarının yanısıra, 1973 yılında meydana gelen petrol krizi ülkelerin büyüme hızlarında düşme, enflasyon, işsizlik gibi olumsuz faktörlerin artmasına hız kazandırmıştır. Sorunların bertaraf edilebilmesi için piyasa sisteminin spontone özelliği birincilliği tekrar ön plana çıkmıştır. Bunun sonucu olarak kamunun piyasadaki üretken payının azaltılıp rekabetçi piyasa koşullarının üretimde etkinliğinin artırılıp ve piyasa işleyişinde piyasa güçlerinin hakim kılın-

ması için özelleştirme hareketi tüm dünyada hız kazanmıştır.

Özelleştirme iki farklı boyutta tanımlanabilir. Dar anlamda ekonomide kamuya ait üretken kurumların satılması, geniş anlamda ise devletin sahip olduğu her türlü mal varlığının (devletin asli görevini yerine getirecek kurumlar ve onların kurumsal varlıkları hariç) özel mülkiyete devredilmesi işlevidir.

Kapitalist ülkelerde özelleştirme sistemin dinamiklerinin harekete geçirilmesinde kısmilik göstermektedir. Devletçiliğin ekonomideki fonksiyonunun radikal olarak uygulandığı sosyalist-komünist ülkelerdeki boyutu ise farklı nitelik göstermektedir. Ancak 1980'li yılların 2. yarısından itibaren iktisadi ve siyasi yapılarında yapısal dönüşüm yapan eski doğu bloku ülkelerinde serbest piyasa güçlerinin etkin şekilde gerçekleştirilmesinin zorluğuda bulunmaktadır.

II. Piyasa Sistemine Yöneliş: Kırgızistan

Sovyetler Birliği döneminde merkezi idare vermiş olduğu kararlarda birliği oluşturan cumhuriyetlerin ulusal özelliklerini dikkate almamıştır. Tesisler mevcut alt yapının bulunduğu slav cumhuriyetlerin de yoğunlaştırılmış, özellikle Türk halklarının bulunduğu bölgeler ekonomik gelişmede ihmal edilerek, ekonomik sömürge gibi davranılmıştır.⁽⁵⁾ Sanayi ve alt yapı yatırımları birliğin batı bölgelerinde yoğunlaşmış olduğu için doğu bölgesi ise daha çok tarımsal ağırlıklı bir yapı oluşturulmuştur. Bu bakımdan bir-

lik içerisinde bölgelerarası eşitsiz gelişme oluşumu, günümüzde Orta Asya cumhuriyetlerinin gelişmekte olan ülkeler arasındaki cazibesinide azaltmaktadır⁽⁶⁾.

Bir Orta Asya cumhuriyeti olan Kırgızistan gerek coğrafi alan (198.500 km) bakımından gerekse nüfus bakımından (4.472.000) küçük ülke kategorisindedir. Nüfusunun % 58'ini Kırgızlar, % 18'ini Ruslar, % 24'ünü Özbekler (özellikle ülkenin güneyindeki Fergana vadisinde yoğunluk göstermektedirler), % 3'ünü Ukraynalı, % 2'sini Alman % 5 diğer milletler olarak etnik oluşuma sahiptir.

Bağımsızlığına kavuşana kadar planlı ekonomi ile yönetilmiş olan ülke, ekonomik yapısının zayıf, doğal kaynaklar bakımından fakir olması, ekonomik yapıda meydana gelen değişimin sıkıntılarını yoğun olarak hissetmesine sebebiyet vermiştir.

Ekonomideki yapısal dönüşümün ilk aşamalarında GSMH'da önemli düşüşler gerçekleşmiştir. Üretimdeki düşüş direkt olarak Kırgız halkının refah düzeyinin azalmasına yol açmıştır. Dünya bankasının araştırmalarına göre ülkede ailelerinin % 56'sı fakir ve onların % 30'u da çok fakir durumdadır. Bu oranlar 1993 yılında % 40 ve % 25 idi.⁽⁷⁾ Değişimin olumsuz en önemli etkilerinden birisinin de halkın yaşam düzeyindeki düşüş olduğu anlaşılmaktadır.

Ancak, bağımsızlık sonrası geçen beş yıl içerisindeki belirtilen tüm olumsuzluklara rağmen, ülkede makro ekonomik dengeler sağlanarak finans piyasası istikrara kavuşturul-

muştur. Enflasyon düşmeye, bütçe açıkları azalmaya, üretim tekrar artmaya başlamıştır. 1996 yılının ilk on ayında önceki yılın aynı dönemine göre GSMH % 7.3, sanayi üretimi % 11 ve toplam tarımsal üretim % 15 artış göstermiştir⁽⁸⁾. 1997 yılında ilk defa olarak milli gelirden % 2.6 oranında artış beklenmektedir.

Piyasa sisteminin en önemli özelliği mülkiyetin kamuya ait kurumlara değil şahısların tasarrufunda olması prensibidir. Sovyet zamanında kişisel mülkiyetin oluşması söz konusu değildi. Çünkü mevcut yapı buna izin vermemektedir. Siyasal alanda meydana gelen değişim ile demokrasinin siyasi yönetim biçimi olarak uygulama görmesi, iktisadi yapıda da merkezi ekonomiden piyasa ekonomisine yönelişi kaçınılmaz kılmiştir. Demokrasi=Piyasa ekonomideki, bu yadsınamaz ve birbirinin tamamlayıcısı fonksiyonel oluşumdur. Burada bir tesbitte daha bulunmak gereği ortaya çıkmaktadır. Bu ülkelerin siyasi yapılarındaki değişim halktan gelen toplumsal baskı sonucunda gerçekleşmiştir. Değişimi zorlayan iktisadi gerçeklerdir. Ekonomik yapıdaki tıkanmanın yeniden yapılanma (Glasnot) yolu ile açılmaması açmazı karşısında, ekonomideki değişim öncülüğünün siyasi yapıya yansımaları sonucunda olmuştur. Bu gerçek sanılan eski doğu bloku ülkelerinde iktisadi yapıdaki dönüşümde ulaşılan aşamaların önemini ön plana çıkarmaktadır.

Kırgızistan'da kamu mülkiyetinin statüsünün rasyonelitesinin artırabilmesi için özelleştirmenin gerçekleştirilmesinde gerekli reformist tedbirleri almıştır.

Yabancı yatırımların ülkeye çekilebilmesi için onlara Kırgız vatandaşıymış gibi eşit hak tanımıştır. Batılı yatırımcılar 1995 yılına kadar 800 milyon dolarlık yatırımda bulunmuşlardır.

Özelleştirmede araçların nasıl kullanılacağı her bir Orta Asya Türk Cumhuriyetinde farklı uygulanmaktadır. Özbekistan'da Bakanlar Kurulu, Kazakistan'da Cumhurbaşkanı, Kırgızistan'da ise Devlet Mülkiyet Fonu temin etmektedir. Özelleştirme 1991 yılında başlamıştır. Kırgızistan'ta üretimdeki kamunun payının azaltılmasını kısa zamanda gerçekleştirebilmek için ekonomik ve organizasyon zorlukları gözönünde bulundurularak küçük ve orta ölçekli işletmeler öncelikli olarak özelleştirilmiştir. Birinci dönem diye nitelenen küçük ve orta ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi 1993 yılında tamamlanmış, ikinci dönem başlamıştır. Bu dönemde de büyük işletmelerin özelleştirme sürecidir.⁽⁹⁾

Orta ve büyük ölçekli işletmeler kupon ve nakit karşılığı ile satılma yoluna gidilmiştir. Bu ölçekteki işletmelerin 1995 yılının ortalarına kadar 600'ü satılmış ve 250'sinin tamamı özelleştirilmiştir⁽¹⁰⁾. Beş işletme tamamen kapatılmış, birkaç işletme ise programdan çekilmiştir. Kalanların ise ölçüleri kısıtlanıp yapıları değiştirilmiştir. Fakat yabancı sermayenin çekilmesi bakımından arzulanan ilerleme söz konusu olmamıştır⁽¹¹⁾.

Sonuçta özelleştirme programının hayata geçirilmesinden 1996 yılı sonuna kadar, toplam 6000 işletme Kırgızistan'da özelleştirilmiştir. Genelleme yapmak gerekirse tüm devlet iş-

letmelerinin % 60'lık oranı özelleştirilmiştir. Sektörler itibariyle özelleştirme; tarım'da % 40, inşaat'ta % 54, ulaştırma'da % 46, ticaret'te % 95, hizmetler'de % 100 oranında gerçekleşmiştir.⁽¹²⁾

Kırgız Cumhuriyeti'nde orman, su, korunan ya da özelliği olan yerler, medeni ve doğal tarihi anıtlar, tarih kültür, bilim ve teknik ile devlet müzelerindeki, arşivlerdeki ve kütüphanelerdeki kıymetlerin özelleştirilmesi yasağıdır.

Devlet yönetimi ile kamu denetiminin azalarak, tarım sektöründe de iyi reformlar uygulanmıştır. Bu tedbirler bütün tarımsal ürünler üzerindeki ihracat vergilerinin kaldırılarak, soğuk ve kolhozların çoğunun yok edilmesi, toprak kullanımındaki kuralların kolaylaştırılarak toprak kullanımında vade 99 yılına kadar çıkarılmıştır. Ayrıca devletin fiyatlar üzerindeki (özellikle yiyecek malları için) bütün denetim kaldırılmıştır. İthalat malları için tek bir % 10'luk vergi uygulamaya konulmuştur. Som hem sermaye işlemlerinde hem de cari işlemlerde konvertibil hale getirilmiştir⁽¹³⁾.

Değerlendirme

Piyasa sistemi sadece iktisadi mekanizmayı çalıştıracak unsurların biraraya gelmesinden ibaret değildir. Aynı zamanda devleti yöneten çarkların felsefi durumu, kurumsallaşmanın boyutu, sosyal-kültürel ortam ve kişisel davranışlar kümülatif nitelik taşımaktadır. Belirtilen davranış özellikleri tekil yasal kararlar ile düzenlenebilen esaslar değildir. Kazanıma süreci,

zaman ve kültürel değişim ile oluşabilmektedir.

Kırgızistan bünye değişikliğini gerçekleştirebilmek için yasal ve kurumsal düzenlemelere gitmektedir. Ancak toplum, sistem değişikliğini tam olarak özümseyebilmiş değildir. İnsanlar geçmişte olduğu gibi günlük yaşamaktadırlar. Çünkü eskiden bireyin her şeyi devlet güvencesi altında idi. Devlet iş bulmak, konut vermek vs. ihtiyaçların tümünü karşılamak zorundaydı. Bunlar ferdin sorunu değil, devletin sorunuydu ve sorunu çözmek, çözüm çareleri üretmeye, bulmaya çalışmak kamu yöneticilerinin problemiydi. Oysaki piyasa sisteminde rekabet önemli faktördür. Firmalar ve şahıslar rekabet halindedir, insanlar rekabetten doğan yarın kuşkusu ve elde olunan yaşam koşullarından daha iyisine sahip olabilmek için tasarruf ederler. Kırgız toplumunda ise bu değişim tam olarak yerleşmemiş, günü kurtaran harcama kalıbı devam etmektedir. Anlaşılmaktadır ki, sistem değişiminin gerektirdiği davranış biçimleri henüz kazanılmış değildir.

Yeni sistem, yaşam biçiminde kısa zamanda topluma yeni kazanımlar sağlayamamış olması, negatif unsurları artırmaktadır. Yaşam standartlarındaki iyileşmeye sadece sistemin değişmesi ile ulaşabilirliği yoktur. İstenilen hedef kalıplara ulaşmak bir sürecin sonunda gerçekleşebilir. Rekabete dayalı piyasa ekonomisi de bu süreci tasvir etmektedir.

Serbest piyasa modelini esas almış olan Kırgızistan'da özelleştirmeyi yürüten Devlet Mülkiyet Fonu üzerin-

de Bakanlar Kurulu'nun tasarrufunun bulunmaması, mülkiyet devrinin yapıldığı yerlerdeki mahalli idarelerin özelleştirme programı ile ilgili herhangi bir denetim yetkisinin verilmiş olması kuşkuları artırmaktadır. Sistemi işlerliğe kavuşturacak yasal reorganizasyonu tamamlanamadığı gibi yasal denetim mekanizmaları da yeterince çalışmamaktadır. Özellikle küçük ve orta ölçekteki işletmelerin eski yöneticileri tarafından satın alınması ya da ortak olmaları, halkta "Müdürler kendi paralarını özelleştiriyorlar" gibi kanı bulunmaktadır.

İktisadi ve siyasi alanda transformasyonun yaşandığı bu ülkelerde yapısal boşlukların bulunması doğaldır. Çünkü geçen süreç kısadır. Önemli olan eksiklikleri kısa sürede tamamlanarak tepkisel boyutun artmasının önüne geçilmesidir.

Dünyada uygulama bakımından piyasa ekonomisi tek cazibe konumundadır. Sanayileşmiş ülke ekonomilerinin piyasa sistemine ön koşulsuz geçmelerinde sakinca bulunmaktadırlar. Ancak sanayi üretim hacmi dar, tarımsal ağırlıklı ekonomi ölçeğine sahip olan ülkelerin ise piyasa ekonomisini engelsiz gerçekleştirmeleri doğru bir yaklaşım değildir. Ülkenin geleceği açısından önem taşıyacak anahtar alanlardaki yatırımların devlet eliyle bir süre gerçekleştirilmesi ihtiyacı vardır. Devletin üretime katkısında ihtiyacın niteliğine göre değişecektir. Bu bağlamda Kırgızistan'ın ekonomik ve sosyal durumda kısa zamanda iyileşme yönünde hızlı bir değişim beklenmemelidir.

Dipnotları

1- İzzettin ÖNDER; "Özelleştirme Konusuna Alternatif Yaklaşım" Basisen, S: 51, Ekim 1993, s. 20

2- Meneviş ÖĞÜT; "Özelleştirme ve Birreysel Özgürlükler" Banka ve Ekonomik Yorumlar, S: 2, Yıl: 31 Şubat 1994, s. 64.

3- Erdoğan ALKİN; "Özelleştirme" Basisen, S: 51, Ekim 1993, s. 17.

4- Taner BERKSOY; "Kamu Kesiminin Yeniden Düzenlenmesi ve Özelleştirme" Basisen, S: 51, Ekim 1993, s. 18.

5- Werner GUMPEL; "Sovyetler Birliği'nin Türk Bölgelerinde Ekonomik Durumu" (Çev. Orhan İşcan) Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. dergisi C: 9, S: 1-2, 1992, s. 32.

6- Orta Asya Cumhuriyetleri Yolun Başındadırlar, Power Ağustos 1997, s. 100-101.

7- Akiykat Çarşısı 27.11.1996.

8- Avrasya Dosyası, Kırgızistan Özel Sayısı, Temmuz 1997, s. 2.

9- The Kyrgz Republic-Economic and Trade Overview (internet <http://www.itaie.doc.gou/bisnis/country/kyrecon.html>), s. 4 of on.

Bazı kaynak Kırgızistan'ın bağımsızlığı kazandığı yıl ile 1992 yılında başladığını ileri sürmektedirler. Ancak özelleştirilme süreci bağımsızlık öncesi başlatılmıştır.

10- T. Roycuyev; "Ekonomika Prehdroğö Periyodü Bişkek" 1996.

11- The Kyrgz Republic..., s. 5 of 10.

12- Businessmen, No. 76 (Kırgızistan) 1996, s. 3.

13- Kırgız Respublikası Prezidentinin Raporu, Jogorku Keheşa 19 Kasım 1996 Meclis Oturumu.

KEMAL KURDAŞ

EKONOMİK POLİTİKA ÜZERİNE

İncelemeler-Yorumlar

"Öyle görünmektedir ki, fırsatçı popülist politikacı takımı, dışarda ve içerde borçlanıp günü etmek olanağı mevcut olduğu sürece, ekonomik politikada kendiliklerinden hiçbir zaman bilimsel, ciddi politika ve tedbirlere başvurmayacaklardır. Böyle bir tutuma girmeyeceklerdir. Oysa devlet gemisi fırtınalı bir denizde kayalıklara doğru hızla sürüklenmektedir."

Fiyatı: 800.000 TL / Öğrencilere indirimli

İsteme Adresi

Binbirdirek Mah. Suterazisi Sokak. No: 6/2; Sultanahmet – İstanbul

Telefon: (0212) 518 17 32 Fax: (0212) 518 66 43

İnceleme

Yrd. Doç. Dr. SEFER GÜMÜŞ

Trakya Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü Başkanı

Rusya Federasyonu Hazır Giyim ve Mensucat Pazarı

Genel

Rusya'nın giyim sanayiine yönelik üretimi geçen altı yıl içinde büyük bir düşüş kaydetmiştir. 1994 yılında, 1991'e göre, % 40 oranında düşme gösteren tekstil üretimi, 1995 yılında, bir önceki yıla göre % 25, 1996'da % 28 azalmıştır. Yerli sanayinin finansal gücü, bu dönemde tekstil sanayiinin ileri teknoloji ekipmanlarını satın almaya yetmediği gibi, yabancı yatırımlar da birkaç küçük projeden öteye geçememiştir.

Rusya'daki giyim sanayindeki bu düşüşe karşın, 1991-1993 yıllarında, tekstil ürünlerine yönelik talep artışları, bazı ticari şirketler ile kişisel girişimciler tarafından karşılanmıştır. 1994'de talepteki artış yavaşlamıştır. 1995 yılının birinci yarısında devam eden talep düşüşü, aynı yılın ikinci yarısında ve 1996'da artış eğilimine girmiştir.

Kalite ve dizayn yönünden yabancı örneklerine göre düşük düzeyde kalan Rus tekstil ürünlerinin fiyatları ithal ürünlerle aynı düzeyde tutulmuştur. Pahalı ürünlerin üretimi aynı düzeyde kalırken, ucuz triko ve iç çamaşırı üretimi azalmaya başlamıştır. Halkın % 80'i yabancı hazır giyim ürünlerini tercih etmektedir. Ucuz Türk, Çin, Kore malları, pazarda geniş bir pay almakla beraber, yüksek kaliteleri nedeniyle, Avrupa ve Amerika mallarına olan talep daha fazla olmaktadır. Pazarda en fazla ümit vaad eden alt sektörler, bulejean'ler, palto- lar, ceketler, parkalar, erkek pantolonları ve takım elbiseleri, kadın iş elbiseleri, günlük giysiler ve çocuk giyimleridir.

Yukarda da değinildiği gibi, 1991-1994 yılları arasında giyim sanayiindeki düşüş % 40 olurken, palto üretiminde % 20, elbise ve gömlek üretiminde % 30, kürk üretiminde % 33 azalma kaydedilmiştir. Tekstil üre-

timindeki bu düşüşün temel nedenleri şöyle sıralanabilir:

– Geleneksel olarak Merkezi Planlama döneminde, üretici-tedarikçi-tüketici arasında oluşmuş bulunan bağların kesilmesi,

– SSCB döneminde Birliği oluşturan Cumhuriyetler ile Bölgeler arasında mevcut ilişkilerin, SSCB'nin dağılmasından sonra zayıflaması.

Ancak, bu faktörler, üretimde bir "felaket" olarak nitelendirilen düşüşü kısmen açıklayabilmektedir.

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra, Rusya, dokuma sanayiini aynı seviyede tutabilecek hammaddelelerin ancak % 25'ini karşılayabilir durumda kalmıştır. Bilindiği gibi Rusya, pamuk üreticisi değildir. Öte yandan, sanayii için gerekli olan ketenin % 50'sini, yünün % 70'ini ve sentetik elyafın ise % 50'sini karşılayabilmektedir. Ayrıca, hazır giyim üretimindeki azalmanın nedeni genel etkilerin dışında halkın tercihleri doğrultusunda, yapısal değişikliklere de dayanmaktadır.

Rusya'da 1700 civarında tekstil fabrikası vardır. Bunların 1000 kadarı, Orta Rusya'da, Volga bölgesinde ve Kuzey Kafkasya'dadır. Az sayıda fabrika ise, Doğu Sibirya, Kuzey Rusya ve Uzak Doğu bölgelerinde yer almaktadır. 300 civarında fabrika özelleştirilmiş veya anonim şirket haline dönüştürülmüş. Yaklaşık 50 kadar fabrika, modern ekipmanlarla donatılmıştır. Ancak kuruluşların çoğunun elindeki makina ve ekipmanlar eski olduğu için, bunlar, pazarda benzerleri ile rekabet edebilecek seviyede üretin düzeyine ulaşamamaktadırlar.

Rusya'nın ihtiyacı olan elbise ve iç giyim ihtiyacını kısa dönemde karşılayabilmesi ihtimali çok uzaktır ve bu fabrikaların ürettiği mallara olan talep giderek azalmaktadır. Gıda dışı malların iç piyasalardaki satışı 1994 yılında 1993'e göre ortalama % 110 oranında iken, hazır giyim ve iç çamaşırı payı % 88, örgü giyim payı % 89 olmuştur ve satışların büyük çoğunluğu semt pazarlarından yapılmaktadır. Bu çerçevede, genel bir değerlendirme yapılacak olursa, bu iş sahasındaki satışlar, mağazalardan, "bavul ticareti" yapanlar tarafından desteklenen açık semt pazarlarına kaymıştır, denilebilir.

1994 yılında yapılan perakende satışların % 50'sini Rus yapımı mallar oluşturmaktadır ki, bu pay, 1993'de % 60, 1991'de % 75 idi. Moskova'da ise Rus mallarının pazar payı 1993 yılında % 22'ye, 1994 yılında % 15'lere kadar düşmüştür. 1996 yılında ise ithal ürünlerin mağazalarda satış oranları; pardesüde % 60, ceketlerde % 62, erkek gömlelerinde % 67, pantolonlarda % 51, kadın elbisesinde % 60, bluzlarda % 70'tir. Bu düşüşün başlıca nedenleri, ürünlerin düşük kaliteleri ve yüksek fiyatlarıdır. Rus mallarının fiyatları 1993 yılında % 1000'in üzerinde artış göstermiştir. (Bu dönemde, ruble dolara karşı % 300 değer kaybetmiştir.) Yerli üretim elbiselerin fiyatları ithallerine göre çok artmıştır. 1994 yılında, giyim eşyası ithalat hacmi, 795 milyon dolara ulaşmıştır. (Tekstil ürünü 425 milyon dolar, trikotaj 278 milyon dolar deri giyim 49 milyon dolar, kürk giyim eşyası 43 milyon dolar.) 1995 yılının Ocak - Kasım döneminde, tekstil ve triko giyim

eşyası ithalatı 537 milyon dolar iken, 1996'nın aynı döneminde % 31 oranında azalarak, 365 milyon dolar olmuştur. (Bavul ticareti hariç)

İthal edilen giyim eşyaları çok çeşitlidir. Ucuz, ancak düşük kaliteli mallar başlıca Türkiye, Çin ve Güneydoğu Asya ülkelerinden ithal edilmektedir. Ayrıca, orta fiyattaki Avrupa kalitesi malların yanı sıra, özellikle büyük şehirlerdeki bazı mağazalarda, prestijli markalı ürünler yer almaktadır. Düşük gelir seviyesindekilerin satın alamayacağı yüksek kaliteli ve pahalı giyim eşyaları satan mağazaların sayısında artış olurken, Levi-Straus, Reebok gibi spor giyim eşyası satan mağazaların sayısında düşüş gözlenmektedir.

Çocuk giyim eşyası satan veya özel çocuk bölümü olan mağazaların sayısı azdır. Bunlardan bazıları, Almanya'dan ithal edilen veya Vladimir, Tver, Ryazan gibi şehirlerde ortak üretim yapılan firmalarca piyasaya sürülen, Moskova'daki Leipzig Department Store'un Nico Modern, GUM Department Store'un BENETON çocuk bölümü gibi yerlerde satılan ürünlerdir.

İthal edilen ucuz fiyatlı, giysilerin, örgü giyim eşyasının, spor giyimin, eldivenlerin ve hatta deri giyim eşyasının % 70'i Chelnosk'taki özel teşebbüs tarafından sağlanmaktadır. Bavul ticaretini kısıtlamaya yönelik uygulamalar, pazardaki ucuz ürünlerin azalmasına ve fiyatlarda artışlara neden olmuştur.

Rusya'ya tekstil ürünleri ithalatı, ortalama 40 değişik ülkeden yapılmaktadır. 1994 yılında başlıca ihra-

catçı ülkeler, Türkiye (109 firma), İtalya (105 firma), Avusturya (77 firma), İngiltere (72 firma), Almanya (72 firma) ve Çin (11 firma)'dır. Türkiye'den yapılan deri ve tekstil ürünleri (başlıca deri ve kürk mallar, yatak çarşafı, masa örtüleri) toplam tekstil ithalatının % 15'ini oluşturmakta iken, bugün bu oran daha yüksek düzeylere yükselmiş ve çeşitlenmiştir. Çin malları ise, toplam ithalatın % 10'unu teşkil etmektedir. Bu ülkelerden gelen malların çoğu, özel, organize olmamış şirketler tarafından karşılanmaktadır.

Rusya'da giyim eşyası ithali, gözde ve döviz geliri elde etmede gelecek vaat eden bir iştiğal alanıdır. Örneğin, tekstil ürünleri ticaretinden ortalama % 50, deri ve kürk giyim eşyası ticaretinden ortalama % 55 kâr elde edilebilmektedir.

Rusya Federasyonunun'a tekstil ürünleri ithalatında uygulanan gümrük vergisi oranlarını gösteren listeler eklidir. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu gelişmekte olan ülkelerden yapılan ithalatta bu oran % 25 indirimli olarak uygulanmaktadır. Ancak 62. Fasılda yer alan "Yalnız suni veya sentetik liflerden giyim eşyası ve aksesuarları" preferans uygulanmayan mallar listesinde yer almaktadır.

Rusya'da kumaş pazarı henüz doymamıştır. Dış talep, % 50'lere kadar genişlemiştir. Kumaşların çoğu, eski SSCB Cumhuriyetlerinden, özellikle Beyaz Rusya, Baltık ve Doğu Avrupa ülkelerinden karşılanmaktadır. Bugün Rusya'da birkaç tekstil fabrikası kalmıştır ve bunların hepsi gecelik, masa örtüsü, yatak örtüsü ve iç çar-

maşın üretimini hemen hemen durdurmuştur.

Asya ülkelerinden yapılan ucuz tekstil ürünleri, Rusya'nın kumaş ithalatının % 70'ini oluşturmaktadır. Pahalı olan çamaşır çeşitlerinden küçük bir miktar, LATEX, QUASSARA, VANITY FAIR, LOVABLE, WARNER gibi Amerikan firmalarından sağlanmaktadır. Fransa CHANTELE ve BERBOK gibi firmalarca, Alman malları, TRIUMPH INTERNATIONAL A.G. ve FELINA GMBH gibi firmalarca temsil edilmektedir. Kumaşlar ise, Rusya'nın geleneksel ticaret ortakları olan Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Polonya'dan küçük partiler halinde takas anlaşmalarıyla karşılanmaktadır.

Avrupa Birliği ülkelerinde, tekstil sanayiinde yaşanan kriz sonucu, bu ülkelerin yatırımlarını Rusya'ya kaydırmaları, ülkede ithal giyim eşyalarında bir rekabetin oluşması sonucunu getirecektir. Gelişmiş ülkelerin bu tip üretimlerini Rusya'ya kaydırma planları bir süre önce başlamıştır. Bu tip projelerin kurulup geliştirilmesi için tek yol ortak üretim tesisi kurmaktır. Örneğin Hollanda'nın, belli başlı, jeans, yüksek kaliteli iç çamaşırı ve erkek giyim eşyası üreticisi LOVE FASHION GROUP B.V., Rusya'nın BOLCHEVIKA şirketi ile ortak bir üretim şirketi oluşturmuştur. Ana malzeme ve aksesuarlar Hollanda'dan getirilecek ve dikilerek Rus pazarına sunulacaktır.

Almanya'nın tanınmış JOZEPH KANZ şirketi, Rus PAGODA şirketinin Vladimir, Tver ve Ryazan şehirlerindeki fabrikalarında çocuk giyim eşyası üretmek üzere anlaşmalar yapmaktadır.

Diğer bir Alman Şirketi S. SAN-YO, Moskova'da yılda 100.000 elbise üretim kapasiteli bir tesis kuracaktır. Fransız ALBERE şirketi, Fas'taki hazır giyim fabrikasını Moskova'ya taşımıştır. Almanya'nın ANNE BURDA firması, Rusya'da Yekaterinburg, Nizhny Tagil, Arhangelsk ve Astraghan şehirlerindeki hazır giyim fabrikaları ile işbirliğine gitmiştir. Ana hedef, küçük ölçekli ve hareket kabiliyeti olan üretim birimlerinin kalkındırılarak, büyütülmesidir.

Türkiye ile ilişkiler

T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre, 1994 yılında Rusya Federasyonu'na ihracatımız 820.2 milyon dolar, ithalatımız 1.046 milyon dolar ve dış ticaret hacmi 1.8 milyar dolar iken, 1995 yılında ihracatımız bir önceki yıla göre % 51, ithalatımız ise % 92.2 oranında artarak, sırasıyla 1.2 milyar dolar ve 2.1 milyar dolara ulaşmıştır. Aynı yıl dış ticaret hacmi, 3.3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Rusya, bu dönemde ihracat ve ithalatımızda 4. üncü sırada yer almaktadır.

1996 yılının Ocak-Haziran döneminde, ihracatımız 1995 yılının aynı dönemine göre (429.201 milyon dolar) % 50.3 artarak, 645.297 milyon dolara, ithalatımız % 7.4 oranında artarak 919.685 milyon dolara yükselmiştir. Altı aylık dönem itibarıyla, dış ticaret hacmi 1.564 milyon dolar olmuştur. 1996 yılının ikinci yarısındaki yükselme trendi, 1995 yılının aynı dönemine eşit olması halinde toplam 1996 ticaret hacminin 4 milyar doları bulacağı düşünülmektedir.

Rusya'ya 1994 ihracatımızda, 57.7 milyon dolarla deri ve köseleden giyim eşyası ihracatımız ikinci sırada yer almış bunu, 14. sırada 12.3 milyon dolarla kadın takım elbise, 15. sırada 11.9 milyon dolarla kürkten giyim eşyası ve diğerleri takip etmiştir.

Daha sonraki yıllarda tekstil ürünleri ihracatımız büyük bir artış göstermiştir. Bu çerçevede 1995 yılında RF'na yönelik ihracatımızda, 203.3 milyon dolarla örme giyim eşyası ilk sırayı alırken, 161.9 milyon dolarla örülmemiş giyim eşyası ikinci sırayı almış, bunu 41.8 milyon dolarla deri ve kösele giyim eşyası izlemiştir.

RF'na, 1996 yılı ilk altı aylık ihracatımızda ilk iki sırayı yine örme giyim eşyası (78.9 milyon dolar) ve örülmemiş giyim eşyası (73.6 milyon dolar) almıştır.

Bu arada, Türkiye ile RF arasındaki tekstil ağırlıklığı "bavul ticareti" 5-6 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. RF, yerli üretimi korumaya ve gümrük vergilerini artırmaya yönelik olarak, yüksek meblağlara ulaşan kayıt dışı ticarete karşı kısıtlayıcı önlemler almıştır. Bu kapsamda, 1.8.1996 tarihinde yürürlüğe giren düzenlemeye göre, yolcu beraberinde gümrüğe tabi olmadan ülkeye sokulacak eşya değer limiti, 1.000 dolara, ağırlık limiti ise 50 kg'a düşürülmüştür. Yeni düzenleme ile 1.000-10.000 dolar ve 50-200 kg. arası eşya için kilogram başına 4 ECU'den az olmamak üzere, gümrük vergi oranının % 30'u oranında vergi alınmakta, getirilen eşyanın değerinin ve ağırlığının limitlerin üzerinde olması halinde ise, normal ithalat tarifesi uygulanmaktadır. He-

nüz kesin teyidi alınmamakla birlikte, basında yer alan haberlerden, bu konuda kısıtlayıcı yeni önlemler alınacağı yolunda duyumlar alınmıştır.

Bu uygulama, Rusya'ya bavul ticareti çerçevesinde ihracat yapan firmalarımızı yeni arayışlar içine itmiştir.

Buna ilaveten, ülkede karşılaşılan özellikle nakliye, gümrükleme, güvenlik gibi sorunlara çözüm getirebilmek amacıyla bir "Türk Ticaret Merkezi" oluşturulmasında yarar görülmüş, 18 Aralık 1997 tarihinde, iki ülke arasındaki yatırım projelerini ve bu arada "Moskova'da, Moskova-Türk Ticaret Merkezi'nin projelendirilmesi, inşası ve işletilmesi"ni de içeren bir Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Yapımı bir Türk firması tarafından üstlenilen proje ile ilgili çalışmalar devam etmektedir.

Öte yandan bir Türk firması, Moskova'da bir Rus Şirketi kurarak, (TRAUNSLUMBER LTD.), Rusya pazarında gelişmekte olan perakendecilik, mağazacılık ve bayi sistemine doğrudan hitap edebilmek amacıyla, özellikle orta ölçekli firmalarımıza yönelik olarak, şehrin itibarlı bir bölgesinde yer alan iş hanının 4000 ve 4800 metrekareden oluşan iki katını restore ederek işletmelerimize kiralamayı planlamaktadır.

Ayrıca, TRISAD üyesi 9 firmanın bir Rus Şirketi ile ortaklaşa kurdukları MODESTO firması, 1996 yaz aylarından bu yana Moskova'da faaliyetlerini sürdürmektedir.

Öte yandan, tekstil alanında EGS ve MÜSİAD, Moskova'da bir MODA CENTRUM kurma yolunda faaliyetlerini sürdürmektedirler.

**Set Çimento Sanayi ve
Ticaret A.Ş.**

Ankara Çimento Fabrikası
Balıkesir Çimento Fabrikası
Trakya Çimento Fabrikası

**Anadolu Çimentoları
T.A.Ş.**

Ambarlı Tesisi
Kartal Tesisi

**Afyon Çimento Sanayi
T.A.Ş.**

**Set Beton Madencilik
Sanayi ve Ticaret A.Ş.**

Hazır Beton Tesisleri

İstanbul
Ankara
Antalya
Bandırma
Balıkesir

Kırma Taş Tesisleri

İstanbul
Ankara

**Set Betoya Prefabrik
Yapı Elemanları San.
ve Tic. A.Ş.**

Manisa / Turgutlu
İstanbul

Kalite, Sürat, Güven...

Set
İtalcementi Group

A world class local business

Set Group Holding A.Ş.
Fahrettin Kerim Gökay Cad.
Arduman İş Merk. B-C Blok No:29
81190 Altunizade - İstanbul

Tel (0216) 310 53 30
Fax (0216) 310 56 56

Ayın Ekonomik Olayları

Dr. YILDIRIM KILKIŞ

Yeni Bir Körfez Savaşı Rüzgârı

Ramazanla girdiğimiz 1998 yılının ilk ayı politik bir olay; menkul kıymet borsası krizleri ve Körfez'de savaş ihtimali ile geçmiştir. Refah Partisinin, laik demokratik cumhuriyet ilkelerini ihlal ettiği gerekçesi ile Anayasa Mahkemesinde 21 Mayıs 1997'de başlayan dava 16 Ocak 1998 günü sonuçlanmış ve Anayasa Mahkemesi adı geçen partinin kapatılması kararını vermiştir. Bu politik olay kamuoyunu meşgul etmiş, Ramazan dolayısı ile durgun olan piyasaların ilgisi bu konuya yönelmiştir.

Bu politik olay sürerken, Uzak Doğu ülkelerinden Güney Kore'de baş gösteren ekonomik kriz, mali sorunlara yönelmiş, Endonezya'nın mali krizi, Hong kong borsası şoku, İMKB'ni da etkilemiştir. ABD Başkanı Clinton'un demeci ile oluşan olumlu hava New York Borsası'nın ve mali piyasaların toparlanmasını sağlamıştır.

Ancak, bir süreden beri gerginleşen ABD - Irak ilişkileri Şubat başlarında savaş dönüşme aşamasına gelmiş ve İMKB'nda endişeli bekleyişe yol açmıştır.

Enerji Sorunu

Türk ekonomisinin gelişmesi ile enerji sorunu da artmış ve bu alanda açık oluşmuştur. Bu konuda TEAŞ'ın 1998 yılı üretim - tüketim tahmini çalışması Ocak ayında açıklanmış ve enerji açığının 3.5 milyar kwh olduğu belirtilmiştir.

Hükümetin konuya yaklaşımı ile enerji sektörü, eğitim ve ulaştırmadan sonra 1998 yatırımlarında üçüncü sırada yer almıştır. Bu yatırıma 403 trilyon 400 milyar liralık kaynak ayrıldığı, ayrıca özelleştirme ödeneğinden 115 trilyon 850 milyar lira verileceği öğrenilmiştir.

Sanayi Üretiminde Artış

Sanayi üretiminde artış sürmektedir. DİE'nin açıkladığı rakamlara göre 1997 Kasım ayında sanayi üretimi, bir önceki yıla göre % 8.2 artmış, 1997'nin 11 aylık ortalamasına göre toplam sanayi üretimi artışı da % 10.3 olmuştur.

Dış Borç Ödemesi ve Döviz Rezervi

Türkiye'nin 1997 yılında 10.3 milyar dolar dış borç ödediği Merkez Bankası tarafından açıklanmıştır. Döviz rezervi ise 1998'in ilk haftasında artarak 19 milyar 294 milyon dolara ulaşmıştır.

Özelleştirme

55 inci Hükümet, 1998 yılı için 10 milyar dolar tutarında özelleştirmeyi hedeflemiştir. Her şey yolunda giderse bu yıl Telekom, Petrol Ofisi, Tüpraş, Petkim, THY, Tekel ve İş Bankası gibi büyük kuruluşların özelleştirilmesi beklenmektedir.

Bu beklentilerin yanında, Kombassan Holding'e satışı yapılan Petlas'ın ve Sarar Grubu'na satılan Sümer Holding Eskişehir Basma Fabrikası'nın bu satışlarının ilgili İdare Mahkemeleri tarafından iptal edilmesi, beklentilerin gerçekleşmesi konusunda tereddüte yol açmaktadır.

DIŞ TİCARETLE İLGİLİ OLAYLAR

1998 İthalat Rejimi Açıklandı

Resmi Gazetenin 9 Ocak 1998 tarihli mükerrer sayısında yayımlanan ve 1 Ocaktan itibaren yürürlüğe giren 1998 yılı İthalat Rejimi Türkiye'nin uluslararası anlaşmalardan doğan yükümlülüklerini yerine getirirken, bazı tarım ürünlerinin ithalatında koruma oranları, üreticinin korunması amacı ile yükseltildi. İthalat Rejimi, gümrük vergilerini düzenleyen 10 listeden oluşuyor.

1997 Ocak - Eylül Dış Ticaret Rakamları

Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından açıklandığına göre, 1997'nin ilk 9 ayında ihracatımız 18 milyar 20.8 milyon dolar, ithalatımız 33 milyar 591 milyon dolar olmuştur. Bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat % 9.9, ithalat % 8.7 oranlarında artmıştır.

Dış ticaret açığı 1997'nin ilk 9 ayında 15 milyar 570.2 milyon dolar olmuştur. Bir önceki yıla göre dış ticaret açığı % 74 oranında artış göstermiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1997'nin ilk 9 ayında % 53.6'dır.

İÇ TİCARETLE İLGİLİ OLAYLAR

Zorunlu Sermaye Arttırımına Ek Süre

Sermaye şirketlerinin sermayelerini arttırarak; anonim şirketlerin sermayelerini en az 5 milyar liraya, limited şirketlerin 500 milyon liraya çıkarmaları ile ilgili sürenin 24 Haziran 1998 tarihinde sona ermesine rağmen, gereğinin yapılması hakkında yeniden süre uzatılması gerekli görülmüştür.

Bu konuda hazırlanan kanun tasarısı TBMM Plan ve Bütçe Komisyonundan geçerek sürenin 24 Haziran 1998'e kadar uzatılması uygun görülmüştür.

Kurtarma Kararnamesi Karara Bağlandı

Bakanlar Kurulu Kararı ile, bankaların firmalara verdikleri kredi karşılıklarının geri ödenmesinin yeniden düzenlenmesi imkanı sağlanmıştır. Kararnameye göre, kredi borçlarını geri ödeme zorluğuna düşen şirketlere temerrüd faizi uygulanmayacak ve bankalar temerrüd fazi nedeni ile karşılık ayırmaktan kurtulacaktır.

Bu durumda likidite sıkıntısındaki firmalar arasında sektör ve firma ayırımı yapılmayacak ve firmalar yüksek temerrüd faizi ödemededen borçları ertelenmiş olacak.

Menkul Kıymetler Borsasında Zor Günler

Dünya borsaları, Ocak ayı ortalarında Uzak Doğu borsalarında başlayan mali krizden etkilenmiş, bu etki İstanbul Menkul Kıymetler Borsasını (İMKB) kapsamına almıştır. ABD'nin Irak'a askeri müdahalede kararlı görülmesi, yine İMKB'ni etkilemiş, borsa işlemleri düşmüş, dolar 220.000.- TL'yi aşmış, bileşik faik tekrar yükselmeye başlamıştır. Körfezde bir savaş endişesinin olması nedeni ile İMKB'nin zor günler günler geçireceği anlaşılmaktadır.

FİYAT İNDEKSLERİ

Devlet İstatistik Enstitüsü rakamlarına göre, 1998 yılının ilk ayında fiyat artışlarının devam ettiği görülmektedir. Mesut Yılmaz Hükümetinin enflasyonun durdurulması ve azaltılması kararlarının etkileri halen yakın gelecekte hissedilmektedir.

DiE'nin rakamları ile 1998 Ocak ayında, bir önceki aya göre tüketici fiyatları indeksi % 7.2, toptan eşya fiyatları indeksi % 6.5 olmuştur. 12 aylık indeksler ise, sırası ile % 101.6 ve % 92.5'tir.

ZAMLAR

Yıllık enflasyon rakamlarını etkilememesi görüşü ile zamların genellikle yıl sonunda yapıldığı, fakat yıl başında pek az zam yapıldığı bilinmektedir. Bu nedenle ve muhtemelen Ramazan döneminin etkisi ile 1998 Ocak ayında bir tek zam tespit edilmiştir.

SEKA, 1998 Ocak ayının ilk haftasında bobin gazete kâğıdına % 15, kraft kâğıdına % 7.5 - 10 zam yapmıştır.

Ayrıca Şubat ayı başında İstanbul şehir hatları vapur bileti ile şehir içi otobüs ücretlerine % 66 zam yapılmıştır.

SİZ DE ABONE OLUN!

«Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi»ne abone olanlar,
«Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi»ni önce okuyanlardır.

Adı Soyadı :

Firma Adı :

Adres :

Posta Kodu : Tel:

- Abone olmak istiyorum.
- Yeniden abone olmak istiyorum.
- Lütfen temsilcinizi gönderin (İstanbul'da oturanlar için).

«BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR» Aylık Dergi, 12 sayı için 1998 Yılı Abone Koşulları;

YURT İÇİ

6 Aylık: 3.000.000.- TL

1 Yıllık: 5.400.000.- TL

YURT DIŞI

6 Aylık 25 \$

1 Yıllık: 40 \$

Not: Öğrencilere % 40 indirim yapılmaktadır.

Abone bedeli (.....) TL, aşağıdaki işaretli banka hesabınıza havale edilmiştir.

T. İş Bankası
Cağaloğlu Şubesi
Hesap No: 256319

Akbank T.A.Ş.
Nişanca Şubesi
Hesap No. 10469-5

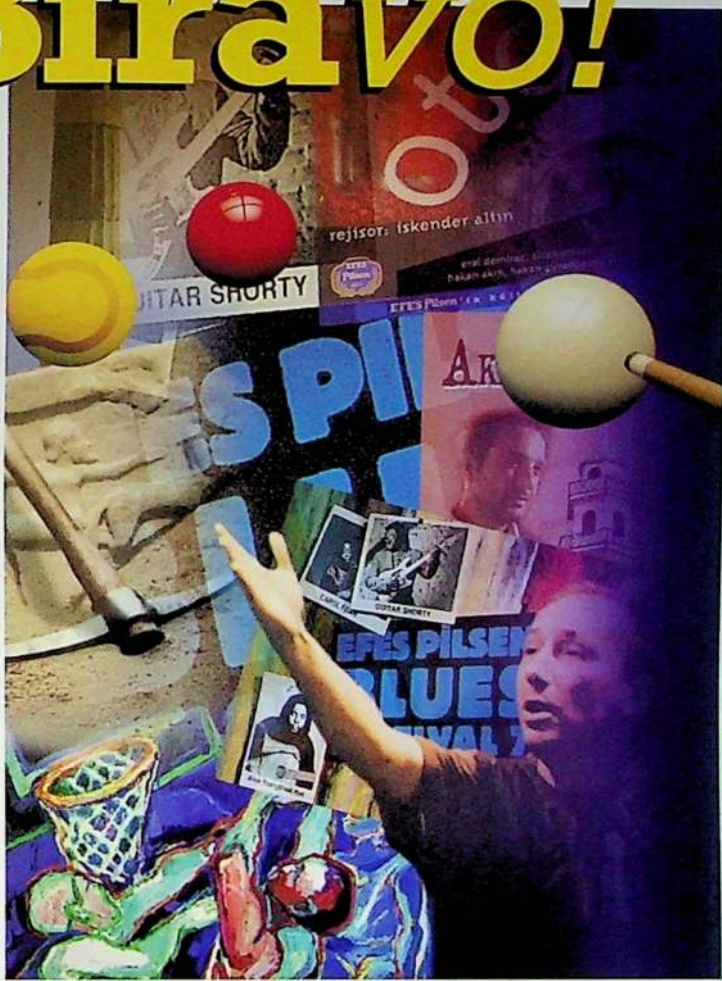
Yapı Kredi Bankası
Çemberlitaş Şubesi
Hesap No. 2269-9

Ziraat Bankası
Beyoğlu Şubesi
Hesap No. 768

T. Ticaret Bankası
Nuruosmanye Şubesi
Hesap No: 21345

«EKONOMİK VE SOSYAL YAYINLAR A.Ş.» adına, abone bedeline ilişkin, bankaya yatırdığınız mabzuzun (ve öğrenci iseniz, öğrenci kimliğinizin) fotokopisini, yukandaki abone formu ile birlikte lütfen, « Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Binbirdirek Mahallesi, Suterazisi Sokak, No. 6 / 2; 34400 Sultanahmet – İSTANBUL » adresine gönderiniz. Ya da şu numaraya Fax geçebilirsiniz: (0 – 212) 518 66 43 • Tel: 518 17 32

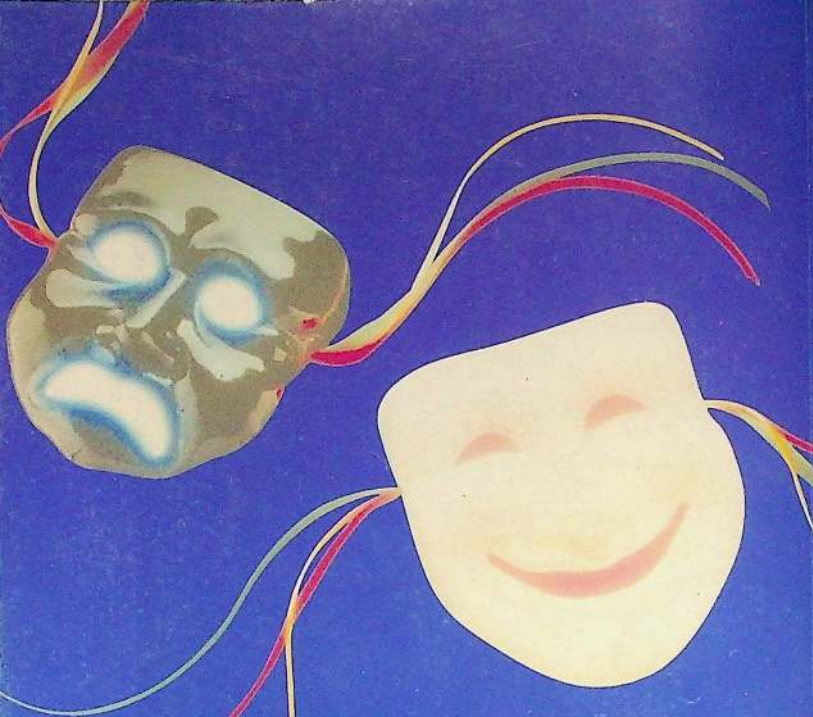
Biravo!

Efes Pilsen'in spora, kültüre, sanata verdiği destek artarak devam edecek... Sportmençe yarışmanın, hayatı güzelleştirmenin, hayattan tat almanın heyecanını sizlerle paylaşmak için.

EFES Pilsen

Güzel bir dünyanın içeceği

“Hayatın iki yüzü”

... bazıları yalnızca bir yüzünü yaşar.

OYAK SİGORTA